

► EDITORIAL

Dan Pavel

► CUM FUNCȚIONEAZĂ
DEMOCRAȚIA?

Lavinia Stan

Vasile Pleșca

Oana Surdescu

Călin Sinescu

Liliana Trofin

Dan Mihalache

Iulia Huiu

Monica Pătruț

Domnica Gorovei

Daniel Buti

Dana Irina Ioniță

Rodica-Corina Cristea

Adina Babeș

► ESEU

Viorel Țuțui

► ARHIVA

Stelian Tănase

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ

VOLUM XIX
NUMĂRUL 5 (159)
MAI 2011

Cum funcționează democrația?

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmatelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Dinu C. Giurescu

membru al Academiei Române

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de science politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESSa

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

Vladimir Tismăneanu

Professor, Department of Government and Politics, University of Maryland (College Park), USA

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Nicolae Drăgușin

Aurora Martin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

Daniel Șandru

Cecilia Tohăneanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XIX, NUMĂRUL 5 (159), mai 2011

Editorial

- Teoria democrației ratate. A refutation.....3
Dan Pavel

Cum funcționează democrația?

- Opinii românești privind lustrația. O analiză a discursului parlamentar 12
Lavinia Stan
- Reinventarea democrației24
Vasile Pleșcu
- Consolidarea democrației participative la nivelul Uniunii Europene:
Inițiativa cetățenilor europeni.....30
Oana Surdescu
- Pluralismul religios și formele sale de expresie într-o societate democratică.....36
Călin Sinescu și Liliana Trofin
- Votul extern: temele de dezbatere50
Dan Mihalache și Iulia Huiu
- Blogul – un instrument pentru democratizarea comunicării electorale? 57
Monica Pătruț
- Quelques remarques sur la démocratisation du système local en Roumanie
postcommuniste.....65
Domnica Gorovei
- Ce sunt partidele politice? Spre o nouă abordare în stasiologie 70
Daniel Buti
- Tipuri de coaliții în Europa Centrală și de Est 77
Dana Irina Ioniță
- Contexte și diferențe în compararea regulii majorității simple
cu regula majorității absolute.....83
Rodica-Corina Cristea
- Primii israelieni de origine română90
Adina Babeș

Eseu

- Între „sferele dreptății” și „dreptul la cetățenie”. Limitele teoriei
comunitariste a lui Michael Walzer 100
Viorel Țuțui

Arhiva

- Arhivele Sfera Politicii – Mircea Eliade – Un episod legionar 108
Stelian Tănase

- Index de autori 112

Teoria democrației ratate. *A refutation*

■ DAN PAVEL

[The University of Bucharest]

Abstract

Two hypotheses dominate the public discourse: Romania is no more in transition; Romania is not a consolidated democracy. The only possibility that both are true is to admit that Romania is a failed democracy. The article is a contribution to the theory of democracy and contradicts both those hypotheses. Another hypothesis should be taken into consideration: Romania is in transition towards a consolidated democracy. This thesis is both descriptive and conditional-prescriptive. „The end of transition” is a cliché, from the same theoretical family with „the end of ideology”, „the end of history”, „the end of racism”, „the end of the world”, „the end of democracy”, „the end of capitalism”, „the end of Internet”.

Keywords

consolidated democracy, making Romanian democracy work, habits of the heart, failed democracy, failed state, end of transition as a cliché

După îndelungatul drum al tranziției către democrație, două teze dominează discursul public și/sau literatura de specialitate: România „nu se mai află în tranziție”; România nu a devenit o democrație consolidată. În logica democrației, cele două teze sînt contradictorii. Singura posibilitate pentru ca ambele teze să fie simultan adevărate ar fi să admitem că România este o **democrație ratată** (în engleză, *failed democracy*). Astfel, ea s-ar înscrie alături de alte experimente care au fost la un moment dat promițătoare, dar care au devenit acum obiect de studiu pentru studiile care explică eșecul tranziției către democrație, precum și faptul că liberalizarea economică, economia de piață, capitalismul, dezvoltarea economică, alegerile libere, „democrația de fațadă” nu conduc în mod automat către democrația liberală.¹

¹ Dintre statele „apropiate” nouă, exemplul cel mai relevant este cel al Rusiei, a cărei involuție i-a condus pe specialiști către inventarea termenului de „illiberal democracy”. Pot fi enumerate și alte exemple de state din aceeași categorie (cu mențiunea pentru unele dintre ele că este vorba de o anumită perioadă determinată) – Filipine, Indonezia, Slovacia, Pakistan, Peru. Una dintre primele abordări înregistrate ale termenului – în contextul expunerii tezei că modernizarea economică nu atrage după sine în mod automat democrația liberală – a fost în Daniel A. Bell, David Brown, Kanishka Jayasuriya, David Martin Jones, *Towards Illiberal Democracy in Pacific Asia*

Principala teză a textului de teorie a democrației care urmează este că **România se află în tranziție către o democrație consolidată**. Nu este o teză de natură profetică. Este o teză simultan descriptivă și condițional-prescriptivă. Adică, implică „pentru că” și „dacă” (care este de tipul implicației logice „dacă..., atunci...”). Este vorba despre o tranziție subminată din start, o tranziție amînată, întîrziată, cu poticneli, involuții, cu actori consensuali și nonconsensuali, însă o tranziție în care factorul teleologic a fost mereu prezent – consolidarea democrației. Prezența acestui obiectiv în conștiința publică acționează ca un factor de presiune asupra actorilor politici care se abat de la realizarea sa.

Tranziția nu s-a terminat, așa cum cred unii, iar democrația se va consolida, *pentru că* - alături de numeroasele nereușite și disfuncționalități – există cîteva împliniri, cele care ne fac să vedem și „partea plină a paharului”. Împlinirile sînt cumulative, iar apartenența României la spațiul democratic al Uniunii Europene acționează ca o forță a consolidării democratice în sine. Tranziția nu s-a terminat, iar democrația se va consolida, *dacă* actorii politici, civici și mediatici relevanți vor ajunge la un consens, care poate fi exprimat astfel: pentru ca democrația să fie funcțională, trebuie să o faci „să meargă”, „să funcționeze”, să devină instituțional eficientă. Pînă acum, cei care au fost la putere nu s-au confruntat în mod deliberat cu marea provocare democratică, exprimabilă în terminologia lui Robert Putnam – MAKING DEMOCRACY WORK. Pentru toți cei care vor participa conștient la acest efort cu mai multe componente, principala preocupare trebuie să fie de tipul „cum să facem ca democrația noastră, românească, să meargă, să funcționeze?”. Ce soluții și proiecte avem legate de acest obiectiv?¹ Prin urmare, din punct de vedere epistemologic și din perspectiva construirii unei teorii particulare a consolidării democrației în România, preocuparea pentru „cum funcționează democrația?” este o pistă falsă, datorată unei traduceri greșite din punct de vedere logic și epistemologic (*mistranslation*).²

Democracy-building a fost ceva derutant pentru politicienii de la noi. Ei au crezut că este vorba despre un „șantier de construcții” ridicat pe un teren viran, unde se clădesc sau amenajează blocuri, vile, sală de sport, poliție, administrație, consiliu local, supermarket, terenuri de tenis, bazine de înot, parcuri, șosele, canalizare, conducte de gaze, rețele de electricitate, după un fel de manual, în care ceea ce contează este doar „planul de construcție”. Ceea ce ei nu au înțeles era că miza principală era schimbarea mentalităților, comportamentelor, abilităților, competențelor civice & administrative & democratice, și ale moravurilor („habits of the heart” & „habits of the spirit”) viitorilor locuitori ai respectivei așezări (inclusiv ale lor, ale politicienilor).³ Ei nu și-au pus niciodată problema cum ar trebui transformat un corp

(London: St. Antony's/MacMillan, 1995). Pe vremea cînd era Managing Editor la *Foreign Affairs*, Fareed Zakaria (*political scientist*, specialist în relații internaționale, jurnalist și editor indiano-american) i-a dat termenului notorietate mondială, în studiul său „The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, November/December 1997. Evident, bibliografia lui Zakaria și a conceptului continuă și se amplifică ulterior.

1 Cînd ridic această problemă, în mod automat exclud soluțiile și proiectele de pînă acum care au vizat îndeplinirea unor „obiective reformiste” subordonate interesului personal sau de grup, cum a fost în cazul FSN/PDSR/Ilieșcu, sau cum se petrec acum lucrurile cu PD-L/Băsescu, dacă ne referim doar la domeniul constituțional, însă argumentul poate fi împins pînă la respingerea validității celor mai multe proiecte politice derulate în România postcomunistă.

2 Tocmai datorită acestei *mistranslation*, mă voi referi în cele ce urmează la Robert Putnam, *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993).

3 Folosesc termenii tocquevillieni așa cum au fost ei îmbogățiți și resemnificați în lucrarea Robert N. Bellah, Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler and Steven M. Tipton, *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life* (Berkeley: University of California Press, 1985). Din nefericire, din considerente editoriale pe care nu le-am înțeles la momentul respectiv și nici acum, editorul de carte care s-a ocupat de traducerea pe care am făcut-o cărții de

social pasiv, compus din milioane de oameni care au trăit în „cuștile” lumpenproletare construite de comuniști (cartierele de blocuri, cu apartamente, garsoniere și camere sufocante, în care colocatarii nu se respectă respectă reciproc, nu respectă libertatea negativă, adică liniștea și igiena celorlalți, a semenilor, și nu se obosesc să ridice gunoaiile din jurul blocului), într-o societate vibrantă, cu cetățeni bine organizați și activi în nenumărate asociații voluntare, o societate participativă în cel mai înalt grad, capabilă să influențeze permanent parlamentul, guvernul, administrația locală, aleșii, primarul, consilierii locali, funcționarii, votarea legilor, hotărârile consiliilor locale, etc. Unul dintre rezultatele acestei construcții prost gândite, în care nici cetățenii obișnuiți nu au înțeles că ei sînt principalii beneficiari și principalii actori ai democrației, a fost că în ultimă instanță toate nerealizările democratice au fost puse de locuitorii pasivi ai noii așezări pe seama clasei politice, care a devenit un fel de „țap ispășitor” al tranziției sau al democrației eșuate.¹ Indivizii anomici și grupurile sociale și comunități componente ale poporului pasiv nu și-au înțeles încă forța și rostul în democrație. Nu se poate construi o democrație consolidată „de sus în jos”.

Cum funcționează democrația știm cu toții, nu avem decît să cercetăm bibliografia de specialitate, să locuim, să studiem și/sau să lucrăm în statele (pe care le admirăm sau detestăm), ca să înțelegem subiectul. **Știm (sau credem că știm) cum funcționează democrația (teoretic sau la alții), dar nu știm că să o facem „să meargă”/”să funcționeze” la noi.** Ceea ce nu știm și ceea ce nu au știut pînă acum cei care s-au ocupat ori trebuiau să se ocupe de consolidarea democrației se leagă de înțelegerea condițiilor din această țară, a mentalităților locuitorilor (adesea nondemocratice sau antidemocratice), a contextelor relevante, și mai ales de găsirea unor soluții și proiecte care să se potrivească situației autohtone. Copierea modelelor instituționale occidentale este o meteahnă veche – vezi teoria formelor fără fond la Titu Maiorescu – de care „părinții fondatori” ai regimului democratic postcomunist nu s-au dezbărat, iar Constituția din 1991 (revizuită în 2003) este o dovadă irefutabilă.

Din nefericire, chiar și în procesele cele mai importante care sprijină argumentul meu privind tranziția către democrația consolidată – funcționarea integrată statului nostru în cadrul unor structuri politico-militare și politico-economico-monetare-culturale precum NATO și UE – există încă preluări neselective a unor forme fără fond, iar nu inițiative de inovare culturală și instituțională.² Mai important decît orice altceva este următorul paradox: chiar și criza democrației (și crizele componente – criza legislativului, criza executivului, criza justiției) demonstrează că asistăm la un proces tensionat, dar viu, dinamic, uneori contradictoriu, de consolidare, iar nu la un eșec, de tipul deznodămînt ireversibil.

mai sus a schimbat traducerea mea „înclinațiile inimii” a sintagmei celebre *habits of the heart* în „americanii” (!?!), iar *commitment* este tradus prin „dăruire”, nu prin „angajament”, astfel încît varianta românească apare Robert N. Bellah, Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler, Steven M. Tipton, traducere de Dan Pavel, *Americanii. Individualism și dăruire* (Berkeley: University of California Press, 1985). Prin urmare, prefer să fac referire la titlul în engleză.

1 Ca și în societățile primitive, în antichitate sau evul mediu, a da vina pe alții pentru propriile eșecuri este comportamentul colectiv cel mai la îndemînă. Sute de ani, în lumea islamică s-a dat vina pe Occident, imperialism, SUA, pentru eșecurile societăților respective de a se confrunta cu modernitatea. La noi, „țapul ispășitor” este clasa politică. De unde și aberația reapărută de cîteva ori în douăzeci de ani că o forță politică „nouă” va schimba totul, cu toate că din corpul social pasiv despre care am vorbit nu pot ieși decît aceiași politicieni, reprezentativi pentru poporul din care provin. Pentru modul cum funcționează mecanismele „țapului ispășitor” în politica modernă și de-a lungul istoriei, vezi René Girard, *Le Bouc émissaire* (Paris: Grasset, 1982).

2 Am serioase rezerve teoretice și metodologice față de folosirea în acest context a sintagmei „formele fără fond”, dar o folosesc mai mult pentru rezonanța culturală românească, în ipoteza că la vremea liceului toți elevii au studiat literatura noastră clasică. În plus, prefer o sintagmă bine construită unor traduceri improvizate (*mistranslations*) precum cele semnalate chiar în acest text.

O democrație aflată în criză nu este o democrație eșuată. Pentru mine, dar poate că și pentru alții, cel mai relevant exemplu este democrația americană, „cea mai democratică” națiune a lumii. Ea se află în criză, dar are (sau cel puțin a avut de două secole încoace) resursele instituționale, de cultură politică, de „habits of the heart” & „habits of the spirit” pentru a-și reveni.¹ La nivel mondial, democrația este în criză, dar aceasta nu a împiedicat extinderea celui de-al treilea val al democratizării către lumea arabă, în nordul Africii și Orientul Mijlociu.² Protestatarii din Tunisia, Egipt, Siria, nu știu dacă și cei din Libia, vor și ei să aibă parte de democrația liberală imperfectă, de tip occidental, în care mereu se petrec crize, dar unde pînă la urmă se găsesc și soluții.

Din perspectiva analizelor superficiale, România este o **democrație ratată**. Explicația pare simplă și complicată, în același timp. Simplă, pentru că așa cum ar reieși din cercetările calitative care nu prea s-au făcut (analiza instituțională, studiul de caz, „comparative politics”, teoria democrației și aplicațiile ei, teoriile partidelor politice și coalițiilor, teoriile cu privire la societatea civilă, grupurile de interese și grupurile de presiune, ș.a.m.d.), dar și din cercetări cantitative (la noi, aproape exclusiv sondaje de opinie, care măsoară „părerile” oamenilor despre „n” subiecte, în anumite momente determinate sau pe parcursul unei perioade mai lungi), instituțiile democrației nu ar fi funcționat bine decît ocazional în România postcomunistă, iar eficiența lor a fost de cele mai multe ori redusă. Complicată, pentru că în afară de radiografia eșecului (care poate fi făcută *ad-hoc* pentru a descrie starea actuală, dar și pentru oricare alt moment, an sau perioadă din ultimele decenii), mai trebuie făcută și radiografia succesului. Prin urmare, trebuie explicate deopotrivă cauzele, contextele, motivațiile eșecului și succesului. A vorbi despre succes și succese în România postcomunistă este mult mai greu. Oricum, demersul trebuie să includă efortul conjugat al forțelor politice care s-au succedat la putere pentru a scoate țara din „zona gri”, din zona de interes geopolitic și influență a nefastă a URSS și Rusiei, lucru care s-a făcut într-un mod constructiv, adică prin integrarea în NATO și UE. Au fost criterii politice, economice, legislative, iar analiza modului în care au fost îndeplinite nenumăratele „capitole” ale integrării, inclusiv acelea care au fost în continuare problematice, nu trebuie să lipsească.

Analiza perioadei postcomuniste în bloc, nediferențiat, pentru a avansa în final concluzia obsesivă a eșecului pentru întreaga perioadă, este contraproductivă. Între primul deceniu de postcomunism și cel de-al doilea sînt mari diferențe, chiar dacă în prima parte a fiecărui deceniu la putere se afla aceeași formațiune politică,

¹ Pentru criza democrației americane, studiată în contextul crizei economice și financiare globale, care a fost declanșată tot în USA, vezi Joseph E. Stiglitz, *În cădere liberă. America, piața liberă și prăbușirea economiei mondiale*, traducere de Smaranda Nistor, cuvînt înainte de Crenguța Nicolae (București: Publica, 2010). Un articol mult citit în lume este și Joseph E. Stiglitz, „Of the 1%, by the 1%, for the 1%”, *Vanity Fair*, May 2011.

² Fac aceste precizări pentru a răspunde celor care mi-au reproșat – după lectura cărții mele *Democrația bine temperată*, iar în particular a teoriei celor trei crize – că nu văd altceva decît crize în jurul meu. Criza nu echivalează (neapărat) cu eșecul absolut sau cu „sfîrșitul”. În perioada interbelică, democrațiile occidentale au cunoscut crize majore, iar criticile venite din partea anarhiștilor, socialiștilor, fasciștilor, naziștilor, legionarilor, bolșevicilor, comuniștilor, etc, aveau un „nucleu rațional” (asta nu înseamnă că atitudinile lor antidemocratice, antiparlamentare, antiliberale, anticapitaliste erau juste). Pentru criticile bine argumentate aduse democrației interbelice, dar și postbelice, de către toți ceilalți, vezi Jeffrey C. Isaac, *Democrația în vremuri întunecate*, traducere de Cristina Irimia, postfață de Lucian Dîrdală (Iași: Polirom, 2000). Dar democrațiile liberale occidentale nu numai că și-au revenit, iar valurile democratizării s-au extins, însă abia după cel de-al doilea război mondial s-au produs procesele care au dus la consolidarea democrației așa cum o cunoaștem azi. Prin urmare, dacă ținem cont numai de Marea Britanie sau de Statele Unite ale Americii, tranziția lor către democrația consolidată a durat mai bine de un secol și jumătate. Iar acum ele se află din nou în criză.

în stadii diferite (FSN / FDSN / PDSR/ PSD), iar președintele României era același Ion Iliescu. În plus, deja am intrat în cel de-al treilea deceniu postcomunist, iar mizele politice, electorale și reformiste s-au schimbat. Modernizarea statului a început din 22 decembrie 1989, chiar dacă au fost involuții, stagnări și blocaje, chiar dacă după fiecare alternanță la putere sau schimbare de administrație noii veniți au pretins că ei încep modernizarea. Analiza politică detaliată scoate la iveală faptul că pînă și în perioadele considerate „pierdute” ori eșuate au existat realizări remarcabile, care adesea au fost neglijate ori disprețuite din pricina certurilor politice, a crizelor economice autohtone ori internaționale sau a pierderii alegerilor tocmai datorită unei agende prea reformiste.¹ Sînt diferențe relevante între mandatele președinților statului: în cazul lui Iliescu, mandatele dintre 1990-1992 1992-1996 și cel dintre 2000-2004 sînt semnificativ diferite; actualul mandat al lui Băsescu (început în 2009) diferă în multe privințe față de primul mandat (2004-2009).

Analiza puterii executive din postcomunism, precum și a multiplelor consecințe care au decurs din relațiile executivului cu alte componente ale mecanismului instituțional al democrației, este un demers spectaculos. Una dintre componentele acestei analize o reprezintă relațiile dintre președinte și șeful guvernului, care este desemnat de către președinte. Relațiile președinte-premier au oscilat între consens (Iliescu-Roman, pînă la un punct, Iliescu-Stolojan, Iliescu-Văcăroiu, Iliescu-Năstase, Constantinescu-Ciorbea, tot pînă la un punct, Băsescu-Boc), și conflict. În particular, dacă ne referim la relațiile conflictuale, trebuie observat cum calitatea acestora s-a schimbat de la relația Iliescu-Roman (terminată prin „mineriada nr.4) la relația Constantinescu-Radu Vasile (care practic a fost demis, ceea ce a creat presiunea reformei constituționale), iar apoi la relația Băsescu-Tăriceanu, care deși a fost cea mai conflictuală dintre toate nu s-a soldat cu măsurile extreme din primele două cazuri, iar premierul și-a dus mandatul pînă la capăt.

Dacă folosim analiza instituțională făcută de Lijphart democrațiilor, criteriile și terminologia sa, concluzia este clară: democrația din România este de tip consensual, opt trăsături din zece sînt consensuale, doar două sînt de tip majoritar.² Predominanța executivului asupra legislativului este una dintre puținele trăsături majoritare din democrația autohtonă. Modul abuziv în care se manifestă această trăsătură în practică dăunează grav principiului separării puterilor în stat și procesului de consolidare democratică. Această trăsătură majoritară trebuie înțeleasă contextual și genetic: într-o democrație consolidată de tip occidental care s-a format și a evoluat de la sine către un asemenea model, predominanța poate să semnifice un rol sporit acordat eficienței puterii legislative, fără a afecta calitatea democrației

1 În acest sens, vezi Dan Pavel, Iulia Huiu, „Nu putem reuși decît împreună”. O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000 (Iași: Polirom, 2003). Pe întreg parcursul aceluia volum, ca și în anexe, am analizat și „partea plină a paharului” (vezi de pildă Anexa 15, care include: „Instituții nou create în perioada noiembrie 1996-noiembrie 2000” - nu mai puțin de 84 de asemenea instituții, de la Agenția Națională a Funcționarilor Publici pînă la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității; „Instituții cu o nouă organizare și funcționare” - 44 de instituții, de la Banca de Export-Import a României/EXIMBANK pînă la Comitetul Român pentru Adopții; Legile proprietății - 5 legi; Legile restructurării, privatizării - 17 legi; Legi din industrie, comerț, transporturi - 20 legi; Legi în agricultură, silvicultură, mediu - 26 legi; Legi pentru lucrări publice, construcții locuințe - 11 legi; Legi în finanțe, bănci, asigurări 37 legi; Legi pentru asistență socială, probleme de muncă - 26 legi; Legi pentru sănătate, asistență medicală - 16 legi; Legi pentru învățămînt, tineret - 12 legi; Legi pentru cultură, culte - 9 legi; Legi în turism, sport - 4 legi; Legi în administrație publică - 8 legi; Legi pentru ordine publică, apărare națională, servicii de informare - 12 legi; Legi în justiție - 16 legi; Legi în probleme de politică externă - 5 legi).

2 Vezi Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, traducere de Cătălin Constantinescu, prefață de Lucian-Dumitru Dîrdală (Iași: Polirom, 2000). Am aplicat analiza instituțională, criteriile și conceptele lui Lijphart în Dan Pavel, *Democrația bine temperată. Studii instituționale* (Iași: Polirom, 2010).

ei; într-o democrație provenită dintr-un regim comunist totalitar „oriental” (parțial „sultanistic”, după cum cred Linz & Stepan) și al cărei început a fost subminat de fenomenul fesenismului, predominanța executivului asupra legislativului, asupra puterii judecătorești, dar care de fapt ascunde predominanța partidului sau a coaliției aflate la putere, înseamnă a ridica un obstacol de netrecut în calea aplicării pentru prima dată în practică a principiului separării puterilor în stat și a întîrziei indefinit consolidarea democratică. Într-un regim politic posttotalitar, consolidarea democrației nu se poate face decît prin separarea și echilibrarea puterilor în stat. Atotpredominanța executivului este un simptom transinstituțional paradoxal al reduplicării practicilor de putere din vechiul regim comunist și de la începuturile tranziției în cadrul actualului sistem politic. Este nevoie de o perioadă mai îndelungată de timp pentru a elimina această practică de putere, precum și de practici de consolidare democratică a instituțiilor care echilibrează puterea. Acest lucru este posibil datorită fenomenului de diminuare treptată a dominației executivului și a partidului ori coaliției aflate la guvernare. Din 1996 încoace, de fiecare dată cînd a organizat alegerile, partidul ori coaliție aflate la putere au pierdut alegerile. Această „regularitate” poate fi confirmată sau infirmată cu ocazia viitoarelor alegeri parlamentare, din 2012. Deznodămîntul nu contează doar din perspectiva mecanicii alternanțelor la putere, ci mai ales din perspectiva consolidării democratice.

Într-o analiză complexă a postcomunismului, chiar utilizarea nediferențiată a unor termeni, cupluri conceptuale (cum ar fi eșec/ succes) sau criterii este limitativă, iar în ultimă instanță contraproductivă. Ele trebuie dublate sau triplete de analize punctuale axate pe „puncte tari” și „puncte slabe”, „riscuri” și „oportunități”, continuitate și inovație, dar mai ales de analize precise ale performanței instituționale. Crizele puterii legislative și ale puterii judecătorești sînt reale, dar chiar terminologia reflectă o abordare perfecționistă, făcută din perspectivele democrației consolidate și instaurării statului de drept.

Teza „sfîrșitului tranziției” intră într-o categorie mai largă de clișee, concepte, ipoteze, teorii și/sau chiar parodii - „sfîrșitul ideologiei”, „sfîrșitul istoriei”, „sfîrșitul rasismului”, „sfîrșitul lumii”, „sfîrșitul Internetului”, „sfîrșitul democrației”, „sfîrșitul capitalismului”.¹ Cînd nu au fost parodii ori chiar slogane ale grupurilor de *hate-speech* din Cyberspace, aceste concepte, ipoteze și teorii erau cu totul altceva decît simple inducții parțiale (nepermis) generalizate, aberații epistemologice sau intuiții conceptuale fără corespondent real. De cele mai multe ori ele exprimau nevoia unor gînditori de a pune capăt unui anumit mod învechit de a conceptualiza sau teoretiza, de a repune problemele în alt context, care a fost cam de fiecare dată denaturat de către scriitorai de mîna a treia sau a patra, care parazitau lucrările de referință ale celor care provocaseră dezbateri care s-au dovedit atît de fertile încît au condus la înnoire disciplinară sau inovație terminologică. În acest sens, Daniel Bell scria în postfața „The End of Ideology Revisited”: „there are some books that are better known for their titles than their content. Mine is one of them”. Revenind la „sfîrșitul tranziției, spre deosebire de „sfîrșitul lumii”, care a fost prevestit de sute de ori (ultima dată pe 21 mai 2011), dar nu a venit (încă), au existat mai multe state care au

1 Pentru „sfîrșitul ideologiei”, vezi Daniel Bell, *The End of Ideology. On the Exhaustion of Political Ideals in the Fifties* (Glencoe, Ill: Free Press, 1960), dar nu trebuie să uităm faptul că volumul său venea într-un context al dezbaterilor cu privire la aceeași temă, în care erau implicați de cîțiva ani cîtiva dintre gînditorii străluciți ai epocii, Edward Shills, Seymour Martin Lipset, Raymond Aron. În 1988, într-o reeditare a cărții, Daniel Bell a scris o postfață intitulată „The End of Ideology Revisited”. Pentru „sfîrșitul istoriei”, vezi Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992). Pentru „sfîrșitul rasismului”, vezi Dinesh D’Souza, *The End of Racism. Principles for Multiracial Society* (New York: Free Press, 1995). Pentru „sfîrșitul lumii”, „sfîrșitul democrației”, „sfîrșitul capitalismului” și „sfîrșitul Internetului”, caută singur prin lume, în biblioteci și pe Internet.

trecut prin experiențe reușite. Pentru acelea, a venit sfârșitul tranziției. Pentru altele, nu. Unde se află România? Răspunsul poate fi aflat dacă aplicăm folosim idei clare și distincte, criterii operaționale și comparații cu sens.

Teza încetării în România a tranziției către democrație a fost formulată adesea, mai ales de către politicieni care aveau o anumită agendă sau comentatori care nu s-au oboșit în biografia lor să cerceteze bibliografia de specialitate. Independent de ceea ce afirmă politicienii autohtoni și independent de cazul României, chiar și în literatura de specialitate s-a vorbit despre „sfârșitul tranziției” sau despre „sfârșitul paradigmei tranziției”.¹ Chiar dacă terminologia este aceeași, cei care folosesc termenii se referă la chestiuni diferite. Oricum am judeca lucrurile – logic, istoric, comparativ sau din perspectivele multiple ale teoriilor democrației și democratizării – tranziția către democrația consolidată nu se încheie niciodată dacă scopul tranziției nu a fost îndeplinit, iar democrația consolidată nu a devenit o realitate, „the only game in town”, cum scriau Linz & Stepan în cartea lor despre democrația consolidată.² Din acest punct de vedere, a vorbi despre tranziția către „democrație”, termen ori realitate care nu are nici o calificare, înseamnă a vorbi despre un univers ambiguu. Ceea ce este un nonsens. Tranziția are sens numai dacă în ultimă instanță este realizat obiectivul mult mai precis al consolidării democrației. Dacă acest obiectiv nu este atins, vorbim despre o democrație „într-un picior”, „handicapată”, „ratată”, „întârziată”, „amînată”, „tergiversată”, „aproximată”, electorală, „formală”, „delegativă”, „parțială”, semidemocrație, pseudodemocrație, „entertainment democracy” ș.a.m.d.

Una dintre sursele confuziilor curente cu privire la tranziție este aceea provenită din indistincția terminologică. După prăbușirea regimului comunist totalitar, în România s-au petrecut simultan trei tranziții:

- tranziția către democrație, care continuă în forma tranziției către democrația consolidată;
- tranziția către economia de piață, către o formă aproximativă de capitalism. Doar despre această formă de tranziție se poate spune că „s-a încheiat”, chiar dacă a fost parazitată de tot felul de fenomene clientelare, protecționiste, însă faptul că România a fost profund afectată de criza economică și financiară globală, care este criza unui anumit tip de capitalism sau mai bine zis a unor subclase de capitalism, compatibile între ele, dovedește că tranziția aceasta s-a încheiat;
- tranziția către statul de drept. Nici această tranziție nu s-a încheiat încă, după cum nu încetează să ne-o spună Comisia Europeană, U.S. State Department sau anumite organizații civice transnaționale. Oricum, s-au făcut pași importanți în reforma justiției, chiar dacă în fiecare lună apar cazuri care pun sub semnul întrebării întregul proces. Prin urmare, dificultățile întâmpinate pentru instaurarea statului de drept sînt un obstacol în plus pentru consolidarea democrației, mai ales pentru punerea în practică a principiului separării puterilor în stat.

1 Dintr-o listă mai lungă, îi menționez aici pe politicienii liberali, pentru care teza sfârșitului tranziției are o semnificație politică și electorală – Călin Popescu Tăriceanu, Varujan Vosganian, Crin Antonescu. Din literatura de specialitate, un studiu mult citat este cel al lui Thomas Carothers, „The End of the Transition Paradigm”, *Journal of Democracy*, Vol. 13, Nr. 1, January 2002, care este accesibil on-line la <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Carothers-13-1.pdf>. Pentru specialistul american, susținerea tezei avea și un sens pragmatic precis, pentru că urmarea să convingă USAID (United States Agency for International Development) să nu mai cheltuiască pentru cele aproximativ 100 de state aflate „în tranziție”, mai ales cînd era evident că unele stagnau, se îndreptau către altceva ori regresau, dar oricum nu către democrație.

2 Vezi Juan J. Linz & Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996).

În ciuda numeroaselor obiecții și critici întemeiate care se pot aduce modului în care s-a desfășurat procesul consolidării democratice, anumiți actorii politici relevanți (și democrați) din această țară urmăresc în mod explicit consolidarea democrației, în general, sau în mod implicit, pentru că sînt preocupați de reforma sau consolidarea unor instituții democratice, în particular. Pentru a nu complica discuția într-un an preelectoral, trebuie spus că premisele realizării unui consens cu privire la obiectivul consolidării democrației și al modalităților de realizare a acesteia sînt încă sub semnul întrebării. În înfruntările politice curente, consolidarea democrației nu este o prioritate. Prioritară este încă lupta electorală și lupta pentru putere. Cei care pentru care este prioritară consolidarea democratică nu reprezintă o majoritate și nici nu se află grupați într-o unică formațiune politică, ci în mai multe dintre cele aflate la putere sau în opoziție. De aceea, există „viziuni” doar parțial compatibile sau chiar incompatibile privind atît structura și componentele democrației consolidate, cît și mijloacele necesare realizării lor. Datorită modului partizan în care acestea sînt conectate ori chiar subordonate priorităților unor partide politice aflate în luptă, nu mi-am propus în acest text nici să le analizeze și nici să încerc măcar să sugerez vreo intermediere între viziuni parțiale și mijloace incomplete.

Consolidarea democrației este o prioritate și pentru anumiți lideri de opinie, jurnaliști, militanți civici, intelectuali umaniști sau tehnici, reprezentanți ai noilor generații, precum și mulți cetățeni de vîrste diferite care au lucrat în Occident și doresc să emuleze modul de viață și mentalitățile democratice. Veriga lipsă este majoritatea. Între centrele de inițiativă democratică și restul societății legăturile sînt atît de slabe încît participarea civică și politică din această țară nu s-a ridicat încă niciodată la cote relevante. Mentalitatea de „asistat” este răspîdită și acționează nu doar la nivelul lipsei de inițiativă economică și profesională, ci și la nivelul lipsei de inițiativă cetățenească și politică. Cu alte cuvinte, iar acest lucru este valabil și pentru comentatorii democrațiici improvizați, se așteaptă din partea „clasei politice” sau a „oengeurilor” să facă „ceva” pentru revigorarea „societății civile”, în ciuda faptului că știm de la Tocqueville că dinamismul organizațiilor voluntare și influența lor asupra politicii vine numai din autoresponsabilizare, automobilizare, voluntariat și „înclinațiile inimii”.

Consolidarea democrației ori ratarea democrației nu sînt traiectorii ireversibile. Îngrijorător este faptul că între *failed democracy* și *failed state* nu există bariere de netrecut. Pentru a înțelege despre ce este vorba, cititorul poate să se informeze singur, cu indicații minime. Din 2005 încoace, organizația „The Fund for Peace” și revista *Foreign Policy* publică ceea ce se cheamă „The Failed States Index”. Ediția din 2010 a indexului statelor eșuate include 60 de state, în frunte (adică în „top 10”) cu Somalia, Ciad, Sudan, Afganistan, Irak, Pakistan, iar mai către coada clasamentului include (dintre țările aflate în „vecinătatea apropiată” a României) state precum Georgia, Azerbaidjan, Moldova, Bosnia și Herțegovina.¹ Dacă primesc sugestii valoroase, putem să facem împreună un „the failed democracy index”. În paralel, trebuie făcut și „the consolidated democracy index”. Dacă abordăm problemele României (și ale altor țări) prin examinarea atentă a acestor indexuri, dar mai ales prin găsirea unor soluții la problemele reale, demonstrația cu privire la falsitatea teoriei democrației ratate va fi completă.

¹ Vezi *on-line* numărul din 14 mai 2011 al revistei *Foreign Policy*, la adresa www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/21/2010_failed_states_interactive_map_and_rankings.

BIBLIOGRAFIE

- BELL, Daniel, *The End of Ideology. On the Exhaustion of Political Ideals in the Fifties*, Glencoe, Ill: Free Press, 1960;
- BELL A., Daniel, BROWN, David, JAYASURIYA, Kanishoka, JONES, David Martin *Towards Illiberal Democracy in Pacific Asia*, London: St. Antony's/MacMillan, 1995;
- BELLAH N. Robert, MADSEN, Richard, SULLIVAN M. William, SWIDLER, Ann and TIPTON M, Steven, *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*, Berkeley: University of California Press, 1985;
- CAROTHERS, Thomas, „The End of the Transition Paradigm”, *Journal of Democracy*, Vol. 13, Nr. 1, January 2002, <http://www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Carothers-13-1.pdf>;
- D'SOUZA, Dinesh, *The End of Racism. Principles for Multiracial Society*, New York: Free Press, 1995;
- FUKUYAMA, Francis, *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press, 1992;
- GIRARD, René, *Le Bouc émissaire*, Paris: Grasset, 1982;
- ISAAC C. Jeffrey, *Democrația în vremuri întunecate*, traducere de Cristina Irimia, postfață de Lucian Dîrdală, Iași: Polirom, 2000;
- LINZ J. Juan & STEPAN, Alfred, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996;
- LIJPHART, Arend, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, traducere de Cătălin Constantinescu, prefață de Lucian-Dumitru Dîrdală, Iași: Polirom, 2000;
- PAVEL, Dan, HUIU, Iulia, *Nu putem reuși decât împreună”. O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Iași: Polirom, 2003;
- PAVEL, Dan, *Democrația bine temperată. Studii instituționale* (Iași: Polirom, 2010).
- PUTNAM, Robert, *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy* Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993;
- STIGLITZ E. Joseph, *În cădere liberă. America, piața liberă și prăbușirea economiei mondiale*, traducere de Smaranda Nistor, cuvânt înainte de Crenguța Nicolae București: Publica, 2010;
- STIGLITZ E. Joseph, „Of the 1%, by the 1%, for the 1%”, *Vanity Fair*, May 2011;
- ZAKARIA, Fareed, „The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, November/December 1997;

Opinii românești privind lustrarea

o analiză a discursului parlamentar

■ LAVINIA STAN

[St. Francis Xavier University, Canada]

Abstract

Although not implemented in Romania, lustration was mentioned in the Romanian Parliament, especially after the 2004 general elections. An analysis of political declarations, parliamentary discussions and contributions to a public debate shows the arguments raised in support and against lustration.

Keywords

discourse analysis, lustration, parliamentary debates, Romania, transitional justice

Dintre toate metodele de de-comunizare, România nu a implementat-o pe cea mai importantă: lustrarea. De aceea, a înregistrat o reproducere, nu o înlocuire, a elitelor politice: 48% dintre membrii primei legislaturi postcomuniste au ocupat poziții politice înainte de 1989, iar 83% dintre legislatorii primelor patru legislaturi postcomuniste au fost membri ai Partidului Comunist Român (PCR).¹ Foștii lideri comuniști și securiștii s-au regăsit apoi în toate formațiunile politice românești, mai ales în PSD și PRM. Lustrarea a revenit ca subiect de discuție după alegerile din 2004, atât pentru că se dorea ca România să nu fie singura țară est-europeană fără un asemenea program, cât și pentru că s-a crezut că această metodă administrativă va putea limita influența politică a foștilor comuniști și colaboratori secreți.

În afara ședințelor dedicate discutării propunerilor legislative pe tema decomunizării, lustrarea a fost dezbătută de senatori și deputați în declarațiile lor și în cadrul unei dezbateri publice. O analiză a declarațiilor din februarie 2005-decembrie 2007, a stenogramelor celor patru sedințe în care s-au dezbătut propunerile legislative de lustrare și anti-nomenclatură și a contribuțiilor legislatorilor la dezbaterile publice

¹ Gabriella Ilonszki și Michael Edinger. „MPs in Post-Communist and Post-Soviet Nations: A Parliamentary Elite in the Making”, *The Journal of Legislative Studies* 13 (martie 2007): 142-163.

„Lustrația în România: Principiu sau Instrument?” din mai 2006 ne ajută să înțelegem modul în care a fost privită lustrația în România și să discernem argumentele pentru și împotriva ei susținute de senatori și deputați.

Senatorii și deputații pot introduce în sesiunile ordinare declarații (orale sau scrise) despre un subiect de interes pentru întreaga țară sau doar pentru județul reprezentat de ei, prezentând punctul lor de vedere sau al partidului lor. Pe lângă faptul că ele îl fac cunoscut pe legislator celorlalți membri ai Parlamentului, conducerii partidului său și publicului larg, declarațiile pot să mențină un subiect în atenția publicului și să faciliteze agregarea suportului sau a opoziției față de propunerile legislative introduse pe agenda Parlamentului.

Declarațiile parlamentare. Înainte de 2004, singura declarație privind lustrația a fost introdusă la 16 iunie 1998 de către deputatul liberal Octavian Bot. După 2004, numărul declarațiilor despre lustrație a crescut la 12 în 2005 și 34 în primăvara 2006, dar a scăzut apoi la 7 în toamna 2006 și doar șase în primăvara 2007. Declarațiile despre lustrație au reprezentat o fracțiune dintre toate declarațiile acelei perioade. Deputații, nu senatorii, au fost mai interesați de această temă. Nici un senator nu a vorbit mai mult de o dată despre lustrație, însă deputații Gheorghe Chiper (PSD) și Dumitru Avram (PRM) au vorbit fiecare de câte cinci ori. Ilie Merce (PRM) a introdus trei declarații pe această temă, iar Ovidiu Silaghi, Grigore Craciunescu, Claudiu Zaharia, George Scutaru, Mircea Pușcă și Viorel Oancea (toti PNL) și Stelian Duțu (PD) fiecare câte două. Partidele au ales strategii diferite pentru a-și face cunoscută poziția. Dacă un număr de liberali s-au pronunțat pe tema lustrației, PSD și PRM și-au desemnat anumiți legislatori pentru a le reprezenta opiniile.

Puțini legislatori au considerat lustrația ca fiind destul de importantă pentru a constitui tema declarațiilor. Doar 9,6% dintre deputați și 6,5% dintre senatori au vorbit pe acest subiect, dovedind astfel că lustrația a rămas un subiect periferic dezbaterilor parlamentare chiar și atunci când ea a fost dezbătută asiduu în presă. Parlamentul a reflectat apatia electoratului față de subiect. Dintre membrii de Parlament care au vorbit despre lustrație, 24 au fost liberali (reprezentând 37,7% dintre toți legislatorii liberali), 8 au reprezentat PRM-ul (17,2%), 6 PSD-ul (5,7%) și doar 2 PD-ul (3,7%). Guvernul a fost reprezentat de 24 de membri de parlament, opoziția de 18.

Cu o excepție, toți legislatorii liberali au susținut lustrația. Cu cât ei au devenit mai activi, cu atât au devenit mai vocali detractorii lustrației proveniți din opoziție (PSD și PRM). Cu o singură excepție, toți senatorii și deputații opoziției care au vorbit despre lustrație au reconfirmat refuzul acestor partide de a reevalua un regim cu care mulți dintre membrii lor colaboraseră mai înainte. Democrații, aflați atunci la guvernare, nu au împărtășit poziția pro-decomunizarea a Președintelui Bănescu, având cele mai puține intervenții pe această temă.

În general, vârsta detractorilor lustrației a depășit-o pe cea a susținătorilor ei (48 de ani, față de 56), reflectând diferența generațională dintre politicienii tineri, mai puțin atinși de colaborare, și cei în vârstă, nostalgici după regimul comunist. Deși nu toți legislatorii în vârstă au vorbit împotriva lustrației, toți criticii acesteia au avut peste 40 de ani. Cu două excepții, toți cei opt senatori români de peste 60 de ani au criticat lustrația. Indiferent de culoarea lor politică, toți legislatorii tineri care au vorbit au susținut lustrația. Vârsta indică acurat atitudinile față de lustrație ale celor mai tineri și mai în vârstă dintre legislatori, dar nu este singurul factor care a determinat opinia legislatorilor de vârstă medie. Mai mult ca sigur, experiența personală și asocierea cu PCR și cu Securitatea explică pozițiile legislatorilor față de lustrație. Însă informațiile oferite de Parlament sunt insuficiente pentru a stabili o cauzalitate certă.

Intervențiile din timpul dezbaterilor legislative. În 2005, atât guvernul cât și opoziția au introdus propuneri legislative legate de lustrație. Legea lustrației a fost

introdusă de deputații și senatorii liberali, în timp ce legea anti-nomenclatură a fost propusă de deputații Partidului Noua Generație. Dacă prima propunere viza marginalizarea activiștilor comuniști și a colaboratorilor organelor de represiune comuniste, a doua îi viza doar pe membrii nomenclaturii. Ambele propuneri au fost ulterior respinse. Cinci deputați au luat cuvântul atunci când legea lustrăției a fost dezbătută în Cameră la data de 6 aprilie 2006. Ea a fost apărată de deputații guvernului și criticată de cei ai opoziției. Deși liderul Partidului Conservator a fost acuzat de colaborare cu Securitatea, un deputat conservator s-a pronunțat pentru lustrăție. Numai Partidul Democrat (PD) a tăcut. Legea anti-nomenclatură a fost dezbătută în Cameră pr 9 martie și 22 iunie 1996. În cazul ei, opoziția a adoptat poziții diametral opuse: favorabile în cazul PNG și PSD, negative în cazul PRM.

Dezbaterea publică din 2006. Pentru a permite societății civile să-și exprime punctul de vedere, a arăta susținerea publică de care se bucură lustrăția și a obține voturile necesare adoptării legii lustrăției, în mai 2006 președintele liberal al Camerei Deputaților Bogdan Olteanu a lansat dezbaterea „Lustrăția în România: Principiu sau Instrument?”. Dintre cei 18 legislatori care au depus depoziiții, 8 au fost liberali, 4 social democrați, 3 conservatori și ceilalți 3 au reprezentat PD, PRM și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR). Zece legislatori au reprezentat guvernul, nouă opoziția. Din nou, liberalii au fost cei mai activi, semnând aproape jumătate dintre toate depoziițiile. UDMR a fost cel mai puțin implicat. Majoritatea legislatorilor care au participat au sprijinit lustrăția. Criticii ei au fost exclusiv membri ai opoziției.

Argumente în favoarea lustrăției

Cinci argumente au fost ridicate în sprijinul lustrăției de către legislatorii români.

Lustrăția ca metodă de curățire morală și ruptură cu trecutul comunist. Acest argument a fost propus de către liberalii care au inițiat legea lustrăției. În 2005, Dan Buzatu a declarat că lustrăția caută „a elimina din structurile economice, mă refer la cele care influențează politicul, a foștilor securiști, care sunt bine angrenați în aceste structuri”¹, iar Eugen Nicolăescu a spus că „o astfel de lege vine să înlăture posibilitatea ca, datorită vechilor metehne, unii lideri să convoace forțele populare pentru a asigura o liniștită domnie despotică, plantând flori cu tarnăcopul, peste rușinea de a fi liber”². Buzatu răspundea articolelor din presă care sugerau că oamenii de afaceri ai României erau foști agenți ai Securității, iar Nicolaescu se referea voalat la Iliescu, care se opusese decommunizării, încălcase constituția deținând trei mandate prezidențiale și refuzase să-și asume responsabilitatea pentru mineriade. Pentru Adrian Cioroianu, lustrăția ar fi împiedicat perpetuarea culturii comuniste bazate pe lipsă de transparență, iresponsabilitate, clientelism și abuz.³

Pentru Relu Fenechiu, legea lustrăției reprezenta „intrarea în normalitate”, ducând la „asanarea morală a societății”⁴ și la „reforma ei morală”, conform lui Claudius Zaharia⁵. Legea era un „filtru moral”, conform Diane Bușoi⁶, deoarece „igiena în politică...este la fel de utilă ca igiena corporală a fiecăruia dintre noi”, după cum a declarat Ion Mihai Dumitrescu⁷. Prin lege, a spus Zaharia, „se deschi-

1 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 12 aprilie 2005.

2 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 iunie 2005.

3 Stenograma ședinței Senatului din 9 mai 2005.

4 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 28 februarie 2006.

5 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 martie 2006.

6 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 februarie 2006.

7 Stenograma ședinței Senatului din 18 aprilie 2006.

de posibilitatea reanalizării corecte de către instituțiile publice a resurselor de care țara dispune în vederea identificării oportunităților de dezvoltare socio-economică. Totodată, prin crearea cadrului care permite rezolvarea rapidă a acestor probleme moștenite din vremea regimului comunist, conducerile instituțiilor publice vor putea concentra activitatea întregul personal angajat în îmbunătățirea calității serviciilor publice pe care le pun la dispoziția contribuabilului, servicii care trebuie să atingă cât mai rapid standardele europene”¹. Pentru Adrian Scutaru, Romania trebuie „să garanteze cetățeanului o reprezentare curată, nepătată de asocierea cu vechiul sistem”², deoarece „este nedrept pentru această țară să fie condusă de eternii adaptați, de aplaudaci, de comuniști sau foști comuniști converțiți din interes și dragoste de scaun la principii democratice...Pe acești oameni nu-i excludem din viața politică, ci, mai degrabă, îi identificăm, ca să putem lăsa electoratul și, de ce nu istoria, să-i judece”, conform lui Dumitrescu³. Pentru Gheorghe Gabor, „adoptarea [legii] va demonstra capacitatea românilor de a se debarasa definitiv de un trecut ce ne-a fost impus prin forță, de a ne arăta...că suntem capabili să ne examinăm în mod critic istoria recent [și] pentru a da o minimă satisfacție morală milioanele de victime, celor ce au avut de suferit din pricina comunismului și a celor care l-au pus în practică... Prin lege, se dorește...a-i arăta opiniei publice pe adepții „răului”, pe cei care ne-au furat zeci de ani de istorie normal. Nimeni nu va arunca în ei cu pietre, nimeni nu-i va trimite la închisoare, dar ei vor fi cunoscuți de întreaga societate românească, și dacă vor avea o minimă decență vor trebui să ceară scuze poporului român pentru răul făcut și vor trebui să facă un pas înapoi, dacă sunt tot în primul rând”⁴. Strungă transmitea celor care spuneau că lustrăția ar fi trebuit să fie implementată în anii 90 că „nu este niciodată prea târziu pentru o spovedanie care poate curăța 50 de ani de minciuni, crime și represiune împotriva poporului român”⁵.

Lustrăția ca recompensă pentru victimele comunismului. Alți legislatori au văzut lustrăția drept gest reparatoriu simbolic pentru victimele comunismului. Limitându-li-se drepturile politice, victimizatorii comuniști sunt supuși tratamentului pe care îl aplicaseră victimelor lor, o măsură care egaliza victimele și victimizatorii. Pentru Horea-Dorin Uioreanu, lustrăția este „un act de justiție pe care noi, cei nepătați de trăirile comuniste, îl datorăm celor care și-au pierdut încrederea în clasa politică”. „Trebuie să le demonstrăm că, deși târziu, poate exista și o Românie fără Ion Iliescu. Trebuie să le arătăm celor care ne-au ales că România poate fi condusă de oameni curați și că nu depinde de dorințele unui „tătuță” depășit de vremuri”⁶.

Lustrăția este o „necesitate absolută”, conform lui Bușoi, „ultima șansă ca România să scape odată pentru totdeauna de rămășițele și tenebrele comuniste” și „reparație morală” pentru cei care au avut de suferit din pricina regimului comunist”, deoarece țara ar „lăsa în urmă un trecut mereu potrivnic de care nu ne-am debarasat” după 1989⁷. Emilian Francu și-a încurajat colegii să susțină lustrăția pentru că „societatea românească este, în sfârșit, pregătită...să facă dreptate celor care, timp de 45 de ani, au suferit persecuții și oprimare politică specifice regimului comunisto-securist”⁸. Grigore Crăciunescu a spus că „trebuie ca orice cetățean al acestei țări să fie conștient că brațul justiției pământeste îi va găsi până la urmă pe cei fărădelege, pe cei ce au folosit funcția și puterea în interes propriu sau de grup și vor răspunde pe măsura faptelor săvârșite. Vor pune unii întrebarea, care

1 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 7 martie 2006.

2 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 martie 2006.

3 Stenograma ședinței Senatului din 18 aprilie 2006.

4 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 12 septembrie 2006.

5 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 5 septembrie 2006.

6 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 21 iunie 2005.

7 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 februarie 2006.

8 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 4 aprilie 2006.

va fi câștigul pentru societate când oameni care au avut funcții la nivel înalt vor fi trași la răspundere. Nu se pune problema de câștig sau pierdere, aici este vorba de dreptate și adevăr. Au murit oameni, au fost schilodite trupuri și conștiințe pe viață și cine a făcut acest lucru trebuie să răspundă. Mai presus de privațiunile materiale, poporul român este dornic de cunoașterea adevărului și de instaurarea dreptății”¹.

Lustrația este justificată de crimele foștilor lideri comuniști și agenți secreți. Conform lui Viorel Arion, procesul comunismului se impune pentru că „un nou genocid românesc să nu mai fie niciodată posibil”². Comunismul trebuie judecat, a insistat Zaharia, și pentru că România „este singura țară în care numai înlăturarea regimului comunist s-a făcut cu pierderea a peste 1000 de vieți și cu rănirea a peste 4000 de români. Aceste date, alăturate sutelor de mii de victime din perioada comunistă înregistrate în lagărele comuniste, ne [permit] să considerăm faptul că ceea ce putem denumi genocidul comunist din România a fost de dimensiuni uriașe și ne fac să ne întrebăm de ce acest fenomen a rămas atâta vreme necondamnat oficial la noi în țară...această perioadă s-a caracterizat prin ample acțiuni de distrugere a elitelor, de suprimare a dreptului la opinie și de îngrădire a unui număr însemnat de drepturi ale fiecărui român.”³. În același timp, reconsiderarea comunismului ajută tinerele generații. Pentru Sorin Paveliu, „suntem datori să o acordăm celor care în 1989 au fost prea tineri pentru a înțelege drama națională trăită de români timp de aproape 50 de ani. O astfel de datorie avem față de cei peste 1000 de tineri care au murit pentru ca tranziția noastră de la comunism la capitalismul condus o vreme de aceeași comuniști să aibă o față credibilă”⁴. „Democrația nu este decât o sintagmă goală de conținut” în lipsa lustrației și a condamnării comunismului”, a concluzionat Gabriel Sandu⁵.

Lustrația și reînnoirea elitelor. Legiuitorii au apărut lustrația și ca metodă de reînnoire a elitelor. Măsura nu urmărea răzbunarea, deoarece liderii comuniști promovaseră și parveniseră nu datorită calităților lor personale, ci pentru că au impus măsurile represive dictate de partidul-stat. Pentru Gheorghe Serbu, fostele „persoane influente și cu decizie politică în sistemul communist” trebuie să se retragă pentru a-i lăsa „pe cei capabili să ne conducă, pe cei pe care nu i-a cuprins microbul comunismului”⁶. Lustrația i-ar permite României, conform lui Bușoi, să intre „în Europa cu un sistem politic reformat, constituit din politicieni și funcționari care nu au colaborat cu poliția politică comunistă”⁷. Pentru Paveliu, „cei care au aparținut mașinii politice represive a Partidului Comunist au contribuit prin propria lor voință, dacă nu din convingere, din interes personal, la înfometarea deliberată, la exterminarea fizică a opozanților și a familiilor lor, la îngenunchierea spiritului unei națiuni transformată într-o masă de apaludaci de nevoie, au malformat conștiința a zeci de generații de copii, îndoctrinați spre iubirea conducătorului și a partidului. Mecanismul de partid și mâna sa - armata, poliția politică, securitatea, s-au bazat pe zeci de mii de membri de partid care, în mână cu carnetul roșu, au găsit calea spre fericirea și bunăstarea personală prin cultul minciunii, prin delațiune și teroare... Obediența față de șefi, delațiunea îndreptată împotriva oricărui individ care ar putea reprezenta un potențial pericol, cultivarea atitudinii de satrap, de adevărat torționar față de ceea ce înseamnă subalterni, ipocrizia fără limite, au reprezentat adevărate chei ale succesului în lupta de a urca pe scara ierarhică a societății comuniste”⁸.

1 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 21 iunie 2005.

2 Stenograma ședinței Senatului din 29 mai 2006.

3 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 martie 2006.

4 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 13 decembrie 2005.

5 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 4 aprilie 2006.

6 Stenograma ședinței Senatului din 11 aprilie 2005.

7 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 februarie 2006.

8 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 13 decembrie 2005.

Deputatii au cerut lustrație nu numai pentru că doreau o noua generație de lideri, ci și pentru că sperau să distrugă rețelele de nepotism, clientelism și patronaj ale foștilor membri ai nomenclaturii și Securității, care parazitau statul. Elita politică românească nu se poate reînnoi, a spus Tiberiu Prodan, fără a-i promova pe cei ce urmăresc interesul național¹. Pentru Mircea Pușcă, lustrația este necesară „dacă vrem cu adevărat însănătoșirea vieții politice, destructurarea „sistemului ticăloșit” și eliminarea din pozițiile de decizie a celor care pot fi șantajați cu „dosarul” de la Securitate sau cu cel aflat în arhivele fostului PCR! Este momentul să dovedim acum, în ceasul al 12-lea, voința politică de a pune capăt „jocurilor” făcute de cei care, prin șantaj și/sau de teama de a nu fi deconspirați, au „tăiat și spânzurat”” după 1989. Sandu a declarat că „așa numitul eșalon doi s-a adaptat minunat la noua democrație din România. Aceștia sunt ultimul bastion al rezistenței comuniste din România și numai după dispariția lor vom putea începe să ne gândim la o societate românească sănătoasă moral. [Ei] nu au culoare sau convingeri politice, sunt infiltrați la absolut toate nivelurile și încă exercită o influență excesiv de mare asupra societății românești. Aparatul [lor] este unul dintre puținele lucruri care a funcționat perfect în ultimii ani. [In] Brăila foști secretari de partid au ajuns primari, toată garnitura de nomenclaturiști s-a transformat în prosperi oameni de afaceri, ținând astfel un județ întreg izolat de oportunități de afaceri, gonind investitorii și împiedicând, din răspuțeri, pe cei care încearcă să creeze plusvaloare”².

Și pentru Stelian Duțu, lustrația reînnoiește elita: „Lipsa de modele, rotațiile de cadre, nenumărații politicieni care au făcut și încă mai fac politică pentru propriile buzunare, în detrimentul oamenilor simpli, sunt elemente definitorii care au dominat sistemul politic autohton după anul 1989... Nu trebuie să ne mire că noi, politicienii, implicit partidele pe care le reprezentăm, ne situăm pe un loc codaș în topul preferințelor electoratului. Pe lângă promisiunile nerespectate care au discreditat pe bună dreptate sistemul politic 16 ani la rând, un alt element care s-a manifestat ca un balast invizibil pentru clasa politică a fost și este încă legat de împăcarea fiecărui politician cu trecutul său”. Lustrația este legată de accesul la arhivele secrete: „Publicarea dosarelor fostei securități, dublată de o lege a lustrației corectă și bine articulată poate atrage după sine reforma mult așteptată de electorat... Este la fel de normal ca multora să le fie teamă de aceste dosare, așa cum le este teamă de adevărul cotidian. Se pune întrebarea cum ar fi arătat astăzi clasa politică, dacă arhivele securității și nomenclatura partidului comunist ar fi fost făcute publice chiar în anul 1990... Ne trebuie o cascadă de apă rece ca gheața pentru ca toți dinții stricați să fie eliminați. Abia atunci putem spera la o renaștere firească, pe baze de competență și moralitate a clasei politice românești”³. Mai mult, reforma Parlamentului necesită un „purgatoriu” format din „votul uninominal, legea lustrației și promovarea unei noi clase de politicieni. De îndată ce toate aceste elemente se vor materializa și Parlamentul va purcede pe drumul anevoios al relansării credibilității sale”⁴.

Lustrația ca metodă de prevenire a violenței. Dacă argumentele precedente au fost ridicate și în alte țări, în România lustrația a fost văzută și ca metodă de prevenire a violenței, pentru că politicienii pro-democrați sunt mai puțin înclinați să dividă societatea, spre deosebire de foștii comuniști. Exemplul citat au fost mineriadele din 1990-1991, instigate de fostul Președinte Iliescu. Pentru Nicolăescu, „iunie 1990 ar fi fost evitat dacă ar fi existat o lege a lustrației”, lustrația fiind cerută chiar de demonstranții pașnici persecutați de mineri. Adoptarea legii ar reprezenta o „reparație morală” pentru acele evenimente⁵. Și Crăciunescu a declarat că legea „ar fi

1 Stenograma ședinței Senatului din 3 aprilie 2006.

2 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 4 aprilie 2006.

3 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 12 septembrie 2006.

4 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 17 aprilie 2007.

5 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 iunie 2005.

putut să împiedice o asemenea tragedie, care a lăsat în urmă răniți, morți și traume morale care nu s-au vindecat nici până astăzi. Această lege putea la acea vreme bara calea spre funcții de conducere a acelor care au pus la cale mineriada, pentru a frânge prin frică și teroare elanul și bucuria scăpării de totalitarism și comunism. Nici astăzi oamenii vechii nomenclaturi, atâția câți au mai rămas prin funcții, n-au înțeles că poporul român a dat la coș comunismul ca formă de organizare socială, și nu doar un dictator. De aceea, o lege a lustrației este bine venită chiar și după 15 ani de la Revoluție [pentru ca] responsabilii cu organizarea și punerea în practică a mineriadei din 1990 trebuie să răspundă în fața justiției”¹.

Lustrația și aderarea la Uniunea Europeană. Pentru mulți deputați, lustrația este o condiție implicită pentru aderarea la UE. Fenechiu a insistat că UE așteaptă ca România să adopte legea, din diverse motive. Mai întâi este imperativul de a intra în Europa sub conducerea unor politicieni devotați principiilor democrației. Pentru Buzatu, UE „ne cere să ne facem curățenie la noi în „casă” prin eliminarea de la nivelul deciziei a celor care au legături cu trecutul comunist”, pentru Șerbu România necesită „o reformare a clasei politice, să ne schimbăm mentalitatea cu care am fost obișnuiți pentru a putea face față exigențelor europene”, în timp ce pentru Prodan „nu putem aspira să ne integrăm în familia statelor UE, cu aceiași actori politici, îmbrăcați astăzi în haine ale democrației”². Împreună cu alte propuneri legislative, a declarat Adrian Scutaru, legea lustrației era menită „să introducă o Românie sănătoasă din punct de vedere moral, curată și verticală în marea familie europeană”³. Mai ales în contextul aderării, lustrația putea condamna comunismul, care „a aruncat România într-o izolare deplină, ne-a făcut cadou Uniunii Sovietice și ne-a îngădit cele mai normale drepturi”, conform lui Sandu⁴. Pentru Strungă, UE „a insistat asupra curățirii morale de care are nevoie societatea românească pentru a se putea integra în cadrul acestui organism. Pentru a putea merge înainte, trecutul nu trebuie uitat, ci exorcizat; memoria victimelor comunismului nu trebuie onorată doar o dată pe an la aniversarea Revoluției române, ci în fiecare zi, prin descoperirea și eliminarea de pe scena publică a celor care au contribuit în mod conștient și voit la represiunea comunistă”⁵.

Legislatorii au susținut și că lustrația a ajutat alte țări postcomuniste să adere la UE înaintea României. Cehia, Ungaria și Polonia deja aveau programe de lustrație ce au contribuit „la aderarea înaintea noastră” în UE, a declarat Ovidiu Silaghi în 2005⁶, în timp ce un an mai târziu Uioreanu a spus că legi similare au fost adoptate de țări care deja sunt membre UE⁷. România a rămas una dintre puținele țări est-europene fără o lege a lustrației, iar acest lucru „a avut consecințe vizibile asupra etapelor de dezvoltare în perioada de tranziție”, a declarat Crăciunescu⁸. Lui Petru Movilă, experiența țărilor vecine îi „arată că o societate ieșită din dictatură, mai ales una foarte dură cum a fost cea comunistă, nu poate deveni autentic democratică fără o înnoire a mentalităților, fără o percepție de alt tip asupra oamenilor și a relațiilor dintre ei, fără ceea ce se numește revoluție morală. Dar cum putem noi construi o democrație de timp modern, european, cu oameni care au fost convinși că societatea comunistă este forma ultimă, superioară de organizare umană și au dat din coate pentru a ocupa un loc de frunte în acea societate?” Legea lustrației

1 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 21 iunie 2005.

2 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 12 aprilie 2005, Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 28 februarie 2006, Stenograma ședinței Senatului din 11 aprilie 2005 și Stenograma ședinței Senatului din 3 aprilie 2006.

3 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 martie 2006.

4 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 4 aprilie 2006.

5 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 5 septembrie 2006.

6 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 19 aprilie 2005.

7 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 21 iunie 2005.

8 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 20 iunie 2006.

„nu este una a răzbunării, a eliminării unor oameni din viața socială. Nu este vorba de pedepse penale, ci doar de un simplu pas înapoi al celor care au sprijinit, la un nivel semnificativ, comunismul. Este o măsură necesară dacă vrem ca România să se integreze cu demnitate în UE și, în general, în civilizația Europei de azi”¹.

Argumente împotriva lustrației

Criticii au văzut lustrația drept „inacceptabilă” din punct de vedere legal, politic și moral, „neconstituțională” sau chiar „anti-constituțională”, o „imbecilitate discriminatorie”, o propunere „confuză și ambiguă”, o „vânătoare de vrăjitoare”, un „anacronism neinspirat”, un „cuib de viespi” ce înveninează țara”². Lustrația ar fi „un exercițiu de ipocrizie, intoleranță și demagogie”, „un non-sens transformat din ritual de purificare într-o vendetă”, o „epurare politică” și o „isterie națională”, o lege „aberantă și tardivă” care „împarte cetățenii României în mai multe categorii, ia dreptul unor cetățeni ai României de a alege și de a fi aleși” și crează un „gol de generație”³. Negându-i orice valoare morală, detractorii au caracterizat lustrația drept un instrument politic menit să le permită anticomuniștilor, demagogilor, populiştilor, frustraților, handicapaților mental, fiilor bolșevicilor și membrilor nomenclaturii să câștige capital politic⁴.

Neconstituționalitatea lustrației. Pentru Verginia Vedinaș, legea încalcă articolele 36-38 din Constituție, ce garantează dreptul de a fi ales și de a alege, articolele 4 și 16, ce protejează egalitatea tuturor cetățenilor, și articolul 53, care interzice suprimarea drepturilor fundamentale⁵. În plus, conform lui Ion Stan, legea discriminează în funcție de orientarea ideologică, poate „crea o categorie de noi persecutați politic, îndreptățiți să solicite protecție internațională” și condamnă în baza „unor fapte determinate, a unor vinovății și responsabilități pentru acestea, ci simpla apartenență la un sistem social-politic ori la o categorie socio-profesională, în condițiile în care România, înainte de 1990, nu a fost supusă interdicțiilor internaționale asemenea Africii de Sud”⁶. Recunoașterea internațională de care s-a bucurat regimul comunist i-ar fi legitimat deci politicile, chiar și pe cele represive. Pentru Monalisa Gălețeanu, neconstituționalitatea propunerii derivă din faptul că „va împărți demnitarii după criteriul apartenenței la ideologia PCR” și îi marginalizează chiar și pe cei care „nu au săvârșit fapte care să atragă vreun fel de răspundere”⁷. „Categoric, toate „crimele” din perioada comunismului trebuie pedepsite”, a declarat ea, dar „condamnarea colectivă este nedemocratică, întrucât fiecare individ în parte trebuie să răspundă pentru faptele sale...și Ministerul Justiției trebuie să își facă datoria, condamnând după fapte, și nu după opiniile politice”. Gălețeanu considera că, promovând lustrația, „actuala Putere a făcut un obicei din a distra atenția populației de la „problemele cetățeanului de rând”, punând pe primul plan vendetele politice”⁸.

Lustrația pedepsește oameni valoroși și condamnă istoria României. Conform legislatorilor PRM, pedepsirea oamenilor valoroși care avuseseră neșansa de a trăi

1 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 11 aprilie 2006.

2 Stenograma ședinței Senatului din 11 aprilie 2005, Stenograma ședinței Senatului din 21 noiembrie 2005, Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 18 aprilie 2006, Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 23 mai 2006 și Stenograma ședinței Senatului din 5 iunie 2007.

3 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 11 aprilie 2006, Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 4 aprilie 2006 și Stenograma ședinței Senatului din 10 aprilie 2006.

4 Stenograma ședinței Senatului din 5 iunie 2007.

5 Stenograma ședinței Senatului din 11 aprilie 2005.

6 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 18 aprilie 2006.

7 Idem.

8 Idem.

sub un regim represiv este imorală și nimeni nu are dreptul să condamne o perioadă importantă din istoria țării. Vedinaș a ridicat aceste două obiecții, declarând că printre liderii comuniști sunt și „oameni valoroși, intelectuali de rafinată ținută și mari patrioți” și criticând lustrația ce „condamnă o întreagă etapă istorică, aruncă la lada de gunoi o perioadă din istoria României, pe care trebuie să ne-o asumăm, cu bune și rele”¹. Principiile lustrației au fost denunțate de Corneliu Ciontu, care a spus că „unii lideri comuniști din anii 70 și 80, fie ei din URSS, Ungaria sau Cehoslovacia, s-au dovedit uneori mai cinstiți și mai responsabili decât mulți democrați de astăzi”, și de Dumitru Avram, care a sugerat că „adunând la un loc zeci de mii de oameni, dacă nu merituosi, măcar nevinovați, mi se pare un abuz impardonabil”². Corneliu Vadim Tudor s-a întrebat retoric „Cine ar profita dacă specialiști ca Ion Iliescu [și alții] n-ar mai putea să candideze?”, răspunzând tot el: „golanii și bișnițarii de dinainte de decembrie 1989, pentru că aceia nu intrau în PCR, că nici PCR-ul acesta nu era prost”³.

Ilie Merce a subliniat virtuțile comunismului represiv. Trecând sub tăcere abuzurile Securității, a cerut o reconsiderare obiectivă a poliției politice comuniste care, pentru el, nu era diferită de serviciile de informații din țările democratice. „Securitatea nu a fost o poliție politică pusă în slujba lui Nicolae Ceaușescu, ci o instituție a statului român, menită să-i apere, în primul rând, independența și suveranitatea”, a insistat el, amintind că „a fost o vreme când democrațiile occidentale se întreceau în a-i lansa invitații lui Nicolae Ceaușescu, considerat un copil teribil al lumii comuniste, un adversar redutabil al regimului de la Moscova”. Concluzia era că „din moment ce România a fost un subiect de drept internațional, încheind tratate și participând la tot felul de organizații, ea a fost acceptată cu toate instituțiile sale statale interne, inclusiv cu structurile informative”. „Activitatea... Securității, desfășurată după niște norme legale, ordine și regulamente precise, a fost hiperbolizată până la paroxism, pentru a crea impresia că suntem o națiune de delatori și pentru a induce sentimentul de culpabilitate la nivelul întregii populații. România apare ca o închisoare enormă, în care fiecare deținut era informatorul Securității lui Ceaușescu. Singura alternativă oferită românilor, pentru a spăla rușinea colaborării generale cu Securitatea, ar fi să-și pună poalele în cap, să deschidă arhivele serviciilor de informații și să pună pe tarabă toate dosarele Securității. Ar fi o adevărată mană cerească pentru cercurile ostile României, o catastrofă pentru structurile informative și o hecatombă pentru oamenii care au servit, în exterior, interesele fundamentale ale țării noastre... Violarea arhivelor Securității este un caz singular, deoarece s-au urmărit interese oculte, de grup sau politice, fără nicio legătură cu siguranța națională”⁴.

Lustrația distrage atenția de la probleme mai importante. Pentru criticii săi, lustrația este irelevantă în comparație cu lupta împotriva corupției, a criminalității, a evaziunii fiscale sau cu îmbunătățirea nivelului de trai⁵. Deputatul PRM Avram a fost avocatul acestei opinii. Comentând inundațiile din 2005, Avram a spus că, în timp ce „Dunărea revarsă nemilos apele umflate ale Europei peste zeci de localități românești, un grup de indivizi puși mereu pe vrajbă agită spiritele cu niște aberante legi ale lustrației, antinomenclatură și de acuzare a Securității ca Poliție politică. Ce i-a apucat pe cei de la Alianța D.A., când ei sunt la putere, iar țara o duce tot mai greu, să nege o întreagă perioadă istorică este lesne de înțeles. Departate de a răspunde unei chemări a Europei, unii urmași ai kominterniștilor simt că le fuge pământul de sub picioare, că prea dese lor acte de trădare de țară îi pot arunca oricând după gratii”⁶.

1 Stenograma ședinței Senatului din 11 aprilie 2005.

2 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 4 aprilie 2006.

3 Stenograma ședinței Senatului din 10 aprilie 2006.

4 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 5 iunie 2007.

5 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 19 aprilie 2005.

6 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 26 aprilie 2006.

La fel, în 2006 Cristian Stănescu a fost surprins de intensitatea dezbaterilor publice pe tema lustrației într-o perioadă cand românii se confruntau cu „scăderea dramatică a nivelului de trai, necorelarea pensiilor la peste un milion de cetățeni, scumpirile la utilități și produsele de bază, eșecul luptei împotriva corupției, povara impozitelor și chiar slaba pregătire a României pentru admiterea în UE. Constatăm că, după 16 ani, primordială devine lupta împotriva comunismului, în timp ce românii mor de foame, iar în loc să se promoveze o creștere economică eficientă, asistăm la bășcălii televizate de eradicare a corupției și de șantajări politice”¹. Pentru Vadim Tudor, prioritățile țării erau altele, deoarece „anticomunismul nu ține de foame”, iar pentru Gălețeanu legea era „neinspirată” pentru că putea duce la haos administrativ într-o perioadă în care țara era afectată de inundații și grave disfuncționalități în sectorul medical².

Lustrația contravine valorilor europene. Detractorii au invocat Europa împotriva lustrației. Pentru Vedinaș și Gălețeanu, lustrația contrazice spiritul european de diversitate, în care „se regăsește și orientarea de tip socialist”, constituția și drepturile fundamentale și de aceea „celelalte state fost-comuniste din Europa, care au adoptat legi cu conținut similar...au fost obligate, de către organisme internaționale care protejează drepturile omului, să le abroge”³. Conform lui Stan, legea ignora verdictele Curții Europene a Drepturilor Omului prin faptul că introducea vina colectivă și retroactivitatea, nu respecta dreptul la recurs și ignora experiența celorlalte țări est-europene, fapt ce sugera că aceste legi au fost fie „irrelevante”, fie destrăbălate ordinii sociale⁴. Răspunzând celor care pretindeau că UE promova lustrația, Avram a notat că „Europa ne-a urecheat nu pentru că nu am deslușit dedesubturile acelor vremuri, ci pentru corupție, pentru sărăcie și injustiție, pentru discuțiile sterile și rivalitățile politice nesfârșite care le-au făcut posibile”⁵.

Lustrația ca metodă nepractică. Unii legislatori au criticat lustrația ca fiind impractică, imorală, tardivă, răzbunătoare și necreștină. Pentru reprezentanții PRM, lustrația este imorală deoarece „ca să demaști ceva, trebuie să ai o anumită autoritate morală. Și să fii credibil”, dar numai istoria poate să decidă dacă liderii comuniști și agenții Securității au făcut bine sau rău, o poziție care practic blochează orice evaluare critică a regimului comunist⁶. Mircea s-a întrebat, într-un discurs colorat, adresat „celor 20 de găini zăpăcite, atinse de gripa aviara care se autointitulează „Societatea civilă”, în numele căreia se comit tot felul de abuzuri și de agresii asupra spiritului românesc actual și asupra istoriei, cine și ce îi îndreptățește să se autointituleze cenzorii ai noii societăți, cerberi ai așa-zisei democrații, să vină să ne ceară nouă să fim de acord cu readucerea în prim-planul vieții publice a tenebrelor istoriei, de care ar fi trebuit să ne debarasăm mai demult? Cine n-a înțeles și...n-a avut parte să priceapă pe propria piele, ce a însemnat stalinismul, îl poate vedea acum, ușor remaniat, ușor întors pe dos, în viziunea actualilor lustragii ai societății românești”⁷. Pentru Vedinaș, lustrația este necreștină, deoarece înlocuiește iertarea creștină cu răzbunarea, și contravine „spiritului național român, care respinge vendeta”⁸. În plus, Adrian Păunescu a avertizat că lustrația putea întoarce politicienii tineri împotriva celor mai în vârstă, dreapta împotriva stângii, victimele împotriva tortionarilor. „În loc de reconciliere, ni se propune, după aproape 17 ani, eternizarea

1 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 4 aprilie 2006.

2 Stenograma ședinței Senatului din 10 aprilie 2006.

3 Stenograma ședinței Senatului din 11 aprilie 2005 și Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 18 aprilie 2006.

4 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 18 aprilie 2006.

5 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 23 mai 2006.

6 Stenograma ședinței Senatului din 10 aprilie 2006.

7 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 23 mai 2006.

8 Stenograma ședinței Senatului din 11 aprilie 2005.

urii, a incompatibilității, a stării de conflict, a luptei de clasă”, a continuat el. Dacă în Rusia un fost agent secret, Vladimir Putin, a fost ales președinte, în România sunt „răscolite iarăși cicatricile”¹.

Caracterul nepractic al lustrației derivă și din aplicarea sa tardivă, conform lui Paveliu, unul dintre inițiatorii legii anti-nomenclatură. Exprimând ambivalența generală a democrațiilor față de lustrație, în 2005 Paveliu a explicat că se împotriva lustrației pentru că nu mai existau mulți foști lideri comuniști în funcții politice. „Astăzi se mai află în activitate doar cei care în decembrie 1989 aveau 40-45 de ani. Cei mai tineri nu ajunseseră la pârgurile puterii, cei mai în vârstă s-au apropiat azi de vârsta pensionării, dacă nu cumva s-au retras deja din viața politică activă. Avem datoria să privim întotdeauna spre viitor. Cei care trebuie „purificați” printr-o lege a lustrației sunt prea puțini. Pentru aceștia, prețul pe care trebuie să-l plătim, noi, cei care ar trebui să le interzicem accesul vârfurilor Partidului Comunist către funcții publice, este prea mare”². În locul lustrației, Paveliu i-a îndemnat pe români să-și „exprime scârba noastră individuală față de toți acei pe care-i știm că au sprijinit un regim antinațional...Disprețul nostru nu se poate și nu trebuie să se manifeste decât prin votul democratic de respingere, a lor, ca indivizi, sau a partidelor care-i tolerează”. El a susținut „un proces al comunismului, adus în fața unei instanțe morale” care să permită „populației și istoricilor să acceadă la toate dovezile materiale ale odiosului regim comunist, pentru că astfel să avem șansa de a nu mai repeta greșelile trecutului”³.

Concluzie

Analiza dezbaterilor parlamentare arată că legislatorii români au fost oarecum izolați de discuțiile care au avut loc în presă, alocând foarte puțin timp lustrației, și confirmă discrepanțele dintre formațiunile pro-democrate și cele succesoare PCR-ului în ceea ce privește lustrația: primul grup a susținut, al doilea grup a respins această politică publică. Liberalii au luat parte activ la dezbateri, dar democrații au jucat un rol mult mai restrâns. Partidele apropiate fostului PCR - PSD și PRM – s-au opus programelor de lustrație. Singura excepție a fost Leonida Lari (PRM), care nu ar fi afectată de lustrație deoarece înainte de 1990 a fost cetățean al Moldovei.

Tipologia oferită de Claus Offe, care distinge argumentele proactive de cele retroactive, este validă și în cazul României. Lustrația justificată retroactiv vizează purificarea morală a elitei politice în scopul anulării efectelor moștenirii comuniste și a pedepsirii liderilor fostului regim. Spre deosebire de aceasta, lustrația justificată proactiv poate oferi o *tabula rasa* care să garanteze că trecutul nu va influența negativ democratizarea, înțelegând lustrația ca metodă de luptă împotriva corupției și a șantajului⁴. Ambele tipuri de argumente au fost folosite în Parlamentul român, alături de cele tehnice legate de impracticabilitatea implementării unui program de lustrație. Argumentele retroactive au prezentat lustrația drept o metodă de curățire morală și de ruptură cu trecutul recent, care oferă dreptate retributivă fostelor victime, însă poate duce la pedepsirea unor persoane de valoare. Argumentele proactive au văzut-o ca instrument de reînnoire a elitelor, de prevenire a violenței și de acces la beneficiile asociate cu aderarea la UE, dar și unul ce contrazice valorile europene.

1 Stenograma ședinței Senatului din 6 martie 2006.

2 Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 13 decembrie 2005.

3 Idem.

4 Claus Offe, „Disqualification, Retribution, Restitution: Dilemmas of Justice in Post-Communist Transitions”, *Journal of Political Philosophy* 1 (1993): 17-44.

BIBLIOGRAFIE

ILONASZKI, Gabriella si Michael Edinger. „MPs in Post-Communist and Post-Soviet Nations: A Parliamentary Elite in the Making”, *The Journal of Legislative Studies* 13 (2007): 142-163.

OFFE, Claus. „Disqualification, Retribution, Restitution: Dilemmas of Justice in Post-Communist Transitions”, *Journal of Political Philosophy* 1 (1993): 17-44.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 12 aprilie 2005.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 19 aprilie 2005.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 iunie 2005.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 21 iunie 2005.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 13 decembrie 2005.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 februarie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 28 februarie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 7 martie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 14 martie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 4 aprilie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 11 aprilie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 18 aprilie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 26 aprilie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 23 mai 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 20 iunie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 5 septembrie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 12 septembrie 2006.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 17 aprilie 2007.

Stenograma ședinței Camerei Deputaților din 5 iunie 2007.

Stenograma ședinței Senatului din 11 aprilie 2005.

Stenograma ședinței Senatului din 9 mai 2005.

Stenograma ședinței Senatului din 21 noiembrie 2005.

Stenograma ședinței Senatului din 6 martie 2006.

Stenograma ședinței Senatului din 3 aprilie 2006.

Stenograma ședinței Senatului din 10 aprilie 2006.

Stenograma ședinței Senatului din 18 aprilie 2006.

Stenograma ședinței Senatului din 29 mai 2006.

Stenograma ședinței Senatului din 5 iunie 2007.

Reinventarea democrației¹

■ VASILE PLEȘCA

[Romanian Academy]

Abstract

At the beginning of the third millenium, the idea of democracy lives its maturity. Beyond this, the complexity of the human nature is very difficult to include in a political theory. Because of this, the old ways of understanding the democracy are obsolete, and the liberal perspective over democracy gives birth to some innovative visions. Analyzing the perspectives of Manent or Popper, this study tries to show why the theory of democracy can no longer sustain itself as a discourse about the way somebody gets the political power, but as a discourse it distinguishes by the respect it shows to the human dignity. That is proved by the promotion and the defense of the fundamental rights.

Keywords

Democracy, Human rights,
Liberalism, Popper, Manent

Democrația și nevoia de transformare

Una dintre ideile cele mai vehiculate în teoria democrației, dar și în practica ei, este aceea că ea se află într-o permanentă criză. La un anume nivel teoretic, criza democrației este una structurală, în sensul că elementele ce o compun se află, de cele mai multe ori, în dispută, astfel încât nu se poate contura o imagine a unui tot unitar. „Forțele” care compun democrația sunt mai degrabă centrifuge decât centripete. Aceasta din cauză că eșafodajul democratic este, pe departe, cel mai complex sistem politic inițiat la nivelul societății umane. Având un număr imens de actori politici prezumtiv implicați, egal cu numărul cetățenilor, democrația, ca sistem politic, se confruntă cu probleme ce nu apar în niciun alt model politic. Dezacordurile dintre cetățeni sunt o marcă specifică a democrației, or, ca sistemul să funcționeze, acestea trebuie, cumva, depășite. O altă problemă care apare este aceea legată de controlul puterii. Ideea de democrație liberală s-a născut tocmai în continuarea luptei li-

¹ **ACKNOWLEDGEMENT:** This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

beralilor împotriva abuzurilor puterii. Nicăieri puterea politică nu e îngrădită. În democrație, această îngrădire e diferența specifică. Mecanismele de control și echilibru, inventate de sute de ani (separarea puterilor, controlul reciproc etc.) sunt, și trebuie să fie, într-un proces continuu de transformare, evoluție și adaptare la provocările unei societăți într-o perpetuă schimbare. Iar problemele existente la nivelul teoriei sunt amplificate în practică.¹

Din această cauză, democrația este, și trebuie să fie, într-un perpetuu proces de reinventare.

Democrația nu e despre domnia poporului

Este locul comun al teoriilor democrației acela că ea are mari probleme dinainte de a se naște, din momentul în care încerci să o definești. Etimologicul „domnie a poporului” nu elucidează problema, ci doar mai tare o accentuează.² Faptul că democrația nu este și nici nu poate fi o „domnie a poporului”, capătă, în sânul liberalismului, diferite forme de interpretare, forme care creionează viziuni diferite și integratoare în același timp.

Într-un text ce a apărut publicat în România în 1994,³ Pierre Manent observă că, pentru prima dată în istoria multimilenară a democrației, cel puțin în spațiul european, aceasta nu mai are adversar. Această interpretare nu are nici o legătură cu viziunea neoconservatoare, triumfalistă, reprezentată în primul rând de Fukuyama.⁴ Concluzia lui Manent, din contră, este tristă. Dacă, în spațiul cultural european, forme alternative de guvernare au fost infirmate de lagărele de concentrare și exterminare din cel de-al doilea război mondial și de eșecul, întins pe decenii, al comunismului, și democrația s-a dovedit un sistem atât de viabil ce a supraviețuit oricărei provocări, consecința, aceea că democrația a rămas singură și riscă să se transforme într-o religie a politicului, nu are darul să ne bucure. Aceasta pentru că nașterea democrației pornește, ca și liberalismul, de la oportunitatea alegerii. Or, în momentul în care, prin unicitatea discursului democrației în spațiul politic european, alternativa dispare, democrația riscă să nu se poată apăra împotriva sieși, împotriva devierilor din propriul sistem. Căci, așa cum creatori ai liberalismului, de la Locke la Shklar, au subliniat că acesta este un rezultat al fricii, prin contrapondere cu alte viziuni asupra organizării sociale, trebuie accentuat faptul că și democrația este un sistem politic ce a luat naștere din repulsia și teama oamenilor în fața unor structuri politice alternative ce, pur și simplu, nu erau decât cadre instituționale prin care guvernării instaurau frica în conștiința celor guvernării. Raportarea la frica supușilor a fost unul dintre elementele care a asigurat instaurarea, succesul și supraviețuirea democrațiilor, din zorii modernității, până în postmodernitatea zilelor pe care le trăim.

1 Un politician conștient de aceste lucruri, ar trebui să adopte o anumită poziție, determinată de un set de acțiuni. Câteva dintre aceste acțiuni sunt enumerate de Bentley:

- „Acknowledge the limits of existing solutions.
- Allow solutions to emerge from different sources.
- Distribute power to people who can solve a problem most effectively.
- Refuse to be diverted and learn from failure.” Tom Bentley, „Everyday Democracy,” *Demos*, 2005, 11.

2 Sartori identifică nu mai puțin șase sensuri diferite, care se și pot exclude reciproc, al termenului de „popor:” Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 46.

3 Pierre Manent, „Democrația ca regim politic și ca religie”, în *Polis*, traducere de Cristian Preda, volumul I, nr. 3 (1994): 5–14.

4 Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei și ultimul om* (București: Paideia, 2002).

O democrație fără frică și triumfalistă este un pericol pentru ea însăși. Chiar dacă, în afara spațiului european, democrația cunoaște provocări multiple, provocări în fața cărora, de multe ori, nu știe cum să le facă față, faptul că în locul ei de origine nu are alternativă este un pericol. Iar acest pericol la adresa democrației se manifestă deja prin aplicarea, de multe ori fără discernământ, a unor teorii precum „corectitudine politică”, „multiculturalism”, „discriminare pozitivă”, „dreptate socială”. Punerea în practică a fiecăreia dintre aceste teorii pune în pericol cel puțin unul dintre fundamentele care au făcut democrația discursul politic principal al ultimelor secole. Corectitudinea politică aduce grave atingeri libertății, în special libertății de exprimare, multiculturalismul scoate individualismul de pe scena politică actuală, iar discriminarea pozitivă, ca și dreptatea socială, încalcă grav principiul egalității în fața legii, dar și dreptul la proprietate, chiar dacă, la nivel manifest, promovează o egalitate „și mai dreaptă”.

Astfel, în momentul în care nu mai poți răspunde la întrebarea „care este cel mai bun regim politic?” pentru că nu ai de unde alege și că răspunsul se impune, în aparență, cu evidență, în fapt, din nou cu totul paradoxal, ideea de cel mai bun regim politic dispare, iar democrația își pierde nu doar aura de invincibilitate și superioritate, ci capacitatea de supraviețuire. Aceasta deoarece nu dispare din cauza loviturilor din exterior, ci a bolilor din interior.

Al doilea nume prin prisma asupra viziunilor liberale despre democrație este cel al lui Karl Raymund Popper. Definiția sa pornește de la ideea că democrația nu este și nu poate fi un regim politic în care puterea ar aparține poporului.¹ Analizând sensul banal, etimologic, Popper scrie: „a vorbi despre puterea poporului e foarte periculos pentru că fiecare dintre cei care compun poporul știe că nu poruncește și de aceea are impresia că democrația este o escrocherie”. Cu alte cuvinte, în această interpretare, ideea de democrație minte. În aceste condiții, Popper se vede nevoit să amintească faptul că apariția democrației, atât ca realitate politică, cât și ca termen filosofic, este legată nu de suveranitatea poporului, ci este numele dat unei Constituții care este opusul unei dictaturi, al unei tiranii. Popper folosește argumente diferite pentru a arăta că democrația nu poate ține de domnia poporului, pe de o parte, și că democrația este doar o formă de organizare politică ce se opune tiraniei, pe de altă parte. Prima parte a argumentării se înscrie în seria de critici a ceea ce el numește „mitul opiniei publice.”² În studiul intitulat „Opinia publică în lumina principiilor liberalismului,” Popper argumentează că voința poporului nu este și nici nu trebuie să fie unitară în cadrul statului de drept care se bazează tocmai pe pluralitatea vocilor și pe respectul față de această pluralitate. Nu poate fi vorba de unitate nici măcar la nivelul majorității – și aceasta este cauza pentru care a vorbi de domnia poporului sau a majorității este o contradicție în termeni. A doua serie de argumente, cea care duce la reconceptualizarea democrației, pornește de la invocarea Atenei ca loc de naștere a democrației, acolo unde nu era văzută ca scop în sine, ci ca un mijloc *prin care se încerca evitarea cu orice preț a tiraniei*. În acest sens, sunt aduse în discuție două probe. Prima ar fi o reinterpretare a fenomenului atenian al ostracizării, procesul prin care orice atenian, indiferent de rangul, renumele sau meritele sale, putea fi exclus din societate prin votul majorității indivizilor. Popper consideră că acest proces se realiza tocmai atunci când un atenian căpăta un renume prea mare, renume ce i-ar fi permis să deturneze puterea în folos propriu. A doua probă pe care sir Karl o aduce în sprijinul afirmației sale se face prin intermediul lui Tucidide, care pune în gura lui Pericle următoarele cuvinte: „deși numai unii pot să inițieze o măsură politică, toți suntem capabili să o judecăm”. Această afirmație, pe care Popper

1 Karl Raymund Popper, *Lecția acestui secol* (București: Nemira, 1998), 76–7.

2 Karl Raimund Popper, *În căutarea unei lumi mai bune* (București: Humanitas, 1994), 157.

o așază ca *motto* la primul volum din *Societatea deschisă...*¹, vine în sprijinul ideii că, în fapt, fiecare dintre noi are dreptul să judece guvernarea, să lupte pentru un anumit tip de informare și, mai ales, este îndreptățit să lupte nonviolent împotriva unui regim politic în care drepturile fiecăruia dintre noi nu sunt respectate – și asta chiar dacă mulți dintre noi nu suntem capabili să guvernăm. Este unul dintre cele mai periculoase lucruri din istoria politică a omenirii – crede Popper – să credem că ar exista o suveranitate populară; cel mult, dacă ar exista, ar putea da naștere unor derapaje periculoase: în fond, și Hitler a venit la putere prin vot popular.

Această definiție nereușită a democrației, ca putere a poporului, își are originea într-o eroare a lui Platon, consideră Popper. Această eroare pleacă de la întrebarea întemeietoare a fiecărui sistem politic: *cine trebuie să exercite puterea dominantă în stat?* Răspunsul lui Platon a fost poate cel mai frumos – trebuie să conducă cei mai buni, cei înțelepți –, dar răspunsul său nu este unic: Marx considera că puterea trebuie să aparțină poporului, iar Hitler spunea pur și simplu: „eu sunt puterea.” În această capcană au căzut și apologeții democrației; răspunsul lor, acela că puterea aparține poporului se înscrie în seria începută de Platon, continuată de Marx și Hitler – nu este o apropiere prea măgulitoare pentru apologeții democrației. Popper consideră că avem de a face cu o falsă problemă care trebuie îngropată pentru totdeauna. Soluția popperiană constă într-o schimbare a întrebării întemeietoare a discursului politic: nu trebuie să ne întrebăm cine trebuie să conducă, ci trebuie să ne întrebăm dacă „Există oare forme capabile să ne elibereze de o guvernare malefică sau doar incompetentă care ne aduce prejudicii?”² Un stat tiranic nu poate fi dărâmat decât prin vărsare de sânge, pe când democrația este singura ce permite schimbarea fără violență a celor ce devin tiranici sau sunt incompetenți. Democrația nu este deci un regim politic ce are în vedere discursul puterii, ci este, pur și simplu, o sumă de instituții – stat de drept, echilibru și control între puteri, alegeri libere, opoziție, societate civilă etc. –, ce împiedică instaurarea dictaturii, fiind un discurs despre limitarea puterii.

Iar dacă democrația nu poate fi un discurs despre întinderea puterii, ci doar despre limitarea ei, singurul element ce poate asigura această limitare este noțiunea de drept natural (fundamental) al individului. Aceasta se întâmplă pentru că dreptul natural are niște caracteristici ce-l ajută pe individ să-și păstreze autonomia în fața puterii politice:

First, natural rights are requirements whose force does not depend on the moral conventions and positive laws of their society... Second, natural rights are pre institutional in a logical sense: their content is conceivable independently of any reference to the structural features of institutions... Third, natural rights are possessed by persons „at all times and in all places,” regardless of the stage of development of a society and its productive forces, the details of its political structure, or the content of its religious traditions and political culture. *This is one way in which natural rights might be said to be „universal.”* (my italics). Finally, human rights belong to persons „as such” or, in the customary phrase used by Simmons, „simply in virtue of their humanity.” Human rights are grounded in considerations that apply to all human beings, regardless of their spatial locations or social relationships. This is another (and a distinct) sense in which natural rights might be described as „universal.”³

1 Karl Raymund Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, volumul I, *Vraja lui Platon*, volumul II, *Epoca marilor profeții, Hegel și Marx*, traducere de Dragan Stoianovici (București: Humanitas, 1993).

2 Popper, *Lecția*, 78.

3 Charles R. Beitz, *Ideea of Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 52-3.

Situația actuală a ideii de drept este sensibil diferită. În cadrul democrațiilor postmoderne, statul (democratic) stabilește programe școlare și construiește autostrăzi, trimite sateliți în cosmos și asigură sisteme de pensii, trimite trupe militare la mii de kilometri de casă și emite autorizații de construcții, stabilește norme de mediu și dorește să împlinească dezideratul de justiție socială, dă scutiri de impozite și salvează afaceri falimentare, hotărăște forma și mărimea produselor de pe piață agricolă și stabilește cine încalcă legea, căsătorește oameni și construiește spitale. În fapt, este foarte greu de găsit un sector ce ține de societatea umană contemporană ce nu e creat, modelat și dirijat de către stat. Din această cauză, discursul democratic modern nu mai e demult unul despre indivizi, așa cum era văzut de creatorii Constituției Americane, de exemplu, ci doar o simplă înșiruire de metode prin care se câștigă și se menține puterea politică. În această ecuație, ideea de „drept” este folosită nu ca o trăsătură intrinsecă a ființei umane, ci, pur și simplu, ca instrument al puterii politice. În aceste condiții, ne putem întreba dacă nu cumva reproșul teoriei deliberative asupra democrației liberale, acela că promovează ca obiectiv absolut un joc al câștigului și al negocierii cu privire la alegerile și interesele cetățeanului, nu este întemeiat.²

Dacă democrația modernă pare a fi uitat elementul fundamental ce o detașează de eșecul democrației antice („... în Antichitate, individul era, de regulă, suveran în treburile publice, dar sclav în toate raporturile sale private.”³), element de sorginte liberală – statutul ontologic superior al individului în raport cu societatea –, una dintre căile de deschidere către viitor este această repunere a dreptului fundamental al individului în centrul actului democratic contemporan.

Concluzii

Demersul de reevaluare a statutului drepturilor umane nu e diferit de alte abordări din discursul democratic⁴, atâta doar că ideea participării individului la procesul politic – ca formă supremă a modernizării și ca formă naturală a împlinirii democratice –, este, de multe ori, văzută ca un obiectiv în sine. Or, atâta vreme cât alte elemente indispensabile lipsesc (respectul față de normele secular-raționale existent în toate straturile importante ale societății sau gradul ridicat de libertate individuală)⁵, iar obiectivul major, afirmarea și protejarea drepturilor fundamentale, este uitat, abordarea mecanismului democratic e incompletă.

Începutul acestei reinventări poate porni din crearea echilibrului dintre cele două dimensiuni majore ale democratizării enunțate de către Dahl: contestarea și participarea.⁶ O participare majoră în viața publică a cetățenilor este absolut inutilă atâta vreme cât mecanismele puterii politice rămân dominante în toate manifestările societății democratice. Iar ideea de contestare are sens nu doar în faptul că i se permite să existe, ci, mai ales, ca o cale de reducere a ceea ce contestă.

1 Interesant e și transferul lingvistic din limba engleză: supremația termenului „right” este înlocuită de dominația lui „claim”, un individ nu mai posedă un drept în virtutea „umanității” sale, ci doar dacă este solicitat și îi este acordat și recunoscut de către instituțiile statului.

2 John S. Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations* (Oxford: Oxford University Press, 2000), v.

3 Benjamin Constant, *Scrieri politice* (București: Nemira, 2001), 24.

4 Condițiile necesare ale democrației, subliniate de Dahl, de exemplu („Effective participation,” „Voting equality,” „Enlightened understanding,” „Control of the agenda,” „Inclusion of adults”), Robert A. Dahl, *On Democracy* (New Haven, CT: Yale University Press, 1998), 37–38, pun în centrul discursului interesul aceluiași individ.

5 Ronald Inglehart, Pippa Norris, *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 159–79.

6 Robert A. Dahl, Poliarhiile. Participare și opoziție (Iași: Editura Institutul European, 2000), 27–35.

BIBLIOGRAFIE

- BEITZ, Charles R., *Ideea of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- BENTLEY, Tom, „Everyday Democracy,” *Demos*, 2005
- CONSTANT Benjamin, *Scrieri politice*. București: Nemira, 2001.
- DAHL, Robert A., *On Democracy*. New Haven, CT: Yale University Press, 1998.
- DAHL, Robert A., Poliarhiile. Participare și opoziție. Iași: Editura Institutul European, 2000.
- DRYZEK, John S. *Deliberative democracy and beyond: liberals, critics, contestations*, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- INGLEHART, Ronald, NORRIS, Pippa, *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- FUKUYAMA, Francis, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*. București: Paideia, 2002.
- MANENT, Pierre, „Democrația ca regim politic și ca religie,” *Polis*, volumul I, nr. 3 (1994).
- POPPER, Karl Raymund, *Lecția acestui secol*. București: Nemira, 1998.
- POPPER, Karl Raymund, *În căutarea unei lumi mai bune*. București: Humanitas, 1994.
- POPPER, Karl Raymund, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, volumul I, *Vraja lui Platon*, volumul II, *Epoca marilor profeții, Hegel și Marx*. București: Humanitas, 1993.
- SARTORI, Giovanni, *Teoria democrației reinterpretată*. Iași: Polirom, 1999.

Consolidarea democrației participative la nivelul Uniunii Europene:

Inițiativa cetățenilor europeni

■ OANA SURDESCU

[„Spiru Haret” University]

Abstract

The present article examines briefly, the significance of European citizens' initiative which add a new dimension to European democracy and more rights relating to citizenship of the Union. The new procedure affords one million citizens from a number of Member States to have the possibility to call on the Commission to bring forward an initiative of interest to them in an area of European Union competence.

Keywords

participatory democracy, European Citizens' Initiative, Lisbon Treaty, Member States, representative democracy

1. Considerații introductive

Democrația participativă reprezintă, actualmente, o parte integrantă a modelului european de societate, iar noile reglementări europene consacră complementaritatea între democrația reprezentativă și cea participativă. Tratatul de reformă consolidează democrația participativă, afirmând că la inițiativa a cel puțin un milion de cetățeni ai Uniunii Europene, resortisanți ai unui număr semnificativ de state membre, Comisia Europeană poate fi invitată să prezinte, în limitele atribuțiilor sale, o propunere corespunzătoare în materii în care acești cetățeni consideră că este necesar un act juridic al Uniunii, în vederea aplicării tratatelor¹. Totodată Tratatul mai prevede că procedurile și condițiile necesare pentru prezentarea inițiativei cetățenești, incluzând numărul minim de state membre din care trebuie să provină cetățenii, sunt stabilite printr-un regulament adoptat de Parlamentul European și Consiliu, la propunerea Comisiei Europene². Astfel,

¹ A se vedea articolul 11 alineatul (4) din Tratatul privind Uniunea Europeană

² A se vedea par. 1 din Regulamentul (UE) nr. 211/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 februarie 2011 privind inițiativa cetățenească: 'Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) consolidează cetățenia Uniunii și îmbunătățește funcționarea democratică a Uniunii prevăzând că fiecare cetățean trebuie să aibă dreptul de a participa la viața democratică a Uniunii prin inter-

după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, Comisia Europeană a prezentat la data de 31 martie 2010 un proiect de Regulament privind inițiativa cetățenească la nivel european. În urma mai multor discuții între statele membre asupra acestui proiect, a rezultat un text de compromis, agreat deopotrivă de Parlamentul European și de Consiliu¹ și concretizat prin adoptarea **Regulamentului (UE) nr. 211/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 februarie 2011 privind inițiativa cetățenească**². Ca orice regulament, și cel menționat mai sus este obligatoriu în toate elementele sale, se aplică direct în toate statele membre, dar începând cu 1 aprilie 2012. Această perioadă, de la adoptare și până la aplicarea efectivă a prevederilor regulamentului, este necesară pentru a permite modificările interne în statele membre privind instituirea mecanismelor prevăzute în noua reglementare europeană.

Ideea de a oferi cetățenilor europeni dreptul de inițiativă legislativă nu este nouă la nivelul Uniunii. Parlamentul European a prezentat de-a lungul timpului (începând cu anii '80) propuneri privind introducerea unui instrument de inițiativă cetățenească. Momentul în care inițiativa cetățenilor europeni și-a găsit locul l-a reprezentat Tratatul constituțional. După respingerea acestuia prin referendum din Franța și Olanda, conceptul de inițiativă a cetățenilor a fost reluată de Tratatul de la Lisabona.

2. Scurtă prezentare a inițiativei cetățenilor europeni potrivit Regulamentului (UE) nr. 211/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 februarie 2011³

Potrivit definiției din Regulament, '**inițiativa cetățenească**' semnifică o inițiativă adusă Comisiei în conformitate cu prezentul regulament, prin care Comisia este invitată să prezinte, în limitele atribuțiilor sale, orice propunere corespunzătoare privind chestiuni pentru care cetățenii consideră că este necesar un act juridic al Uniunii, în vederea punerii în aplicare a tratatelor, care a fost susținută de cel puțin un milion de semnatori eligibili, provenind din cel puțin un sfert din toate statele membre⁴. În acest sens, apreciem că inițiativa cetățenilor constituie principala inovație a Tratatului de la Lisabona prin implicarea în mod direct a cetățenilor europeni în dezvoltarea legislației europene și permite introducerea în sistemul instituțional al Uniunii Europene a unui element al **democrației participative** ce va permite Uniunii să depășească propriile state membre în calea spre o democrație transnațională.

Totodată, această prevedere a Tratatului de la Lisabona reprezintă o inovație semnificativă și în sistemul instituțional al Uniunii Europene. În primul rând, pentru că se introduce principiul dreptului cetățenilor de a iniția elaborarea legislației europene, deja existent în majoritatea statelor membre, fie la nivel național, fie la nivel regional sau local⁵. De exemplu, în Italia dreptul de inițiativă al cetățenilor trebuie să

mediul unei inițiative cetățenești europene. Această procedură conferă cetățenilor posibilitatea de a contacta direct Comisia prezentându-i o cerere prin care aceasta este invitată să prezinte o propunere de act legislativ al Uniunii în vederea punerii în aplicare a tratatelor, această procedură fiind similară cu dreptul conferit Parlamentului European în temeiul articolului 225 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE) și cu dreptul conferit Consiliului în temeiul articolului 241 din TFUE'

1 hotărând în conformitate cu procedura legislativă ordinară

2 Publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 65/1 din 11.03.2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:RO:PDF>.

3 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:RO:PDF>.

4 Art. 2 din Regulamentul privind inițiativa cetățenească

5 Amintim printre statele membre ale Uniunii Europene care au inițiative ale cetățenilor la nivel național: România, Slovacia, Slovenia, Spania, Austria, Ungaria, Italia, Letonia, Lituania, Polonia, Portugalia, și Țările de Jos ; la nivel regional: Suedia, Austria, Germania, Spania și Țările

numere 50.000 de semnături, iar în Spania 500.000 de semnături. În al doilea rând, este vorba despre introducerea principiului democrației participative într-un sistem instituțional caracterizat prin monopolizarea dreptului de inițiativă al Comisiei și creșterea rolului Parlamentului European în sistemul decizional legislativ.

Dreptul la inițiativă al cetățenilor europeni nu trebuie să se confunde cu dreptul de a adresa petiții Parlamentului European, existent deja în temeiul tratatelor anterioare adoptate la nivelul Uniunii. În timp ce petițiile pot fi înaintate de cetățenii europeni, de persoane fizice sau juridice având reședința sau sediul social într-un stat membru, fie individual, fie în asociere cu alți cetățeni sau cu alte persoane și trebuie să se refere la aspecte care fac parte din domeniile de activitate ale Uniunii Europene și care îi afectează în mod direct¹, inițiativa cetățenească, așa cum am mai afirmat, permite unui număr de cel puțin un milion de cetățeni să facă apel în mod direct la Comisie, pentru a propune noi inițiative de politică. De asemenea, prin această inițiativă nu se poate face revizuirea veunui tratat, întrucât inițiativele cetățenilor pot viza doar propuneri referitoare la aspectele cu privire la care cetățenii consideră că este nevoie de un act legislativ al Uniunii în vederea punerii în aplicare a tratatelor².

Inițiativele cetățenilor trebuie să fie organizate de către comitete ale cetățenilor, alcătuite din cel puțin 7 persoane (denumiți organizatori), care locuiesc în cel puțin 7 state membre diferite. Membrii comitetului cetățenilor trebuie să fie cetățeni ai Uniunii ce au împlinit vârsta care le conferă drept de vot în alegerile pentru Parlamentul European³. Aceștia vor trebui să desemneze un reprezentant și un supleant, care vor fi mandatați să reprezinte comitetul cetățenilor și să acționeze în numele acestuia pe parcursul întregii proceduri.

În scopul înregistrării propunerii de inițiativă cetățenească, Comisia examinează numai informațiile referitoare la cei 7 membri ai comitetului cetățenilor și poate solicita organizatorilor să furnizeze dovezi corespunzătoare cu privire la îndeplinirea cerințelor necesare.

Înainte de a începe colectarea declarațiilor de susținere de la semnatarii unei propuneri de inițiativă cetățenească, organizatorii trebuie să înregistreze propunerea în registrul Comisiei, furnizând informațiile stabilite în anexa nr. II la Regulament. Aceste informații se referă la titlul inițiativei cetățenești propuse, obiectul inițiativei, o descriere a obiectivelor propunerii de inițiativă cetățenească, pe baza căreia Comisia este invitată să acționeze, dispozițiile tratatelor considerate relevante de către organizatori pentru acțiunea propusă; numele complet, adresele poștale, cetățenia și datele de naștere ale celor 7 membri ai comitetului cetățenilor, precizând reprezentantul și supleantul său, precum și adresele lor de e-mail; toate sursele de sprijin și de finanțare ale propunerii de inițiativă cetățenească la momentul înregistrării. Organizatorii pot pune la dispoziție chiar un proiect de act juridic. Informațiile respective sunt furnizate în una dintre cele 23 de limbi oficiale ale Uniunii, într-un registru online pus la dispoziție de Comisie în acest scop. După ce înregistrarea este confirmată, organizatorii pot prezenta propunerea de inițiativă cetățenească în alte limbi oficiale ale Uniunii, pentru a fi inclusă în registru.

În termen de două luni de la primirea informațiilor menționate în anexa nr. II, Comisia înregistrează propunerea de inițiativă cetățenească cu un număr de în-

de Jos ori la nivel local: Ungaria, Belgia, Germania, Italia, Slovenia, Spania, Luxemburg, și Suedia.

¹ Petițiile fiind adresate Parlamentului European, reprezentantul direct al cetățenilor la nivelul Uniunii Europene

² <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/683&format=HTML&aged=o&language=RO&guiLanguage=en>.

³ Organizatorii trebuie să aibă vârsta de 18 ani (necesară în toate statele membre pentru a participa la alegerile pentru Parlamentul European, cu excepția Austriei, unde aceasta este de 16 ani).

registrare unic și trimite o confirmare organizatorilor, cu condiția să fie îndeplinite următoarele cerințe: comitetul cetățenilor a fost constituit; propunerea de inițiativă cetățenească nu se află vădit în afara sferei de competență a Comisiei în ceea ce privește prezentarea unei propuneri de act juridic al Uniunii în scopul punerii în aplicare a tratatelor; propunerea de inițiativă cetățenească nu este vădit abuzivă, nereserioasă sau vexatorie și propunerea de inițiativă cetățenească nu contravine vădit valorilor Uniunii, prevăzute la articolul 2 din Tratatul Uniunii Europene.

Organizatorii sunt responsabili pentru colectarea (pe suport de hârtie sau în format electronic) de la semnatori a declarațiilor de susținere a unei propuneri de inițiativă cetățenească, ce a fost înregistrată anterior. Toate declarațiile de susținere se colectează după data de înregistrare a propunerii de inițiativă cetățenească și în termen de cel mult 1 an. După acest termen, în registru se indică faptul că perioada a expirat și, dacă este cazul, faptul că nu a fost colectat numărul necesar de declarații de susținere.

Când declarațiile de susținere sunt colectate online, datele obținute pe această cale se stochează pe teritoriul unui stat membru. Regulamentul privind inițiativa cetățenilor prevede că, până la 1 ianuarie 2012, Comisia dezvoltă și întreține un program cu sursă deschisă, care să conțină elementele tehnice și de securitate privind sistemele de colectare online.

Semnatarii unei inițiative cetățenești trebuie să provină din cel puțin un sfert din statele membre. Ei trebuie să reprezinte cel puțin numărul minim de cetățeni prevăzut în anexa I la Regulament, în momentul înregistrării propunerii de inițiativă cetățenească. Aceste numere minime corespund numărului membrilor Parlamentului European aleși în fiecare stat membru, înmulțit cu 750. Rațiunea pentru a stabili numărul minim de semnatori se explică prin simplul fapt că se asigură ca inițiativa cetățenilor să fie reprezentativă pentru un interes al Uniunii Europene.¹

Numărul minim de semnatori pentru fiecare stat membru ¹		
Belgia 16 500	Bulgaria 12 750	Republica Cehă 16 500
Danemarca 9 750	Germania 74 250	Estonia 4 500
Irlanda 9 000	Grecia 16 500	Spania 37 500
Franța 54 000	Italia 54 000	Cipru 4 500
Letonia 6 000	Lituania 9 000	Luxemburg 4 500
Ungaria 16 500	Malta 3 750	Țările de Jos 18 750
Austria 12 750	Polonia 37 500	Portugalia 16 500
România 24 750	Slovenia 5 250	Slovacia 9 750
Finlanda 9 750	Suedia 13 500	Regatul Unit 54 000

În cazul în care un cetățean este resortisant al unui stat membru dar cu reședința în alt stat membru, se ridică problema în ce stat membru va fi luată în considerare declarația sa de sprijin. S-a afirmat că sunt edificatoare datele pe care le va furniza semnatarul și statul membru care va verifica declarația sa de sprijin. În cazul în care persoana în cauză furnizează datele necesare corespunzătoare statului membru de reședință, aceasta va fi luată în considerare în statul membru de reședință. În mod similar, în cazul în care persoana în cauză furnizează datele necesare corespunzătoare statului al cărui resortisant este, aceasta va fi luată în considerare în statul unde este resortisant. Se cuvine să precizăm că Regulamentul garantează că organizatorii, statele membre și Comisia vor respecta cerințele în materie de protec-

¹ Anexa 1 din Regulamentul privind inițiativa cetățenească

ție a datelor, atât pe parcursul organizării inițiativei cetățenilor, cât și în etapele ulterioare ale acesteia. Mai mult, Regulamentul prevede în mod explicit că dispozițiile sale respectă drepturile fundamentale și principiile consacrate în Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (articolul 8, care prevede că orice persoană are dreptul la protecția datelor cu caracter). Organizatorii unei inițiative a cetățenilor, în calitate de operatori de date, vor fi răspunzători pentru daunele provocate, în conformitate cu dreptul național aplicabil, și vor face obiectul unor sancțiuni corespunzătoare în cazul încălcării regulamentului.¹

După colectarea de la semnatori a declarațiilor de susținere necesare, organizatorii prezintă declarațiile de susținere, pe suport de hârtie sau în format electronic, autorităților competente relevante desemnate de statele membre pentru verificare și certificare. Declarațiile de susținere se prezintă statului membru de reședință sau de cetățenie al semnatarului sau statului membru care a emis numărul de identificare personal sau documentul de identificare personal indicat în declarația de susținere. În termen de cel mult trei luni de la primirea cererii, autoritățile competente verifică declarațiile de susținere depuse, prin efectuarea unor controale corespunzătoare, și eliberează organizatorilor un certificat care atestă numărul de declarații de susținere valabile pentru statul membru respectiv.

După obținerea acestor certificate, organizatorii pot prezenta Comisiei inițiativa cetățenească, însoțită de informații cu privire la toate formele de sprijin și de finanțare primite pentru inițiativa în cauză. La primirea inițiativei cetățenești Comisia va publica inițiativa cetățenească în registru; în termen de trei luni, și va prezenta într-o comunicare concluziile juridice și politice privind inițiativa cetățenească, acțiunile pe care intenționează să le întreprindă și motivele acțiunilor sau ale refuzului de a acționa. Comunicarea se face publică și se aduce la cunoștința organizatorilor, Parlamentului European și Consiliului.

Regulamentul mai prevede și răspunderea organizatorilor pentru eventualele prejudicii cauzate de ei în procesul de organizare a inițiativei cetățenești, potrivit legislației interne aplicabilă. Mai mult, se impune statelor membre să se asigure că organizatorii sunt supuși unor sancțiuni corespunzătoare atât pentru încălcarea dispozițiilor Regulamentului, cât și pentru declarațiile false date de organizatori sau utilizarea frauduloasă a datelor.

Regulamentul privind inițiativa cetățenească este susceptibil de revizuire. Astfel că, până la 1 aprilie 2015 și, ulterior, la fiecare trei ani, Comisia prezintă Parlamentului European și Consiliului un raport privind aplicarea prezentului regulament².

3. Recomandări și concluzii finale

Deși funcționarea Uniunii Europene continuă să se bazeze pe democrația reprezentativă iar cetățenii europeni sunt reprezentați direct, la nivelul Uniunii, în Parlamentul European, inițiativa cetățenilor europeni permite acestora participarea mai intensă la viața democratică a Uniunii, prin intermediul acestui nou instrument, care este democrația participativă³. Se cuvine să facem câteva scurte recomandări în ceea ce privește procedura inițiativei cetățenilor europeni. Având în vedere că această inițiativă este un instrument utilizat de cetățeni, modalitatea de înregistrare ar trebui să fie mai ușor de realizat prin oferirea unui număr mai mic de informații, față de cele prezentate în anexa II la Regulament ; noțiunea de 'organizator' ar

¹ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/683&format=HTML&aged=o&language=RO&guiLanguage=en>.

² <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:RO:PDF>.

³ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/683&format=HTML&aged=o&language=RO&guiLanguage=en>.

trebui să includă, pe lângă persoanele fizice, și persoanele juridice ; modificarea legislației interne referitoare la răspunderea organizatorilor unei inițiative legislative și pentru alte situații decât cele enumerate în Regulament.

BIBLIOGRAFIE

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:RO:PDF>.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:RO:PDF>.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/683&format=HTML&aged=o&language=RO&guiLanguage=en>.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/683&format=HTML&aged=o&language=RO&guiLanguage=en>.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:RO:PDF>.

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/683&format=HTML&aged=o&language=RO&guiLanguage=en>.

Pluralismul religios și formele sale de expresie într-o societate democratică

■ CĂLIN SINESCU

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

■ LILIANA TROFIN

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

*„Religia este privită de către oamenii de rând
ca adevărată, de către cei înțelepți ca falsă,
iar de conducători drept folositoare.”
(Seneca)*

Abstract

We are confronted, in this context of modernity, with a wide ethnic, cultural and religious variety. This diversity, largely generated by secularization, globalization, demographic change and migration, leaves more and more its mark, in the sphere of values, concepts about world and life, moral and ethical norms and religious practices. Social and historical realities demonstrate that both religious and secular world have responded differently to the challenges of religious pluralism. In this respect, it is well known that in a modern pluralistic society a closed relationship between faith and behavior generated sometimes conflictual situations not only from a theoretical point of view, but also on the social level.

Keywords

society, intellectual, religious pluralism, diversity, modernity, humanity

1. Sub semnul modernității – intelectualii și sacralul

Intelectualii sunt, în genere, cei care operează prin „puterea cuvântului” în societate, adică divinității care a creat ex *nihilo* lumea. În această zonă a sacralului gravitează și termenul „intellect”, identificat de teologi cu *Cuvântul* sau cu *Logosul*¹. Este deopotrivă un „dar dumnezeiesc” și o „binecuvântare divină” prin care „omul își are o menire sacerdotală cosmică”². Din acest motiv intelectul nu este abordat de Biserică într-o manieră gnostică, maniheistă sau materialistă, ci mai degrabă ca un „mediu prin care Dumnezeu devine străveziu”, adică se face cunoscut creației³.

1 Radu Teodorescu, „Intelectualul în Biserica Ortodoxă Română”, http://www.nistea.com/eseuri/radu_teodorescu/intelectualul_biserica.htm.

2 Teodorescu, „Intelectualul”; vezi concepția tomistă la Ian S. Markham, *The Blackwell Companion to the Theologians*, Volumul 1 (John Wiley and Sons, 2009), 481-482; Francesca Aran Murphy, *Art and intellect in the philosophy of Étienne Gilson* (University of Missouri Press, 2004), 306; Jean-Yves Lacoste, *Encyclopedia of Christian Theology*, Volumul 1 (CRC Press, 2005), 18.

3 Teodorescu, „Intelectualul”; Hilarion Alfeyev, Ilarion (Hieromonk), *Saint Symeon*,

În zorii modernității intelectul se dezbracă de „hainele sacre” și începe să-și manifeste autonomia față de harul divin, devenind pentru raționaliști „instrumentul” cu ajutorul căruia adevărul și tainele universului sunt cognoscibile. S-au înșelat, însă, lamentabil, în pofida eforturilor depuse. Punându-și prea mari speranțe în puterea intelectului, toți cei care sperau să-l reducă la tăcere definitiv pe Dumnezeu au eșuat în încercarea de a descoperi „adevărurile finale” fără ajutorul revelației divine¹. Fără a intra în detalii legate de primatul rațiunii în fața credinței, notăm că de abia la finele secolului al XIX-lea conceptul de intelectual se va impune în cultura europeană ca forță politică și socială, în cadrul afacerii Dreyfus, deși acesta a existat „sub alte forme și cu alte conotații, și în secolele anterioare, când se vorbea despre „umanist”, „cărturar” (secolele XVI-XVII) sau „filosof” (secolul al XVIII-lea)”².

Într-o accepțiune mai largă, putem spune că intelectualii sunt acele modele sociale care imprimă societății, indiferent de epocă, linia modernității și a progresului. Angajarea lor în politică le pune însă la îndoială bunele intenții, iar compromisiunile făcute riscă să fie aspru sancționate. Firesc, orice demers de-al lor va fi privit de acum încolo cu suspiciune de plebea ingrată și nerecunoscătoare care se încapățânează să nu uite. Discursul lor mesianic și soterologic nu se mai bucură de succes, deoarece auditorii știu că e dublat de demagogie. De aici și eticheta pusă pe seama lor de Leszek Kolakowski, repectiv „specia care se plânge”. Și pentru că tot l-am menționat pe filosoful polonez reținem opinia acestuia cu privire la ruperea politicii de sacralitate și de tradiție, care a condus la transformarea politicii într-o „luptă goală pentru putere”³. Modernitatea devine un fel de „joc oportunist și comod, croit pentru primatul intelectualilor secundari”. Dezamăgit de această realitate în care nu se regăsește Kolakowski afirmă că „credința are nevoie de credință, nu de recomandările intelectualilor care laudă «utilitatea socială» a religiei”⁴. De notat că filosoful îi acceptă „în areopag doar pe gânditorii politici, adică pe cei care elaborează ideologii”, cu ceilalți, însă, este necruțător⁵. Nu fac parte dintre „cei aleși” preoții,

the new theologian, and Orthodox tradition (Oxford early Christian studies), (Oxford University Press, 2000), 228-229; S. T. Kimbrough, *Orthodox and Wesleyan Scriptural understanding and practice* (St Vladimir's Seminary Press, 2005), 32; Vladimir Lossky, *Orthodox theology: an introduction* (St Vladimir's Seminary Press, 1978), 13-15.

1 <http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

2 Alina Hurubean, „Intelectualii și construcția modernității politice în spațiul românesc”, <http://contrast.com.com/intelectualii.htm>; vezi și cele trei criterii propuse de Gisèle Sapiro care privesc modurile de angajare ale intelectualilor („poziția dominantă versus dominată în câmpul intelectual – după capitalul simbolic: renume, titluri academice etc., autonomie versus heteronomie – o intervenție care răspunde unei cereri externe și specializare versus absența unei specializări”) – „Semn de întrebare. Interviu cu Gisèle Sapiro realizat de Camelia Runcanu”, <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/139/art12-semn1.html>.

3 Cf. Eugen Lungu. Cunoscutul eseist și critic literar îi aduce în discuție pe politicienii basarabeni și afirmă că această poziție neonorantă s-ar datora faptului că „ceilalți intelectuali au o influență virtuală, difuză, extinsă în timp, mai ales cu bătaie spre viitor, pe când aceștia ne manipulează chiar imediatul. Ei au pâinea și cuțitul și chiar foarfecele Moirelor cu care umblă prin destinele muritorilor comuni” – Eugen Lungu, „Intelectualii”, <http://www.sud-est.md/numere/20001001/intelectualii/>, accesat 11. 01. 2011; mai multe despre Leszek Kolakowski vezi la Stanley Pierson, *Leaving Marxism: studies in the dissolution of an ideology* (Stanford University Press, 2001), 149; James V. Schall, *At the limits of political philosophy: from “brilliant errors” to things of uncommon importance* (CUA Press, 1998), 99; David F. Lindenfeld, *The transformation of positivism: Alexis Meinong and European thought, 1880-1920* (University of California Press, 1980), 3; Barbara J. Falk, *The dilemmas of dissidence in East-Central Europe: citizen intellectuals and philosopher kings* (Central European University Press, 2003), 157-160.

4 T. Ungureanu, „Despre Rău, în prezența Diavolului – o investigație de Leszek Kolakowski”, <http://heraaskuortodox.wordpress.com/2009/12/13/despre-rau-in-prezenta-diavolului-%E2%80%93-o-investigație-de-leszek-kolakowski-de-traian-ungureanu/>.

5 T. Ungureanu, „Despre Rău”.

istoricii, arheologii, filologii, lingvistii și mulți alții¹. Cu toate că în acest caz manifestă obtuzitate în gândire, prin aducerea în discuție a „complexului intelectual modern” și eticheta fără echivoc pusă marxismului („apoteoză a rătăcirii declanșate de Iluminism”), Kołakowski sfârșește prin a fi așezat, „cu o grijă sectară, în carantină mediatică de filozofii și mediile academice ale modernității post-anticonale”². Dar să ne oprim aici cu divagațiile.

Revenind la modernitate mai notăm că aceasta acordă un gir necondiționat rațiunii și științei, manifestă o largă deschidere față de nou, dar presupune, în paralel, și o schimbare a valorilor, o asumare a răspunderii și a riscurilor, o diminuare a rolului familiei și o secularizare a vieții sociale și politice. În acest context, nu ne mai miră faptul că rațiunea postată pe un soclu atât de înalt de intelectuali este privită de teologii intransigenți drept „idolul” sau „dumnezeul” lumii moderne, unde omul mânat de dragostea de lucruri a devenit nu numai „rob” al acestora, ci s-a transformat el însuși într-un lucru³. Doar într-o lume guvernată de „supraoameni” capătă sens afirmația lui Nietzsche, unul dintre „martirii vidului”⁴, potrivit căreia „Intelectul, acest maestru al disimulării, este liber și scutit de orice altă sclavie, atâta timp cât se poate amăgi fără să dăuneze, și atunci își sărbătorește Saturnaliile; nicicând nu este mai luxuriant, mai bogat, mai mândru, mai agil și mai îndrăzneț”⁵. În traducere liberă înseamnă că realul e doar o iluzie intrupată la care oamenii se uită fascinați.

Spre deosebire de modernității care au ridicat în slăvi descoperirile tehnologice și controlul omului asupra naturii, postmodernității afirmă fără echivoc că acestea au adus omenirea în pragul „dezastrului global”. Demn de reținut e faptul că în postmodernism „puterea retorică a unor termeni ca, „toleranță”, „deschidere”, și „integrare”, maschează eficace un obiectiv mai insidios, și anume, distrugerea oricărui adevăr absolut”⁶. Cu alte cuvinte, postmodernismul înseamnă „moartea oricărui adevăr”. Mai grav e că „epoca anti-dogmatismului ajunge să devină și epoca

1 Eugen Lungu, „Intelectual. Intelectualitate. Fișa enciclopedică”, <http://www.sud-est.md/numere/20001001/intelectualfisa/>.

2 T. Ungureanu, „Despre Rău,”; Eugen Lungu, „Intelectuali”. Florin Mitrea într-un articol publicat în Sfera Politicii afirmă că originalitatea filosofului polonez constă în „explicarea dimensiunii utopice a ideologiei comuniste printr-o grilă teologico – politică”. Marxism – leninismul reprezintă o altă fațetă a ereziilor care „s-au alimentat din principiul „negării fundamentelor ontologice ale răului” și au „relativizat” sau anulat „tensiunea” dintre bine și rău (maniheismul, panteismul, teoriile lui Teilhard de Chardin, Hegel, Feurbach și, mai ales, cele promovate de Iluminism) – Florin Mitrea, „Dihotomia societate civilă versus ideologie totalitară”, *Sfera Politicii*, 2/144 (2010), <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/144/artos-mitrea.html>.

3 Sfântul Iustin Popoviciu, *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, trad. rom. de Adrian Tănăsescu (Mănăstirea Sfinții Arhangheli – Petru Vodă: editor monahul Filotheu Bălan, 2002), 72-75, *passim*: „... Ce rămâne din om, dacă e scos din trupul lui sufletul? Un hoit. Ce rămâne din Europa, dacă e scos din trupul ei Dumnezeu? Un hoit. Au alungat pe Dumnezeu din univers, și universul ce a ajuns? Un hoit. Ce este omul care tăgăduiește existența sufletului în el și în oamenii din jurul său? Nimic altceva decât lut în uniformă, un sicriu ambulant din lut. Rezultatul este distrugător: îndrăgostindu-se de lucruri, omul european a ajuns, în cele din urmă, el însuși un lucru. Persoana lui e depreciață și devastată: a rămas om-lucru. Nu mai e om întreg, integral, nemuritor, după chipul lui Dumnezeu, ci doar fărâme de om, o cochilie de om din care a fost alungat duhul nemuritor. Desigur, cochilia aceasta e șlefuită, lăcuită, pictată, dar tot cochilie rămâne. Civilizația europeană l-a lipsit pe om de suflet, l-a făcut materie și l-a mecanizat. Ea se aseamănă cu o mașină monstruoasă care înghite oamenii și-i preschimbă în lucruri. Sfârșitul e sfârșit de trist și cutremurător de nefericit: omul – un lucru neînsuflăit între lucruri neînsuflăite”.

4 Vlad Mureșan, „Nihilismul inimii”, http://www.revistaverso.ro/images/reviste/verso_64_65.pdf.

5 Veronica Lazăr, „Nietzsche și istoria genealogică a filozofiei moderne” (II), 15, <http://www.studia.ubbcluj.ro/download/pdf/445.pdf>.

6 <http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

antiintelectualismului”¹. Dar există și cazuri când unii intelectuali au părăsit „anti-dogmatismul” modernist îmbrățișând „anti-intelectualismul”. Narațiunea „justificabilă politic” a fost preferată adevărului, fiind mult mai comodă². După unii, acest fel de gândire „a devenit baza istoriei revizioniste, a metodei critice a feminismului și a numeroaselor concepte populare ale multiculturalismului”³. Lucrurile capătă parcă un alt sens. În acest climat de deschidere și toleranță se remarcă domnia crezurilor personale, care se dovedesc a fi adevărate obstacole împotriva unui „dialog autentic asupra adevărului spiritual și moral”⁴.

Se afirmă, pe bună dreptate, că în cadrul cercetărilor consacrate modernității, „descifrarea istoriei intelectuale a acesteia deține un loc privilegiat, căutând să rezece structurile mentale și formațiunile simbolice prin care această epocă și-a anunțat prezența”⁵. „Chiar dacă acceptăm, în asentimentul lui Wallerstein, că articulațiile „sistemului mondial modern” sunt în principal de natură economică, – afirmă Alina Hurubean – nu putem eluda faptul că modernitatea se instituie și iradiază și prin puterea „ideii”, care dă impuls schimbării istorice. Din această perspectivă, modernitatea ne apare ca un proiect intelectual elaborat prin forța rațiunii și diseminat în Europa prin mijlocirea limbajului și ideologiilor care au precedat, în mare măsură, conținuturile economice și formele politice”⁶. Până aici lucrurile sunt clare. Ce facem însă cu „incapacitatea” rațiunii și a dezvoltării tehnologice de a rezolva toate problemele sociale?⁷

Au rămas o vagă amintire „societățile închise” unde exista „un puternic control social, dar și o solidaritate generală, bazată pe un simț acut al apartenenței și al unor valori împărtășite de toți”. Aceste societăți sunt astăzi „omogene”, datorită „coincidenței” dintre „religie, etică și comportamentul social acceptat la nivel de societate. Economia, mobilitatea socială și rețeaua comunicațiilor au deschis spre lume etnii și popoare necunoscute ieri, făcându-le interdependente și intercomunicante”⁸. Paradoxal, această circulație a ideilor într-o lume supusă globalizării face tot mai grea păstrarea tradițiilor și a specificului etno-cultural. De aceea e nevoie de o „recuperare” a sacralului.

2. De la negarea lui Dumnezeu la limitarea libertății religioase

Cunoscutul filosof rus Nicolae Berdiaev a creionat cu mult talent tabloul lumii care părăsea cu pași repezi Evul Mediu pentru a păși pe poarta modernității, evidențiind în același timp și limitele naturii umane. Critic al umanismului renascentist, el afirmă tranșant că acesta l-a slăbit pe om în loc să-l întărească⁹. Dacă inițial „omul european” intră încrezător în forțele sale creatoare în Istoria modernă, la finalul acesteia el iese „cu credința sfărâmată” și cu speranțele spulberate pentru „a pătrunde într-o epocă necunoscută (...). Istoria modernă e o întreprindere care nu a

1 <http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

2 <http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

3 <http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

4 <http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

5 Alina Hurubean, „Intelectuali”.

6 Alina Hurubean, „Intelectuali”.

7 <http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

8 Teofil Tia, „Efecte ale globalizării: omogenizarea culturală ca violență inter-civilizațională”, <http://www.crestinortodox.ro/editoriale/efecte-globalizarii-omogenizarea-culturala-violenta-inter-civilizatiionala-70253.html>, accesat 04. 03. 2011; Teofil Tia, „Fertilizarea creștină a culturii. Studii de teologie pastorală fundamentală”, <http://www.scribd.com/doc/31196599/Pastoral-A-Teofil-Tia-Anul-III-Sem-I-Si-II>.

9 N. Berdiaev, *Un nou ev mediu*, studiu introductiv de Sandu Frunză (editura Omniscope, Craiova, 1995), 26 – <http://www.scribd.com/doc/3110763/Nicolae-Berdiaev-Un-nou-Ev-Mediu>.

reușit, care nu a glorificat pe om, cum a lăsat pe acesta să nădăjduiască. Făgăduințele umanismului nu au fost ținute. Omul încearcă o oboseală imensă și e cu totul gata să se sprijine pe orice fel de colectivism în care ar dispărea definitiv individualitatea omenească”¹. Și conchide: „Omul nu-și poate îndura părăsirea sa, singurătatea sa”². Sunt exagerate afirmațiile lui Berdiaev? Să vedem în cele ce urmează.

Dincolo de evoluția societății și a progresului științei, se pare că „vina” pentru această situație aparține filosofilor și ideologilor care, dorind să lovească în Biserică, au creat suportul teoretic al limitării/negării libertății de religie, iar prin extensie a libertății umane. De la ideea „morții lui Dumnezeu” au plecat toți cei interesați de limitarea sau de negarea libertății umane. Iată cum apreciază involuția spirituală a omului modern același Berdiaev. În opinia lui, Nietzsche și Marx, liderii de necontestat ai nihilismului, „au ilustrat” cu o „generală putere” că „individualismul” și „socialismul extrem” sunt cele două forme „ale autonegării și autodistrugerii umanismului”³. Mai departe arată că „La Nietzsche umanismul se tăgăduiește sub forma sa individualistă; la Marx, sub forma sa colectivă. Individualismul abstract și colectivismul abstract s-au născut din una și aceeași cauză: sustragerea omului de la bazele dumnezeiești ale vieții, despărțirea sa de concret”⁴. Și continuă: „Morala lui Nietzsche nu admite valoarea personalității omenești; ea rupe cu umanul și predică asprimea față de om în numele scopurilor supraumane, în numele viitorului și al sublimității. Supraomul înlocuiește la Nietzsche pe Dumnezeu pierdut El nu poate și nu vrea să se mențină numai în uman”⁵. Odată cu „individualismul suprauman al lui Nietzsche imaginea omului dispăre. În același fel dispăre omul în supraumanul colectivist al lui Marx. Spiritualizește, Marx a ieșit din religia umanistă a lui Feuerbach. Dar în el, de asemenea – deși în alt fel – umanismul se transformă în contrariul său, adică în antiumanism. Marx simte individualitatea omenească precum moștenirea unei vechi lumi burgheze, el cere ca ea să se înalțe prin colectivism. Morala lui Marx nu admite valoarea personalității omenești. Și el rupe cu umanul și predică asprimea față de om în numele colectivității, în numele statului viitor – al statului socialist”⁶. Iar în alt loc spune: „Colectivismul lui Marx nu admite individualitatea omenească, cu viața sa interioară infinită, pe care o admitea și glorifica nu de mult umanismul lui Herder și Goethe”⁷.

Cum arată „chipul libertății” promovat de profeții anarhiei am văzut în timpul regimurilor nedemocratice de tristă notorietate. Iar pentru ca acest „chip” să pară și mai sinistru decât era în realitate a fost promovată cu obstință, în cazul nazismului, de pildă, ideea transformării acestuia în religie⁸, pentru că bolșevismul

1 Berdiaev, *Un nou ev mediu*, 26.

2 Berdiaev, *Un nou ev mediu*, 26.

3 Berdiaev, *Un nou ev mediu*, 38.

4 Berdiaev, *Un nou ev mediu*, 38.

5 Berdiaev, *Un nou ev mediu*, 38.

6 Berdiaev, *Un nou ev mediu*, 38.

7 Berdiaev, *Un nou ev mediu*, 40. Mobilul care asigură victoria spiritului colectiv este revolta: „Nu există decât o singură metodă pentru a scurta chinurile agoniei vechii societăți și durerile nașterii celei noi, și anume: terorismul revoluționar” – afirmă Marx în *Manifestul Partidului Comunist*. În concepția lui identificarea dușmanului netezea calea victoriei „revoluției permanente”: „Noi purtăm război contra tuturor ideilor proeminente de religie, stat, țară, patriotism. Ideea de Dumnezeu este fundamentală pentru o civilizație pervertită. Ea trebuie distrusă”. Odată rupt de legăturile sale spirituale, omul nu mai rămânea decât cu revolta care aducea cu sine libertatea oferită de colectivism – MEW, V, 457; cf. R. Wurmbrand, *Marx și Satan*, traducător Traian Călin Uba (București: Editura Stephanus, 1994), 281-283 (vezi capitolul 5, n. 18), http://www.doxolog.ro/web/apologetica/Richard_Wurmbrand-Marx_si_Satan/Richard_Wurmbrand-Marx_si_Satan-dreapta.htm.

8 R. Dawkins, *Himera credinței*, traducere din limba engleză de Victor Godeanu (București: Curtea Veche, 2007), 280-282.

și creștinismul erau, nu-i așa, invenții ale evreului, iar poporul german trebuia să rămână necontaminat de aceste rele. Plecând de la originea iudaică a lui Marx și a Apostolul Pavel, Hitler a acuzat deopotrivă creștinismul și variola că au distrus lumea antică pe care el o vedea „atât de pură, de luminoasă și liniștită”¹.

În acest cadru al discuției credem că ar fi nimerit să vorbim puțin și despre relația dintre ateism și violență. Richard Dawkins consideră că „Ateii, ca indivizi, pot comite răul, dar nu o fac în numele ateismului. Stalin și Hitler au comis rele extreme în numele marxismului dogmatic și doctinar, și, respectiv, al unei teorii eugeniste neștiințifice, nebunești, colorată cu dezlănțuiri subwagneriene. Războaiele religioase sunt purtate în numele credinței. Și au fost îngrozitor de frecvente în decursul istoriei. Nu îmi amintesc de nici un război purtat în numele ateismului. De ce? Un război trebuie să fie motivat de lăcomie economică, de ambiție politică, de prejudecăți etnice și rasiale, de un profund resentiment sau răzbunare, sau de credința patriotică în destinul unei națiuni...Pe de altă parte, cine ar merge la război pentru *lipsa* credinței?”². Pe scurt, cei doi dictatori sunt mânați fie de niscaiva idealuri filosofice, fie de teorii pseudo-științifice, nefăcând răul fără vreun motiv anume.

Până la un punct suntem de acord cu afirmațiile profesorului Dawkins, totuși lipsește ceva, respectiv absența lui Dumnezeu. Ca să umple abisul rămas viu în inimile lor, ei au pus ura, fiica preaiubită a Răului. Chiar dacă au cochetat la un moment dat cu religia, au ales în mod deliberat Răul. Parafrazându-l pe Vlad Mureșan, putem spune că Hitler și Stalin după ce au primit „botezul” Neantului, au fost „binecuvântați” de acesta cu o „mutilare”³. Murind Dumnezeu, a murit iubirea. Deși religia e pretextul, interesele sunt doar „lumești”. Ambii dictatori au fost admiratorii entuziaști ai celor care l-au negat anterior pe Dumnezeu în agora, de la înălțimea amvonului sau de la nivelul catedrei⁴.

Goana după faima deșartă a reunit o mulțime eterogenă și pestriță: teologi exaltați care-l preamăreau pe Dumnezeu în Biserică, iar pe ascuns îl supuneau pe „aproapele” lor la tot felul de constrângeri și îi limitau libertatea de conștiință, savanți atinși funciar de *hybris*, filosofi cu vidul existențial în suflet, arhangheli ai democrației și ideologi ai anarhismului. Pentru toți, omul își pierde calitatea de *persoană*, fiind redus la statutul de *individ* dominat de instincte. Ce înseamnă această schimbare, de fapt? Răspunsul e simplu. Adam nu mai este ce-a fost cândva, adică „împăratul creației”⁵, ci vârul îndepărtat al cimpanzeului⁶. Și pentru ca să nu existe confuzii, facem precizarea că nu toți intelectualii Renașterii și ai epocii moderne, ateii sau credincioși, se fac vinovați de răul produs în societate pentru că ar fi aberant. Răspunderea poate îmbraca forme colective și individuale deopotrivă. Cum spuneam și într-un alt context, ideea negării lui Dumnezeu a pregătit opinia publică pentru marile răsturnări sociale care s-au petrecut în epoca contemporană⁷. Istoria

1 Dawkins, *Himera credinței*, 281, n. 30 (vezi discursul lui Hitler din 12 aprilie 1922).

2 Dawkins, *Himera credinței*, p. 283.

3 Vlad Mureșan, „Nihilismul inimii”.

4 Wurnbrand, *Marx și Satan*, cap. II-V.

5 Cf. *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul a lui Ioan Dimitrie Constantin Voievod*, ed. îngrijită și studiu introductiv de Virgil Cîndea (București: E.P.L., 1969), 76-77.

6 Wurnbrand, *Marx și Satan*, cap. VII.

7 Vezi și Popovici, *Biserica Ortodoxă*, 75: „Da, da, era cu neputință ca umanismul să nu evolueze în nihilism. E oare cu putință să nu ajungă omul nihilist, de vreme ce nu primește nici o valoare absolută? Mergeți pe firul logicii până la capăt și veți fi siliți să ajungeți la încheierea că relativismul este părintele anarhismului. De vreme ce toate ființele sunt relative, atunci nici una dintre ele nu are dreptul să se impună ca valoare desăvârșită. Dacă vreuna încearcă acest lucru, trebuie să i se declare război până la nimicire. De vreme ce toate valorile sunt relative, ce drept are vreuna dintre ele de a se impune ca cea mai mare și cea mai înaltă? Pe ce teme, prietene, adevărul tău îl respinge pe al meu, câtă vreme amândouă sunt relative? De vreme ce în lumile omenești nu

ne arată că „există o șocantă conexiune filozofică și istorică între „constructivismul” postmodernist și fascismul deceniilor trecute. Ambele refuză adevărul obiectiv. Ambele afirmă că nu există o natură umană esențială, sau niște drepturi înăscute ale omului. Ambele celebrează înlocuirea adevărului cu puterea”¹. În sens filosofic, putem vorbi de „întruparea istorică” a Neantului² atunci când analizăm comunismul și nazismul. Și încheiem, nu înainte însă de a-i da dreptate lui Berdiaev în privința izgonirii Providenței din istorie. Omul a rămas singur cu noul lui „idol”, rațiunea, slujită cu sârg de patimile ridicate la rangul de mari sacerdoți.

3. Modele de integrare a pluralismului religios

Evoluția istorică evidențiază o serie de schimbări survenite în sfera relațiilor dintre Biserică și Stat, dintre religie și ideologie și dintre religie și politică. Se constată „existența unui transfer al religiosului asupra politicului în procesul secularizării”³, care „atrage după sine o inevitabilă intruziune a unor forme simbolice pe care le putem asocia cu un fel de religie laică”⁴. Dincolo de acest aspect, vedem cum în contextul globalizării este promovat, mai mult sau mai puțin agresiv, pluralismul religios, nu numai cel politic (ambele înțelese ca forme ale democrației), uneori, chiar cu armele, și în zone și regiuni care nu au o tradiție democratică (Irak, Afganistan). Păstrând rezervele, putem spune că „procesele de extindere a democrației și economiei libere, cu tehnologie avansată, au indus un model de societate euro-atlantic, în curs de edificare, în care problemele religiei și credinței au încetat să mai fie abordate ca „afaceri de stat”⁵. Dacă în acest spațiu tensiunile și conflictele religioase rareori capătă aspecte violente (Irlanda de Nord), în alte zone „subzistă: regimuri teocratice (Iran) sau guvernate de „legea islamică” (în Asia și Africa); fenomene de intoleranță religioasă și de prozelitism agresiv; conflicte și războaie justificate pe revendicări religioase etc”⁶. Mai reținem și pozițiile influente ocupate de liderii spirituali în cadrul societății, „îndeosebi, acolo unde statul este slab”⁷.

În altă ordine de idei, atunci când vorbim de pluralism religios, nu putem să nu reliefăm cele două concepții care au contribuit la definirea acestui concept. Dacă privim lucrurile din perspectiva creștinismului, abordarea relațiilor interreligioase „poate fi sistematizată în trei modele majore: *particularism*, *inclusivism* și *pluralism*”⁸.

se găsește nimic absolut, nici ierarhie a ființelor, nici ierarhie a valorilor, ci doar anarhia. Și, într-adevăr, este o realitate vădită că nihilismul și anarhia sunt punctul de încheiere logic al civilizației europene, forma ultimă, de neocolit, a umanismului și relativismului european. Umanismul se prefăce în chip necesar în ateism, trece prin anarhism și sfârșește în nihilism. Să fii sigur că, dacă cineva este astăzi ateist și vrea să fie consecvent, el va ajunge mâine anarhist și poimâine nihilist. Dacă, iarăși, cineva este nihilist, să fii sigur că acolo a ajuns de la umanism, prin ateism”.

1 <http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

2 Vlad Mureșan, „Nihilismul inimii”.

3 Sandu Frunză, „Statul național și politicile multiculturale”, http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_5/sandufrunza-articol.htm.

4 Sandu Frunză, „Statul național”.

5 http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/securitatea_nationala_si_religia.pdf; M. Șt. Dinu, „Componenta etno-religioasă a conflictelor”, http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/componenta_etnico-religioasa_a_conflictelor.pdf; <http://www.ispri.ro/content/revista/REVISTA%202-2010pp1-140.pdf>; Corina Brânzan, „Geopolitica și geostrategia în analiza fenomenului politic contemporan”, UNIVERS STRATEGIC – Revistă Universitară Română de Studii de Securitate Nr. 3 (2010), 290-300, <http://iss.ucdc.ro/revista-pdf/us3.pdf>.

6 http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/securitatea_nationala_si_religia.pdf.

7 http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/securitatea_nationala_si_religia.pdf.

8 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios în contextual postmodern”, <http://www.unibuc.ro/>, 11.02.2011; Joseph S. O’Leary, „Dogma And Religious Pluralism”, Australian EJournal of Theology, febr. (2005), n. 4, http://dlibrary.acu.edu.au/research/theology/ejournal/aejt_4/Oleary.htm.

Începem cu *particularismul*¹, care definit în cheie teologică și nu în termenii exclusivismului etnic, cultural sau social, implică respectul și toleranța față de alte religii, tradiții și culturi, dar afirmă deschis că numai Fiul lui Dumnezeu este adevăratul salvator al omenirii².

Sub semnul deschiderii față de alte religii stă și *inclusivismul*, ale cărui „afirmații” sunt în mod deliberat „îmbrăcate în ambiguitate”, scopul urmărit fiind acela de a aduce la un numitor comun diversele păreri referitoare la dogma creștină tradițională („*dubla natură a lui Hristos*”, „*păcatul*”, „*trinitatea*”, „*ispășirea*”, „*mântuirea*” etc). Este păstrată oarecum „unicitatea lui Iisus Hristos, dar cu precizarea că harul lui Dumnezeu și mântuirea (indiferent cum sunt definite) se găsesc și în celelalte religii”³.

Despre apariția „ipotezelor pluraliste” putem vorbi numai în urma „interacțiunii” dintre creștinism și celelalte religii ale lumii. Declinul valorilor iudeo-creștine și imigrația i-au făcut pe unii teologi occidentali să respingă „atât poziția particularistă cât și cea inclusivă cu privire la unicitatea și superioritatea lui Iisus Hristos”⁴ și să propovăduiască deschis „valoarea diversității religioase”⁵. Suntem într-o mare dilemă și nu știm cum să privim lucrurile. Să înțelegem că un preot creștin va trata pe picior de egalitate, spre exemplu, Întruparea Logosului divin și metempsihoza? Doctrina creștină și cea budistă ne dezvăluie fiecare în parte o altă fațetă a *Adevărului Suprem*? Ne întoarcem din nou la sincretismul păgân care exprima cu câteva milenii în urmă cam același lucru? Sau vorbim despre o „comuniune euharistică” între Bisericiile Catolice, Ortodoxe și Protestante, fără ca acestea să-și piardă identitatea? În acest caz, cum rămâne cu canoanele adoptate de Biserică în primul mileniu care interzic comuniunea cu ereticii, păgânii și iudeii? Sunt date uitării pentru că sunt incomode? Despre ce unitate a Bisericii se vorbește când există mai multe adevăruri de credință în loc de unul?

Dacă e să le dăm crezare adeptilor pluralismului „adevărată cunoaștere” e numai cea „pe care o împărtășesc toate persoanele inteligente și care poate fi verificată cumulativ prin observație și participare”⁶. Ea își are „expresia în conștiința globală, iar a împărtăși această conștiință transculturală înseamnă a împărtăși o cetățenie a lumii religioase sau o identitate religioasă postconvențională sau universalistă”⁷. Ne-am lămurit. Nu mai vorbim de creștinism, islam, budism sau iudaism, ci de o „conștiința globală”. Utopie, coșmar sau binecuvântare? Fiecare este liber să înțeleagă ce vrea.

Pentru pluralismul religios, „cetățenia lumii religioase” devine scopul final, iar dialogul religios reprezintă mijlocul cel mai eficace de a realiza acest demers⁸. În această notă pot fi privite atât mișcarea ecumenică cât și neosincretismul religios modern. În realitate, limitele acestei concepții sunt evidente, deoarece există viziuni radical opuse cu privire la „revelație”, „adevăr”, „autoritate”, „moralitate” și desetinul omenirii⁹.

1 <http://unjobs.org/tags/religious-pluralism>.

2 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”.

3 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”.

4 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”.

5 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”.

6 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”.

7 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”.

8 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”.

9 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”. Autoarea prezintă patru „modele” ale „relației dintre studiul spiritual și practica religiei organizate”: 1. „modelul indentității religioase multiple”; 2. „modelul deconstructivismului” (care „cultivă respectul pentru studiul religiei organizate”, promovând în același timp „alienarea și auto-distanțarea față de orice formă de participare religioasă – întâlnită sau dobândită”); 3. „modelul abstracției de apreciere și a sincretismului în termeni seculari”; 4. „modelul primei întâlniri a studiului spiritual cu religia”.

Secularismul propune la rândul său o altă abordare a pluralismului religios, păstrând instituțiile religioase, dar cu o influență diminuată progresiv¹. Am văzut deja cum modernismul și postmodernismul au desacralizat omul și religia, pregătind terenul afirmării secularismului. De aceea nu vom mai dezvolta subiectul.

Mărturisim că nu știm cât de atrăgătoare sunt aceste modele pentru societățile tradiționaliste, de pildă. Unii specialiști sunt de părere că aceste societăți aflate în contact cu modernitatea (care „presupune raționalitatea, pluralismul, drepturile omului, dualismul public-privat, secularizarea”) au la îndemână trei opțiuni: „1) să dezvolte o societate închisă, care să se îngrijească în mod total și autonom de toate problemele comunității, de la cele spirituale la cele comerciale sau educaționale, fără a fi interesată de ceea ce se întâmplă în lumea exterioară; 2) să-și propună o adaptare treptată la condițiile lumii moderne, existând chiar pericolul ca tradițiile religioase să se transforme în simple anexe ale politicii, științei sau practici terapeutice; 3) să dezvolte o atitudine de rezistență și de opoziție deschisă față de tot ceea ce poate fi pus sub termenul foarte larg al modernității”². Dar renunțarea la tradiție este un proces dificil, deoarece ea se află sub semnul sacralului. Pentru ca „ispitele veacului” să nu tulbure mentalul colectiv, fundamentalistii au grijă ca istoria să fie readusă de pe calea „greșită” a modernității „pe calea desfășurării sale firești”³. Valorizând aspectul mitologic și cosmogonic al războiului aceștia își legitimizează acțiunile prin „delegitimarea adversarului asupra căruia se proiectează toate fantasmalele legate de modernitate și de devierea istorică pe care aceasta o reprezintă”⁴. Din păcate, o astfel de manipulare se bucură încă de succes, fapt confirmat de recrudescența mișcărilor fundamentaliste în anumite zone ale lumii.

Cercetările arată că religia își face tot mai mult prezența în viața societății, împotriva „logicii” impuse de secularism. Chiar dacă în cadrul modernității experiența secularizării a condus la o „laicizare a identității”, „fondul arhetipal este actualizat în formele secularizate ale limbajului, specifice omului modern, el intervine ca o componentă ce relevă rolul sacralului în modelarea identității individuale și comunitare”⁵. Știm că simbolul este religios în esența sa⁶. De aceea, atunci când îl întâlnim „în alte ipostaze decât cele ale revelării unui sens constituit în orizontul sacralului, – atrage Sandu Frunză atenția – trebuie să rememorăm în discursul cultural și modul original al prezenței sale. Funcția mitică, simbolică, imaginativă sunt schematizări ale unei dimensiuni mai profunde, cea a fondului arhetipal al omului religios”⁷. Observația este corectă cu amendamentul că cercetătorul modern nu are garanția că semnificația simbolului pe care îl identifică într-un anumit context istoric este aceeași cu cea conferită de cei care l-au creat. De vină pentru această situație este transmiterea orală a experienței sacralului care îi dă posibilitatea celui care „administrează” tradiția să intervină și să o modifice. Pe de altă parte, nu trebuie să ometem din discuție un adevăr elementar: nu orice imagine poate fi considerată simbol. Dar să revenim la tematica supusă analizei.

Prăbușirea comunismului, imigrația și globalizarea tehnologiilor de comunicații au produs modificări în peisajul religios al unor state (Statelor Unite, Uniunea Europeană, de pildă) și regiuni, au stimulat diversitatea religioasă și prozelitismul

1 Salomeea Popoviciu, „Pluralismul religios”.

2 Cf. Sandu Frunză, *Fundamentalistul religios și noul conflict al ideologiilor* (Editura Limes, 2003), 83, <http://www.scribd.com/doc/19115142/Sandu-Frunza-Fundamentalism>.

3 Frunză, *Fundamentalistul religios*, 83.

4 Frunză, *Fundamentalistul religios*, 84.

5 Frunză, *Fundamentalistul religios*, passim.

6 Frunză, *Fundamentalistul religios*, passim; I. Cordoneanu, „Mircea Eliade și semnificația antropologică a simbolismului religios”, JSRI n. 15 ~ Winter (2006), www.jsri.ro/new/?download=jsri_no_15_ion...pdf.

7 Frunză, *Fundamentalistul religios*, passim.

religios și au dat naștere unor dezbateri legate de libertatea și toleranța religioasă. Tot mai mulți specialiști cercetează modul în care practicile religioase au darul să influențeze democrația, să evidențieze intersecțiile dintre religie și politică, să exploreze sociologia și demografia religiei actuale, inclusiv a diversității convingerilor religioase și impactul acestora asupra politicii. Piatra de încercare a pluralismului religios rămâne, însă, pe mai de parte, acceptarea termenului de valabilitate a altei religii, precum și refuzul individului de a alege între ele¹.

4. Toleranța religioasă și democrația

În genere, democrațiile pluraliste se justifică prin „participarea cetățenească”, și printr-o „reciprocitate între partide și opinia publică”, iar stabilitatea și schimbarea politică sunt legate de evoluțiile sistemelor de partide². Democrația este posibilă numai într-un stat laic și nu în unul ateu sau teocratic³, pentru că ea reprezintă, în esență, un mod de gândire, de trăire și de acțiune lipsit de constrângeri. Ea se adresează omului, deoarece el este agentul schimbării, și promite, în același timp, tuturor și fiecărui individ în parte, libertate și egalitate⁴. „Ce se înțelege prin această egalitate și cât de departe poate merge ea fără a leza libertățile individului este un fapt foarte disputat. De necontestat este însă egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii”⁵.

Există o condiție importantă pentru ca democrația să poată funcționa, respectiv, *cultura politică* a membrilor societății. Fără aceasta „democrația nu poate supraviețui, instituțiile democratice nefiind suficiente”⁶. Este necesară, astăzi, prezența unor lideri politici harismatici, dar care să nu posede largi prerogative. Natura umană este schimbătoare, iar ei pot cădea pradă ușor tentațiilor de a controla și dirija totul în cadrul societății. Acest aspect este tratat într-un *Raport al Comisiei Prezidențiale de Analiză a Regimului Politic și Constituțional din România* unde se arată că „Reușita democrațiilor americane și franceză se explică mult mai mult prin resursele profunde ale societății civile și prin cultura politică imunizată (un război civil și mai multe dezastre sociale în Statele Unite și în Franța unsprezece schimbări de regim din 1789, prin revoluții, lovături de stat sau înfrângeri militare), decât prin sistemul lor constituțional. Aceste două regimuri hiperprezidențiale, destul de diferite unul de altul, au asigurat într-o anumită epocă funcțiile vitale ale statului, dar începând cu această generație, complexitatea societății post-industriale este de așa natură că nu mai putem acorda puteri sporite unui singur om, fie acesta excepțional înzestrat”⁷.

Nu există democrație dacă nu sunt respectate demnitatea umană și dreptul tuturor cetățenilor săi de a-și afirma și dezvolta personalitatea, creând condițiile sociale necesare pentru îndeplinirea acestor scopuri. Transferând acest lucru la nivel politic, toată puterea trebuie să fie limitată și controlată permanent și să aibă acceptul tuturor celor supuși ei, pentru ca intervențiile necontrolate ale statului să nu

1 Masahide Goto, „Modern Judaism and Religious Tolerance, On the Paradoxical Phenomenon of Exclusivism in Enlightenment”, JISMOR 3, 78-80,
http://www.cismor.jp/en/publication/jismor/documents/JISMOR3en_goto.pdf, http://www.religioustolerance.org/rel_plur.htm;

Thomas F. Banchoff, *Democracy and the new religious pluralism* (Oxford University Press US, 2007), 60-62; Thomas F. Farr, *World of Faith and Freedom: Why International Religious Liberty Is Vital to American National Security* (Oxford University Press US, 2008), 3-6.

2 http://www.jsri.ro/old/pdf%20version/jsri_nr_9.pdf.

3 <http://www.revistaz2.ro/religie-si-politica-4654.html>.

4 Gili Bărbulescu, „Reprezentarea socială a democrației în micromediile studențești” – www.unibuc.ro/.

5 <http://junimea.pitestean.ro/ValoriFundam.htm>.

6 <http://junimea.pitestean.ro/ValoriFundam.htm>.

7 http://www.presidency.ro/static/ordine/CPARPCR/Raport_CPARPCR.pdf.

lezeze libertățile și demnitatea individului¹. Din capul locului, nu se admite ca demnitatea umană „să fie supusă unei negocieri de conjunctură”². Dignitatea nu este un simplu concept filosofic sau teologic, ci ea „ține de identitatea persoanei umane, ca ființă înzestrată cu rațiune și conștiință”. Formulată altfel, demnitatea este „o componentă a dimensiunii umane, a civilizației și a progresului”³ și un drept fundamental al omului. În preambulul *Declarației Universale a Drepturilor Omului* (1948) se specifică clar că „recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume”⁴.

Numai în cadrul democrației putem vorbi despre drepturile omului, pluralism, multiculturalism și toleranță, ultima fiind capacitatea omului de a asculta, de a înțelege rațiunea celui alt și de a accepta alteritatea, în gerere, integrând, în același timp, „tot ceea ce este străin, făcându-l asemănător cu ea însăși (...), fără a-l nimici și fără a-l dizolva în profilul său”⁵. Cu privire la acest ultim aspect, credem că este util să amintim, în cadrul acestei analize, și punctul de vedere filosofic și sociologic, care evidențiază existența așa-zisele trepte de manifestare a toleranței religioase: 1. toleranța paternalistă („cultul sau Biserica autoritară acceptă și existența altor credințe, dar în condiții de inegalitate; cel mai slab se supune și-l consultă pe cel puternic); 2. indiferența pasivă („trăire împreună” pe baza respectării unor principii minime de coexistență; acceptarea diversității fără a se preocupa în legătură cu ceilalți”); 3. toleranța pe baza egalității („formațiunile religioase nu eu, totuși, șanse egale și suport egal; acestea nu se cunosc reciproc, nu știu în ce cred ceilalți”); 4. cunoașterea reciprocă („depășirea barierelor și deschiderea disponibilității pentru toleranță; respectul reciproc: fiecare își păstrează dogma și doctrina, recunoscând că, teoretic, și celălalt are dreptate; este acceptat pluralismul religios; ca și consecințe: acordul înlăturării prozelitismului, neatragera adeptilor de la alte religii”)⁶.

Datorită toleranței religioase, putem vorbi de: pluralismul American („pluralismul religios are aspectul unei economii libere de piață, neexistând sancțiuni în legătură cu credința”); libertatea religioasă în Australia („toleranța și manifestarea liberă a credinței devin drepturi ale cetățeanului”); pluralismul francez (în 1598, prin edictul de la Nantes, Henric al IV-lea, rege catolic, acordă protestanților drepturi cetățenești și limitează excesele Inchiziției; despre un „pluralism deschis” discutăm numai din 1905, când este garantat prin lege „exercițiul liber al cultelor”⁷. În toate aceste țări religia dominantă este creștinismul. Acestuia i se cere, astăzi, să dea dovadă de un alt tip de toleranță, diferită de cea impusă de Iosif al II-lea în Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană prin celebru său edictul din 1782⁸. „În acest context apare întrebarea dacă statele democratice se pot susține singure, prin resursele laice sau este nevoie să se recurgă și la alte resurse, culturale și religioase, iar răspunsul la această întrebare dezvăluie calea pe care va trebui clarificat raportul culturii și al religiei la structurile democrației europene și raportul tradițiilor culturale și religioase una la cealaltă”⁹. Pentru că tendințele fundamentaliste par să se regăseas-

1 Gili Bărbulescu, „Reprezentarea socială”.

2 http://www.presidency.ro/static/ordine/CPARPCR/Raport_CPARPCR.pdf.

3 http://www.uab1dec.ro/reviste_recunoscute/reviste_drept/annales_10_2007/muraru_ro.pdf.

4 <http://www.dri.gov.ro/documents/Decl%20Univ%20a%20Dr%20Omului.pdf>.

5 Vezi scopurile urmărite de Coaliția Nediscriminare din Republica Moldova – http://nediscriminare.md/index.php?module=news&item_id=104.

6 http://nediscriminare.md/index.php?module=news&item_id=104.

7 http://nediscriminare.md/index.php?module=news&item_id=104.

8 I. Cordoneanu, „O reinterpretare a pluralismului din perspectivă creștină”, JSRI, n. 9/Winter (2004), 52-54, http://www.jsri.ro/old/pdf%20version/jsri_nr_9.pdf.

9 Cordoneanu, 55.

că, mai ales, „în rândul mișcărilor legate de grupurile religioase minoritare”¹, democrațiile pluraliste trebuie să găsească repede o modalitate de a anihila sentimentul de discriminare pe care-l trăiesc minoritarii. Lucrurile sunt mai complicate decât par la prima vedere, deoarece minoritățile religioase invocă, în contextul conviețuirii cu majoritatea, pluralismul religios, „ca temei al unor drepturi de grup”². Reținem că aceste minorități religioase și problemele pe care acestea le articulează capătă alte valențe în perioada alegerilor, putând determina configurarea spectrului politic.

Toleranța are limitele ei chiar și în țările democratice, iar un observator avizat poate vedea că pluralismul religios nu este panaceul universal. Discuțiile despre intoleranță, fundamentalism religios și discriminare sunt sterile și inutile, dacă omul nu este educat în spiritul toleranței și al respectului față de valorile celuilalt. Dacă nu pune în practică ceea ce a învățat el riscă să rămână tributar instinctelor primare. Numai prin dialog îl poate cunoaște pe „celălalt” și începe să distingă dimensiuni noi ale realității și adevărului, de care nu a fost conștient până atunci³.

În încheiere, se impun câteva precizări. Procesul de globalizare culturală care-și face astăzi simțită prezența, din ce în ce mai mult, permite migrația valorilor și propagarea acestora în afara granițelor etnice. De pe urma acestei deschideri culturale se poate profita în sensul că oamenii vor avea ocazia să cunoască nu numai identitatea etnică, religioasă și politică, ci și convingerile aparținând altor semeni, chiar dacă acestea nu sunt conforme cu propria lor convingere politică și religioasă. În acest context, pluralismul religios, asimilat diversității religioase, afectează tot mai multe sectoare ale societății și cere răspunsuri sociale viabile. Provocările sale ating persoane, identități etnice și culturale, grupuri non-religioase, sfera democrației și a politicii⁴.

BIBLIOGRAFIE

ALFEYEV, Hilarion, Ilarion (Hieromonk), *Saint Symeon, the new theologian, and Orthodox tradition* (Oxford early Christian studies), Oxford University Press, 2000.

BANCHOFF, Thomas F., *Democracy and the new religious pluralism*, Oxford University Press US, 2007.

FARR, Thomas F., *World of Faith and Freedom: Why International Religious Liberty Is Vital to American National Security*, Oxford University Press US, 2008.

BĂRBULESCU, Gili, „Reprezentarea socială a democrației în micromediile studențești” – www.unibuc.ro/.

BERDIAEV, N., *Un nou ev mediu*, studiu introductiv de Sandu Frunză, Editura Omniscope: Craiova, 1995, <http://www.scribd.com/doc/3110763/Nicolae-Berdiaev-Un-nou-Ev-Mediu>.

BRÂNZAN, Corina, „Geopolitica și geostrategia în analiza fenomenului politic contemporan”, UNIVERS STRATEGIC – Revistă Universitară Română de Studii de Securitate, Nr. 3 (2010), 290-300, <http://iss.ucdc.ro/revista-pdf/us3.pdf>.

CORDONEANU, I., „Mircea Eliade și semnificația antropologică a simbolismului religios”, JSRI n. 15 ~ Winter (2006), www.jsri.ro/new/?download=jsri_no_15_ion...pdf.

CORDONEANU, I., „O reinterpretare a pluralismului din perspectivă creștină”, JSRI, n. 9/

1 Cordoneanu, 55-56; Sandu Frunză, „Fundamentalistul religios și noul conflict al ideologiilor”, sacri.ro/ReSET/simple/?download...pdf.

2 Sandu Frunză, „Fundamentalistul religios”.

3 http://nediscriminare.md/index.php?module=news&item_id=104.

4 S. Pitic Tran, *Religia, sursă de conflict sau factor de stabilitate?*, în volumul Biserica Ortodoxă în Uniunea Europeană: contribuții necesare la securitatea și stabilitatea europeană, coordonatori Adrian Gabor și Radu Petre Mureșan, (București: Editura Universității din București, 2006), 244-250, <http://irseu.unap.ro/carte.pdf>.

Winter (2004), http://www.jsri.ro/old/pdf%20version/jsri_nr_9.pdf.

DAWKINS, R., *Himera credinței*, traducere din limba engleză de Victor Godeanu, București: Curtea Veche, 2007.

DINU, M. Șt., „Componenta etno-religioasă a conflictelor”, http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/componenta_etnico-religioasa_a_conflictelor.pdf; <http://www.ispri.ro/content/revista/REVISTA%202-2010pp1-140.pdf>.

Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul a lui Ioan Dimitrie Constantin Voievod, ed. îngrijită și studiu introductiv de Virgil Cândea, București: E.P.L., 1969.

FALK, Barbara J., *The dilemmas of dissidence in East-Central Europe: citizen intellectuals and philosopher kings*, Central European University Press, 2003.

FRUNZĂ, Sandu, „Statul național și politicile multiculturale”, http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_5/sandufrunza-articol.htm.

FRUNZĂ, Sandu, *Fundamentalistul religios și noul conflict al ideologiilor*, Editura Limes, 2003, <http://www.scribd.com/doc/19115142/Sandu-Frunza-Fundamentalism>, accesat 01.12.2011.

GOTO, Masahide, „Modern Judaism and Religious Tolerance, On the Paradoxical Phenomenon of *Exclusivism in Enlightenment*”, JISMOR 3, http://www.cismor.jp/en/publication/jismor/documents/JISMOR3en_goto.pdf, accesat 23.03.2011.

http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/securitatea_nationala_si_religia.pdf.

<http://junimea.pitestean.ro/ValoriFundam.htm>.

http://nediscriminare.md/index.php?module=news&item_id=104.

<http://unjobs.org/tags/religious-pluralism>.

<http://www.dri.gov.ro/documents/Decl%20Univ%20a%20Dr%20Omului.pdf>.

http://www.presidency.ro/static/ordine/CPARPCR/Raport_CPARPCR.pdf.

<http://www.rcrwebsite.com/postmod.htm>.

<http://www.revistaz2.ro/religie-si-politica-4654.html>.

http://www.uab1dec.ro/reviste_recunoscute/reviste_drept/annales_10_2007/muraru_ro.pdf.

HURUBEAN, Alina, „Intellectualii și construcția modernității politice în spațiul românesc”, <http://contrast.zom.com/intelectualii.htm>;

KIMBROUGH, S. T., *Orthodox and Wesleyan Scriptural understanding and practice*, St Vladimir's Seminary Press, 2005.

LACOSTE, Jean-Yves, *Encyclopedia of Christian Theology*, Volumul 1, CRC Press, 2005.

LAZĂR, Veronica, „Nietzsche și istoria genealogică a filozofiei moderne”, <http://www.studia.ubbcluj.ro/download/pdf/445.pdf>.

LINDENFELD, David F., *The transformation of positivism: Alexius Meinong and European thought, 1880-1920*, University of California Press, 1980.

LOSSKY, Vladimir, *Orthodox theology: an introduction*, St Vladimir's Seminary Press, 1978.

LUNGU, Eugen, „Intellectual. Intellectualitate. Fișa enciclopedică”, <http://www.sud-est.md/numere/20001001/intelecualfisa/>.

LUNGU, Eugen, „Intellectualii”, <http://www.sud-est.md/numere/20001001/intelectualii/>.

MARKHAM, Ian S., *The Blackwell Companion to the Theologians*, Volumul 1, John Wiley and Sons, 2009.

MITREA, Florin, „Dihotomia societate civilă versus ideologie totalitară”, *Sfera Politicii*, 2/144 (2010), <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/144/art05-mitrea.html>.

MUREȘAN, Vlad, „Nihilismul inimii”, http://www.revistaverso.ro/images/reviste/verso_64_65.pdf.

MURPHY, Francesca Aran, *Art and intellect in the philosophy of Étienne Gilson*, University of Missouri Press, 2004.

O'LEARY, Joseph S., „Dogma And Religious Pluralism”, *Australian EJournal of Theology*,

febr. (2005), n. 4, http://dlibrary.acu.edu.au/research/theology/ejournal/aejt_4/Oleary.htm.

PIERSON, Stanley, *Leaving Marxism: studies in the dissolution of an ideology*, Stanford University Press, 2001.

PITIC TRAN, S., *Religia, sursă de conflict sau factor de stabilitate?*, în volumul *Biserica Ortodoxă în Uniunea Europeană: contribuții necesare la securitatea și stabilitatea europeană*, coordonatori Adrian Gabor și Radu Petre Mureșan, București: Editura Universității din București, 2006, <http://irseu.unap.ro/carte.pdf>.

POPOVICIU, Salomeea, „Pluralismul religios în contextual postmodern”, <http://www.unibuc.ro/>, 11.02.2011.

SCHALL, James V., *At the limits of political philosophy: from “brilliant errors” to things of uncommon importance*, CUA Press, 1998.

„Semn de întrebare. Interviu cu Gisèle Sapiro realizat de Camelia Runceanu”, <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/139/art12-semn1.html>.

SFÂNTUL IUSTIN POPOVICIU, *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, trad. rom. de Adrian Tănăsescu, Mănăstirea Sfinții Arhangheli – Petru Vodă: editor monahul Filotheu Bălan, 2002.

TEODORESCU, Radu, „Intellectualul în Biserica Ortodoxă Română”, http://www.nistea.com/eseuri/radu_teodorescu/intelectualul_biserica.htm.

TIA, Teofil, „Efecte ale globalizării: omogenizarea culturală ca violentă inter-civilizațională”, <http://www.crestinortodox.ro/editoriale/efecte-globalizarii-omogenizarea-culturala-violenta-inter-civilizationala-70253.html>.

TIA, Teofil, „Fertilizarea creștină a culturii. Studii de teologie pastorală fundamentală”, <http://www.scribd.com/doc/31196599/Pastoral-A-Teofil-Tia-Anul-III-Sem-I-Si-II>.

UNGHUREANU, T., „Despre Rău, în prezența Diavolului – o investigație de Leszek Kolakowski”, <http://heraaskuortodox.wordpress.com/2009/12/13/despre-rau-in-prezenta-diavolului-%E2%80%93-o-investigatie-de-leszek-kolakowski-de-traian-ungureanu/>.

WURNBRAND, R., *Marx și Satan*, traducător Traian Călin Uba (București: Editura Stephanus, 1994),

http://www.doxolog.ro/web/apologetica/Richard_Wurmbrand-Marx_si_Satan/Richard_Wurmbrand-Marx_si_Satan-dreapta.htm.

Votul extern: temele de dezbatere

■ DAN MIHALACHE

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

■ IULIA HUIU

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

The present paper discusses the issue of external voting, as right of the citizen abroad to vote in the elections held in their country of origin. It aims to present the way in which countries all over the world have answer to two fundamental questions: do the non-resident citizens have the right to vote and if so, which are the conditions they have to meet and the possible limitations. The article debates on the most important problems raises by external voting, in terms of democratic principles, representation, legitimacy and transparency.

Keywords

external voting, citizens, right to vote, democratic principles, legitimacy

Printre subiectele direct legate de emigrație și cetățenie, dar mai puțin discutate în România de astăzi, se numără votul extern. Acesta se referă la „o procedură de vot desfășurată pe teritoriul unei țări străine pentru cetățenii care trăiesc în afara țării lor de origine.”¹ Deși dezbaterea pe tema votului cetățenilor nerezidenți se poartă peste tot în lume, de foarte mulți ani, cu argumente, răspunsuri și soluții extrem de diferite, în România s-a trecut cu destulă ușurință peste ea. În ultimii 20 de ani, nu s-au ridicat întrebări de principiu, nu s-au analizat consecințe, nu s-au luat în calcul variante sau nuanțe și nici experiența altor state. Votul extern nu a fost tratat în mod sistematic sau consistent, ci doar tangențial, nu ca problemă de fond, ci mai degrabă din perspectiva consecințelor sale politice.

Două întrebări esențiale trebuie formulate în legătură cu votul extern: cetățenii care locuiesc în afara granițelor au drept de vot? Și dacă da, în ce condiții și în ce mod se exercită acesta.

Articolul de față ia în discuție în mod sintetic opțiunile pe care diferitele state le-au făcut răspunzând acestor două probleme. Există în literatura de specialitate, în lumea politică, dar și în

¹ International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Instituto Federal Electoral, *Voting from Abroad. The International IDEA Handbook*, 2007, 67.

societate, argumente solide, inclusiv de ordin democratic, atât pentru, cât și împotriva acordării dreptului de vot cetățenilor care se află în afara granițelor.

Astăzi plaja de opțiuni merge de la varianta radicală a condiționării dreptului de vot de prezența pe teritoriul național, adică inexistența unui vot extern, continuă cu extinderea acestui drept la anumite categorii de alegători sau limitarea lui după un set clar de criterii și ajunge până la varianta maximală a extinderii generale și necondiționate a dreptului de vot la toți cetățenii care locuiesc în afara granițelor.

Extinderea votului pentru cetățenii din afara granițelor naționale a început să suscite dezbateri mai intense pe fondul procesului de globalizare și într-un context istoric și geopolitic care pune sub semnul întrebării vechile paradigme legate de cetățenie sau teritorialitate.

Dreptul de vot extern este un fenomen relativ recent. Așa cum se arată și într-un document al Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția), chiar și în democrațiile cu tradiție, *„cetățenilor care locuiesc în țări străine nu li s-au acordat drepturi de vot până la sfârșitul anilor 1980 (e.g. Germania, Marea Britanie) sau 1990 (Canada Japonia).”*¹

Dat fiind că în centrul dezbaterii se află un drept individual fundamental, dreptul universal de vot, care constituie una din pietrele de temelie ale democrației, votul extern și extinderea lui sunt intuitiv asociate procesului de democratizare. Totuși, datele la nivel mondial și experiențele individuale ale statelor lumii nu confirmă această ipoteză. Cercetările arată mai degrabă faptul că *„din punct de vedere istoric, votul extern este un fenomen mai degrabă eterogen. Extinderea lui pe regiuni și continente nu a fost rezultatul diferitelor <valuri> (de democratizare – n.a.) de-a lungul secolului XX.”*² Astfel, sunt state democratice care nu permit cetățenilor din afara granițelor să voteze sau impun limitări serioase (Irlanda, Malta, Cipru). Iar pe de altă parte, o serie de regimuri autoritare se dovedesc permissive atunci când vine vorba despre votul diasporei. (Belarus, Peru, Uzbekistan, Kazakhstan³).

Dezbaterea despre votul extern nu este una de tip dihotomic – alb sau negru, corect sau incorect – nici pe zona de principiu, nici pe cea instituțională sau administrativă. Atât introducerea lui, cât și exercitarea necondiționată a votului extern ridică probleme și semne de întrebare. Sunt state care și-au revizuit în timp pozițiile, în ambele direcții. Unele trec de la limitarea dreptului de vot pentru diaspora la generalizarea lui, în timp ce altele caută soluții pentru consecințele lui negative. Introducerea votului extern nu este doar o chestiune de politică generală, ci ridică probleme concrete de implementare, care trebuie tratate și gestionate înainte.

Aspecte de principiu

Argumentul cel mai important în favoarea acordării dreptului de vot pentru cetățenii din afara granițelor este votul universal, ca principiu democratic. Calitatea de cetățean în sine conferă individului dreptul de a-și desemna reprezentanți prin alegeri, iar îngrădirea acestuia ar însemna îngrădirea unui drept înăscut. O asemenea abordare privește sufragiul universal exclusiv ca drept individual.⁴ Adepții introducerii pe scară largă a votului extern aduc drept argumente, pe lângă carac-

1 European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Report on Electoral Law and Electoral Administration in Europe. Synthesis study on Recurrent Challenges and Problematic Issues*, 2006, pct. 57.

2 Dieter Nohlen, Florian Grotz, „External Voting: Legal Framework and Overview of Electoral Legislation”, *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, nueva serie, ano XXXIII, num. 99, septiembrediciembre (2000):1123.

3 Ultimele alegeri din Kazahstan au avut loc la 3 aprilie 2011 și s-au încheiat cu victoria președintelui în funcție Nursultan Nazarbaev cu un scor de 95%.

4 Instituto Federal Electoral, *Voting from Abroad*, 71.

terul universal al votului, înfăptuirea statului de drept și încurajarea participării', ca fundament al democrației.

De cealaltă parte, motivația urmărește dimensiunile funcționale ale votului universal. Dincolo de a fi doar un drept individual, pe care cetățeanul îl exercită sau nu, el trebuie privit prin prisma consecințelor lui practice și directe asupra construcției și legitimității instituționale.

Reprezentarea politică

Din punctul de vedere al reprezentării, întrebarea fundamentală este dacă cetățenii care trăiesc în afara granițelor, mai ales după o perioadă îndelungată de timp și după ce au pierdut contactul cu țara de origine, ar trebui să-și păstreze dreptul de influență componenta organismelor reprezentative ale statului (guvern, parlament), ale căror decizii îi afectează doar sau mai ales pe cetățenii care trăiesc pe teritoriul național.

Adeptii votului extern consideră că legătura dintre alegători și stat este dată de cetățenie, iar dreptul de vot nu poate fi separat de aceasta. De cealaltă parte, în termeni de reprezentare, susținătorii limitării sau condiționării votului extern pleacă de la premisa că numai persoanele care suportă consecințele deciziilor lor electorale ar trebui să aibă dreptul de a alege.

Interesantă în acest sens este dezbaterea care se poartă în Israel, unde punctele de vedere exprimate sintetizează ambele opțiuni. În cazul acestui stat, au dreptul de a vota doar cetățenii aflați în afara granițelor în misiuni oficiale, diplomatice sau militare. În 2010, partidul naționalist Yisrael Beitenu a propus un proiect de lege prin care cetățenilor din afara granițelor, care dețin un pașaport israelian, să le fie acordat dreptul de vot. Unul din argumente era formulat astfel: *"Într-o epocă a globalizării, când atât de mulți israelieni sunt în afară cu afaceri în ziua alegerilor, trebuie să le permitem să participe în procesul electoral, prin ambasadele și consulatele Israelului, așa cum se obișnuiește în multe națiuni democratice."* Premierul Netanyahu s-a declarat un supporter al acestei inițiative, care s-a lovit însă de o puternică opoziție.

Liderul partidului Kadima, Tzipi Livni, s-a declarat împotriva, motivând că *"dreptul de a determina soarta Israelului trebuie să fie în mâinile celor care trăiesc în Israel și sunt dispuși să suporte consecințele deciziilor pe care le iau în cabina de vot, la bine și la rău."* O opoziție tranșantă a venit și de la Ehud Barak, unul dintre cei mai cunoscuți lideri israelieni, la acea dată ministru de externe: *"Numai acelor oameni care sunt aici cu noi și poartă riscul și povara de a fi aici trebuie să li se permită să voteze."*²

Problema reprezentării devine mai complicată în cazul statelor cu diasporă puternică, unde numărul cetățenilor din afara granițelor este mare sau suficient de mare încât să influențeze rezultatul alegerilor. Aici ea se combină cu una de legitimitate.

Este celebru cazul Insulelor Cook. Până în 1981, toți cetățenii, indiferent de locul de rezidență, aveau dreptul de a vota, cu condiția de a veni pe teritoriul statului. Sub incidența acestei prevederi, non-rezidenții chiar au schimbat rezultatul alegerilor din 1978, când unul dintre partide a adus cu avionul în țară pentru a vota un număr de cetățeni care locuiau în Noua Zeelandă. În urma unui apel de neconstituționalitate, aceste voturi au fost anulate, iar ulterior Parlamentul a schimbat legea, alocând cetățenilor din afara granițelor o singură circumscripție. Și aceasta a fost desființată în 2004.³

1 Robert Dahl consideră participarea și contestarea sunt cei doi piloni pe care se construiește un regim democratic. Vezi Robert Dahl, *Poliarhiile. Participare și opoziție*, (Iași: Institutul European, 2000).

2 Pentru dezbaterea din Israel și declarațiile citate vezi <http://pajamasmedia.com/blog/should-citizens-living-abroad-get-a-vote/>.

3 Nohlen, Grotz, *External Voting*., 1136.

Legitimitatea și interesele politice

Problema legitimității apare în contextele în care există un „tipar de suport politic printre votanții din diaspora”, care „diferă semnificativ de acela al votanților din țară.”¹ În acest context, întrebarea este dacă votul extern va crește legitimitatea unui sistem democratic sau o va pune sub semnul întrebării. Iată ce concluzionează cercetătorii de la IDEA, în studiul realizat asupra 214 țări din întreaga lume: „Când cetățenii care locuiesc în afară solicită dreptul de vot, a-l nega poate conduce la pierderea legitimității. Dar, este la fel de important să avem în minte că un proces de vot extern perceput ca fiind viciat în favoarea unor interese politice particulare sau ca haotic poate cauza pierderea legitimității alegerilor în ochii publicului intern”.²

În ultima perioadă în Ungaria are loc o dezbatere pe tema acordării dreptului de vot maghiarilor care au obținut cetățenia în urma legii dublei cetățenii. La ora actuală, acest drept este condiționat de rezidența în Ungaria. Argumentul FIDESZ care susține extinderea votului extern este acela că „cetățenia și sufragiul sunt inseparabile”. Una din întrebările ridicate în acest context se referă la consecințele politice ale acordării dreptului de vot tuturor maghiarilor din afara granițelor. El este văzut de unii comentatori ca un instrument în favoarea FIDESZ, care beneficiază de aportul voturilor din străinătate (estimate în jurul a câteva sute de mii), își poate astfel consolida poziția politică. În 2006, fostul ministru al sănătății Istvan Mikola, membru FIDESZ, a vorbit despre această ipoteză, într-un discurs văzut ca o gafă politică: „Căci dacă putem câștiga un mandat de 4 ani și apoi putem să acordăm, să spunem, 5 milioane de cetățenii maghiare și beneficiarii pot să voteze, acest lucru va decide totul în această țară pentru 20 de ani.”³

Corectitudinea alegerilor

O problemă deosebită semnalată la nivel global se referă la posibila apariție a unui conflict între principii democratice: dreptul universal de vot și alegerile libere, atunci când nu se poate asigura corectitudinea votului din diaspora.

Potrivit lui Robert Dahl, unul dintre cei mai mari teoreticieni ai democrației, alegerile libere, corecte și frecvente – *free, fair and frequent elections*⁴ – constituie unul din pilonii democrației. Dilema apare în momentul în care asupra votului din afara granițelor planează suspiciuni, iar organizarea și mecanismele instituționale nu pot asigura transparența. În același amplu studiu furnizat de IDEA, este subliniată importanța corectitudinii alegerilor: „în dezbaterea propunerilor de a introduce sau menține votul extern, chestiunile de justiție electorală – transparența procesului de înregistrare a alegătorilor, egalitatea competiției, desfășurarea legală a alegerilor și mecanismele de control care asigură toate acestea – sunt esențiale în procesul de decizie.”⁵

Votul extern în lume. Cine îl acordă și cine nu

Din 214⁶ state și teritorii, la nivelul anului 2007, 115 aveau prevederi legale care permit anumitor categorii de cetățeni din afara granițelor să voteze. Printre acestea se numără 5 state care au prevederi, dar nu le-au implementat. Votul extern este prevă-

1 Instituto Federal Electoral, *Voting from Abroad*, 72.

2 Electoral, *Voting from Abroad*, 74.

3 Pentru dezbaterile din Ungaria vezi http://www.budapesttimes.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=16636&Itemid=220

4 Vezi Robert A. Dahl, *Despre democrație*, (Iași: Institutul European, 2003).

5 Electoral, *Voting from Abroad*, 74.

6 Toate cifrele prezentate mai jos sunt preluate din studiul IDEA, anterior menționat.

zut nu doar în state dezvoltate economic, ci și în regiuni caracterizate prin subdezvoltare, așa cum nu este apanajul democrațiilor, ci există și în regimuri non-democratice.

Pe continente, situația se prezintă astfel: 28 de țări din Africa (printre care Algeria, Angola, Africa de Sud); 16 state de pe continentul american (SUA, Canada, Argentina, Brazilia); 20 din Asia (Afganistan, India, Japonia, Iran, Irak); 41 din Europa Occidentală și Europa de Est, 10 din zona Pacificului (Australia, Noua Zeelandă). În cele mai multe cazuri, votul extern este condiționat de anumite criterii, prezentate în cele ce urmează.

Printre statele care nu permit nicio formă de vot extern se numără: Albania, Armenia, Cipru, Coreea, Macedonia, Malta, Monaco, Muntenegru, Maroc, Slovacia.

Armenia este un exemplu recent de stat care a abolit complet votul extern, începând cu ianuarie 2007. Argumentul principal a fost acela că armenii care locuiesc în afară nu ar trebui să aibă decizie asupra conducerii Armeniei și viitorului acesteia, drept ce ar trebui să revină doar armenilor care trăiesc în țară. Armenia are o diasporă foarte numeroasă, dar în general prezența la vot din rândul acesteia fusese redusă.

Cadrul exercitării votului extern – condiții, limitări și mijloace

Primul pas în stabilirea cadrului legislativ pentru votul extern este decizia cu privire la persoanele îndreptățite să-l exercite. O parte dintre state acordă dreptul de vot doar în baza calității de cetățean, fără alte restricții. În alte cazuri, pe lângă această cerință mai există un set de condiții sau limitări pentru acordarea dreptului de vot.

Limitarea dreptului de vot la anumite categorii de alegători

O parte a statelor restrâng dreptul de vot extern doar la anumite categorii de cetățeni, pe criterii de profesie, precum personal militar, oficiali și corp diplomatic și familiile acestora. În cazul Irlandei, spre exemplu, votul extern este permis doar angajaților misiunilor diplomatice și membrilor forțelor armate, restul cetățenilor irlandezi neavând acest drept.

Condiția perioadei petrecute în afara granițelor sau intenției de reîntoarcere în țară

Unele țări permit cetățenilor să se înregistreze și să voteze indiferent de perioada de timp în care s-au aflat peste hotare, spre exemplu, Belarus, Bosnia, Estonia, Norvegia, Polonia, Suedia, SUA. În alte cazuri, dreptul de vot se pierde după o anumită perioadă. Printre țările care impun limite de timp pentru acest drept se numără Germania (25 ani pentru persoanele rezidente în state care nu sunt membre ale Consiliului Europei), Noua Zeelandă (3 ani pentru cetățeni și 12 luni pentru rezidenți permanenți) și Marea Britanie (15 ani).

Principalul motiv pentru limita de timp ține de ruperea legăturilor dintre cei care locuiesc în afară și țara-mamă, care afectează evaluarea asupra situației interne și pune sub semnul întrebării capacitatea de decizie a acestora în materie de politică internă a statului de origine.

O altă categorie de state au prevăzut dreptul de vot pentru cei care se află doar temporar în străinătate și intenționează să se întoarcă în țara-mamă. Printre ele se numără Australia, pentru alegători înregistrați care sunt plecați 6 ani sau mai puțin și Canada, pentru cetățeni care stau cel mult 5 ani în străinătate.

Înregistrarea alegătorilor

Odată îndeplinite criteriile pentru exercitarea dreptului de vot, fie că e vorba exclusiv despre cetățenie, fie de celelalte condiții, votanții trebuie înregistrați. Înregistrarea poate fi automată, cu actualizarea periodică a datelor sau alegătorilor li se cere să se înregistreze în prealabil, cu o perioadă minimă înainte de alegeri. În

multe state cu tradiție democratică, votul se face pe baza înregistrării. Alegătorul care dorește să se prezinte la urne trebuie să îndeplinească o procedură premergătoare. (care presupune completarea unor formulare, documentație etc). În fapt, cerința înregistrării reprezintă regula generală în țările care admit votul extern, puține fiind situațiile în care ea nu este prevăzută.

Noua Zeelandă este una dintre cele mai permissive state atunci când vine vorba despre dreptul de vot. Totuși, există chiar și în acest caz condiționări. Cetățenii din străinătate au dreptul să voteze doar dacă au fost în Noua Zeelandă în ultimii trei ani, iar rezidenții permanenți în ultimele 12 luni. În plus, înregistrarea pentru vot este obligatorie. Înregistrarea nu anulează caracterul opțional al votului, alegătorul putând să nu se prezinte la urne, chiar dacă s-a înregistrat. În schimb, nimeni nu poate vota dacă nu s-a înregistrat formal înainte de ziua alegerilor.

Tipurile de alegeri

Votul extern poate fi permis pentru un singur tip de scrutin sau pentru mai multe. Atunci când este rezervat unui singur tip de alegeri, în general este vorba de cele legislative. 31 de state îl permit doar în această situație, printre care Australia, Olanda, Islanda, Turcia, Germania, Marea Britanie. În 14 țări, alegătorii din diaspora pot vota doar la alegerile prezidențiale. În celelalte cazuri, statele permit cetățenilor din afara granițelor să voteze la mai multe tipuri de scrutine: parlamentare și prezidențiale – 20 (printre care Croația, Georgia, Senegal, Singapore, Siria); parlamentare, prezidențiale și referendumuri – 11 state (printre care Austria, Peru, Polonia, Slovenia); parlamentare, prezidențiale, referendumuri, alegeri sub-naționale – 6 state (printre care SUA, Rusia, Belarus, Algeria); parlamentare și referendumuri – 7 state (ex. Canada, Estonia, Suedia, Italia); prezidențiale și referendumuri – 7 state (ex. Franța, Lituania); alte combinații – 19 state.

Mijloacele de vot

În principiu, există 4 opțiuni procedurale când vine vorba de votul extern: votul personal – alegătorul se prezintă la misiuni diplomatice, baze militare, în locații fixe de pe teritoriul statului de rezidență; votul proxy (*proxy voting*) – procedură prin care unui alegător i se permite să autorizeze pe altcineva să voteze în locul lui; votul prin corespondență; votul electronic.

Prima formulă este cea curentă. Celelalte opțiuni sunt folosite fie separat, fie pe lângă votul personal, fiecare ridicând însă probleme de implementare. Reglementarea votului electronic este încă în fază incipientă, Estonia, Franța și Olanda fiind primele țări care l-au experimentat. Franța folosește și votul proxy, dar a renunțat la votul prin corespondență în 1975, datorită cazurilor de fraudă. Asigurarea corectitudinii în cazul votului prin corespondență este una dintre chestiunile problematice, semnalate și la nivel european. Comisia de la Veneția consideră că acesta ar trebui permis „numai dacă serviciul poștal este sigur și de încredere. Fiecare caz individual trebuie evaluat, pentru a vedea dacă este posibil să apară fraude și manipulări odată cu votul prin corespondență.”¹ Această recomandare devine cu atât mai importantă cu cât în dezbaterea publică din România există propunerea de introducere a votului prin corespondență.²

Concluzii

Dezbaterea despre votul extern (dreptul de vot al cetățenilor unui stat care se află în afara granițelor naționale) nu este nici nouă și nici limitată ca spațiu geografic.

¹ Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept, pct. 152.

² Vezi proiectul publicat pe site-ul Ministerului Afacerilor Externe <http://www.mae.ro/node/6592>

Sunt câteva dileme de principiu, dar și de procedură, pe care le tratează această dezbatere, cum ar fi: este dreptul de vot conferit de cetățenie unul absolut? Sau ar trebui reglementat pe anumite criterii?; cum se armonizează dreptul individual de vot cu cerințele de reprezentativitate și legitimitate?; ce se întâmplă când numărul votanților din afară este suficient de mare încât să influențeze sau decidă rezultatul votului? cum ne putem asigura că un drept de vot extins își atinge doar scopul benefic și nu subminează legitimitatea sistemului politic, atunci când viciază rezultatele?; cât de îndreptățiți sunt cei care au pierdut legătura cu țara de origine de un număr de ani să decidă în legătură cu gestionarea problemelor interne?; implică dreptul de vot și asumarea consecințelor pentru alegerea făcută? cum se pot crea condițiile optime și ce mijloace ar trebui folosite pentru ca un număr cât mai mare de alegători să-și exercite votul, garantându-se în același timp transparența și corectitudinea alegerilor?

Dezbaterea nu are răspunsuri definitive. La nivelul comunității internaționale, părerile sunt împărțite, tendința majoră fiind de extindere a dreptului de vot, în virtutea principiului democratic al sufragiului universal. Există însă și situații în care efectele lui neprevăzute au pus sub semnul întrebării dacă nu dreptul de vot în sine, cel puțin reglementările legale și aspectele tehnico-administrative ale implementării lui. Majoritatea statelor lumii au prevederi legale referitoare la votul cetățenilor care nu se află în țară la momentul scrutinului. Aceste prevederi sunt însă foarte diferite de la caz la caz. Există state care sunt permissive atunci când este vorba de tipurile de scrutin și de mijloacele utilizate, dar restrictive în privința celor care au dreptul de a vota. Gestionarea procesului electoral și implementarea votului extern nu este nici ea lipsită de probleme. Acestea sunt legate în special de asigurarea transparenței, a corectitudinii, dar și de percepția publicului din țară cu privire la votul extern.

Coroborarea comparativă a datelor este foarte importantă și conduce la o concluzie simplă: nu există o rețetă universală. Fiecare stat a găsit formule legale și instituționale care răspund particularităților lui, care țin cont de numeroase variabile, de experiențele practice și de realitățile concrete: de la contextul politic la dimensiunile dispoziției, de la considerente de costuri la probleme de legitimitate, de la chestiuni administrative la evoluții istorice.

BIBLIOGRAFIE

Robert A. DAHL, A. Robert, *Poliarhiile. Participare și opoziție*, Iași: Institutul European, 2000.

DAHL, A. Robert, *Despre democrație*, Iași: Institutul European, 2003.

European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Report on Electoral Law and Electoral Administration in Europe. Synthesis study on Recurrent Challenges and Problematic Issues*, 2006;

International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Instituto Federal Electoral, *Voting from Abroad. The International IDEA Handbook*, 2007;

NOHLEN, Dieter, GROTZ, Florian, „External Voting: Legal Framework and Overview of Electoral Legislation”, *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, nueva serie, ano XXXIII, num. 99, septiembre-diciembre 2000.

Resurse on-line:

http://www.budapesttimes.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=16636&Itemid=220

<http://www.mae.ro/node/6592>

<http://pajamasmedia.com/blog/should-citizens-living-abroad-get-a-vote/>

Blogul – un instrument pentru democratizarea comunicării electorale?

■ MONICA PĂTRUȚ

[Vasile Alecsandri University, Bacău]

Abstract

Politicians frequently use blogs or personal website in order to favorably represent themselves and to impose their own issues on the mass-media and voters' agenda. Using blogs within election campaigns has become an international practice and Romanian politicians have become aware of its advantages: a premises for advertising, an access means to the political stage for new political actors, a legitimization mechanism for those in leading positions, or an instrument of informing and mobilizing one's voters. In our study, we have highlighted the insufficient use of blogs during the 2008 Parliamentary election campaign and we have drawn up the portrait of the Romanian candidate-blogger of this campaign.

Keywords

political blog, election campaign, parliamentary elections, 2008, new media

I. Contextul situațional al alegerilor parlamentare din 2008: așteptări și rezultate

Primele alegeri după aderarea României la Uniunea Europeană, alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2008 au adus noutăți în plan politic. În primul rând, au fost separate de alegerile prezidențiale și, în al doilea rând, au dat electoratului speranța că nu va mai vota liste propuse de partide ca până atunci, ci va vota personalități. Legea 35/2008 a oferit teoretic șansa reformării sistemului electoral caracterizat de dependența candidaților de conducerea partidului, de promovarea problemelor naționale chiar și în defavoarea celor ale comunității locale, de consolidarea clientelei politice și de promovarea unor personaje politice certate cu legea¹. Votul pe liste a fost înlocuit de votul uninominal, însă sintagma „vot uninominal” trebuie înțeleasă în cazul României ca un „sistem electoral mixt proporțional, bazat pe scrutin majoritar, într-un singur tur”².

Aceleași alegeri parlamentare din 2008, raportate la sistemul de partide și sistemul politic din țară noastră, au

1 Lavinia Stan & Diane Vancea, „Alegerile parlamentare din 2008: Vin vechi în sticle noi”, *Sfera politicii* 131-132 (2009): 4.

2 Cosmin Andrei Artimof, „Particularitățile anului electoral 2008: „votul uninominal” și accentuarea absenteismului” în Gheorghe Teodorescu (coord.), *Alegeri 2008. Campanii, lideri și sondaje*, (Iași: Polirom, 2009), 93

punctat următoarele schimbări importante: partidele mici nu au mai intrat în parlament, nu mai asistăm la supremația unui partid mare pe scena politică, competiția politică se desfășoară între trei partide (PSD, PD-L, PNL), s-a trecut de la pluralismul extrem la cel moderat, de la multipartidism la tripartidism¹. În ciuda criticilor referitoare la incapacitatea noii legii de a „reforma clasa politică”, la gradul ridicat de absenteism și la modalitatea de atribuire a mandatelor în colegii, momentul 2008 a asigurat cea mai proporțională reprezentare parlamentară postcomunistă, a forțat partidele să caute candidați cu un grad crescut de credibilitate în interiorul comunităților locale, a provocat dispariția parlamentarilor „veșnici” dar necunoscuți opiniei publice sau lipsiți de încrederea acesteia, a favorizat comunicarea directă între candidați și alegători².

II.1. Rolul internetului în campania electorală

Pentru inițierea sau consolidarea comunicării cu alegătorii, internetul oferă cele mai interesante și inovatoare posibilități: e-mail-ul, blogging-ul, podcasting, mecanismele de feedback online și de stimularea participării, crearea de rețele sociale și de partajarea resurselor video online.³ Începând cu interactivitatea inerentă ce permite informației să circule între politicieni, partide, instituții și cetățeni, continuând cu rapiditatea și depășirea granițelor naționale, cu libertatea de mișcare a utilizatorilor în spațiul virtual și costurile scăzute asociate acestei libertăți, lipsa intervenției editoriale și posibilitatea comunicării verticale și orizontale, toate arată că internetul poate fi un bun instrument pentru egalizarea scenei politice și consolidarea democrației. Partidele și candidații mai mici ar avea o șansă mai bună de a ține pasul cu candidații puternici și partidele mari pe internet decât ar avea prin metodele tradiționale și ar putea avea acces la un public mai larg. În plus, căutarea informației după anumite mecanisme ar ușura procesul de informare pentru cei interesați iar anonimatul utilizatorului nu ar mai putea provoca excluderile sale de la un dialog politic din cauza sexului, rasei, vârstei sau apartenenței la o anumită clasă socială⁴.

Analizând aceste posibilități, salutând inițiativa administrației Clinton-Gore din 1993 de a distribui pe internet comunicate de presă și a posta informații de interes general, mulți cercetători au considerat atunci că internetul va oferi o formă mai democratică comunicării politice. Optimismul inițial al acestora a fost temperat de inegalitatea accesului la internet, de creșterea cererilor din domeniul comerțului sau divertismentului online în defavoarea informațiilor ce încurajează participarea politică sau angajamentul civic⁵, de tarifele designerilor web pricepuți aflate într-o continuă creștere și de capacitatea candidaților/partidelor cu notorietate în mediul offline de a-și ghida mai bine alegătorii în mediul virtual⁶. Ipoteza că internetul

1 Dan Pavel, „Noul sistem. Cercetare asupra noilor tendințe din sistemul de partide și sistemul politic din România postcomunistă”, *Sfera politicii* 131-132 (2009): 24.

2 Teodor Arpad, „Anul electoral 2008: alegeri strategice și evoluția câmpului politic” în Gheorghe Teodorescu (coord.), *Alegeri 2008. Continuitate și schimbare*, (Iași: Polirom, 2009), 63- 65.

3 Daniela Dimitrova, „New Media Technologies” in Lynda Lee Kaid, Christina Holtz-Bacha, *Encyclopedia of Political Communication* (London: Sage Publications, 2007), 432, www.sage-reference.com/politicalcommunication/Article_n434.html.

4 John C. Tedesco, Virginia Tech, „Changing the Channel: Use of the Internet for Communicating About Politics” in Linda Lee Kaid, *Handbook of Political Communication Research* (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004), 511.

5 Tedesco, Tech, „Changing the Channel”, 516.

6 Kim Strandberg, „Online Electoral Competition In Different Settings. A Comparative Meta-Analysis of the Research on Party Websites and Online Electoral Competition”, *Party Politics* 2 (2008): 224, <http://ppq.sagepub.com>.

va egaliza scena electorală reducând decalajele dintre partidele mari și cele mici, dintre candidații cunoscuți și cei necunoscuți, dintre cei cu resurse financiare solide și cei cu susținere financiară modestă a fost completată de constatarea că politica pe internet este uneori doar o extensie a politicii offline și nu reușește să modifice structurile existente.

Deși cercetările asupra folosirii internetului în campaniile electorale sunt într-o continuă derulare, există date care arată că noul mijloc a reușit să mobilizeze cetățeni ce nu se implicau deloc în viața politică și date care susțin că grupuri care erau deja active și aveau acces la informații politice au găsit un alt mijloc de a-și satisface curiozitatea politică. Se consideră că, atunci când dorim să înțelegem impactul folosirii internetului în politică, „modelul consolidării pare a fi mai eficient decât modelul mobilizării”¹. Se mai reproșează politicienilor și echipelor de campanie faptul că nu exploatează la maximum potențialul noului mijloc, nefiind preocupați de inovare în comunicarea cu alegătorii și mobilizarea lor, ci de aplicarea modelelor piramidale de comunicare ce deja există: de la sediile partidelor sau instituțiilor politice spre cetățeni, pentru diseminarea informațiilor despre candidați, campanii și agende politice.

Deoarece organizațiile tradiționale de media consideră că monitorizarea vieții politice devine o activitate opțională pentru cei interesați,² că interesul pentru știrile referitoare la alegeri ar putea fi pus pe aceeași treaptă cu cele pentru cursele de cai de exemplu, credem că internetul ar putea resuscita interesul cetățeanului pentru fenomenul electoral, ar putea consolida procesul democratic prin stimularea deliberării sau participării. Mai mult, internetul nu mai e considerat doar un instrument politic, ci e „un spațiu generalizat de veghe și de evaluare a lumii, este însăși funcția de supraveghere”³. În acord cu Pierre Rosanvallon, considerăm că această supraveghere se realizează (mai ales) în campaniile electorale și ar trebui să aibă un dublu sens: de la alegători spre candidați pentru acordarea votului în urma unei minime documentări, de la candidați spre alegători pentru cunoașterea problemelor și așteptărilor acestora.

II.2. Blogul – instrument de comunicare în campania pentru alegerile parlamentare din 2008

Renunțând la ipoteza consumatorului pasiv, blogurile au schimbat modalitatea de circulație a informației pe internet prin susținerea interacțiunii blogger-cititor sau blogger-alti bloggeri. Acest nou format îi răsplătește pe cei foarte activi în postarea informațiilor, orientați către dialog și motivați în a stabili relații sociale durabile. În epoca web 2.0 ei sunt considerați noii formatori de opinie și „a cincea putere în stat”⁴. Politicianul-blogger are posibilitatea de a-și mobiliza simpatizanții și votanții, de a atrage sponsorizări, de a oferi informații sau teme de dezbatere pentru mass-media și alegători, de a se prezenta într-o manieră pozitivă opiniei publice.

1 Marc Hooghe, Wouter Teepe, „Party profiles on the web: an analysis of the logfiles of non-partisan interactive political internet sites in the 2003 and 2004 election campaigns in Belgium”, *New Media Society* 9 (2007): 967, <http://nms.sagepub.com>.

2 James Stanyer, *Comunicarea politică modernă: politici mediatice în vremuri nesigure*, traducere de Rareș Nicula, (Cluj- Napoca: CA Publishing, 2010), 145-146.

3 Pierre Rosanvallon, *Contrademocrația. Politica în epoca neîncrederii*, traducere de Alexandra-Gabriela Ionescu, (București: Nemira Publishing House, 2010), 87-88

4 Steffen Albrecht, Maren Lübcke and Rasco Hartig-Perschke, „Weblog Campaigning in the German Bundestag Election 2005”, *Social Science Computer Review* 25 (2007): 504, <http://ssc.sagepub.com>.

Primul politician român care și-a făcut blog a fost Ioan Mircea Pașcu în 2006 iar blogosfera politică românească are anul de naștere în 2007¹ și nu a fost lipsită de stângăciile inerente începutului. Politicienii români au înțeles că intrarea în blogosferă oferă deținătorului blogului notorietate, mediatizare, corectitudine în prezentarea punctelor de vedere, diseminarea mesajelor și imagine solidă². În iulie 2009 blogosfera politică românească conținea 350 bloguri aparținând politicienilor, în top fiind cei de la PSD cu 132 bloguri, PDL cu 90, PNL cu 87 bloguri, PNTCD cu 20 și PC cu 11³.

Pentru a vedea în ce măsură a fost folosit blogul în alegerile parlamentare din 2008 am început prin a calcula numărul candidaților susținuți de partidele politice parlamentare aflate pe primele trei poziții în viața politică românească. Menționăm că toate datele din studiul nostru fac referire doar la cele trei mari formațiuni politice: Partidul Național Liberal, Partidul Democrat-Liberal și Alianța dintre Partidul Social Democrat și Partidul Conservator. Situația candidaților înscrși în competiția electorală din 2008 este prezentată în tabelul 1:

Tabelul 1. Situația candidaților înscrși în cursa electorală din 2008

Partidul/ Alianța	Total candidați înscrși	Candidați înscrși pentru Camera Deputaților	Candidați înscrși pentru Senat
PNL	446	311	135
PSD+PC	446	311	135
PDL	428	301	130

(Sursa: <http://www.becparlamentarezoo8.ro>, accesat 30 ianuarie 2009)

Scopul studiul nostru de natură cantitativă e să găsească răspunsul la două întrebări:

- 1) În ce măsură au folosit candidații la alegerile parlamentare din 2008 blogul ca instrument de comunicare cu alegătorii, ca o „unealtă” de campanie uninominală ?⁴;
- 2) Putem realiza un portret-robot al politicianului român care folosește blogul în timpul campaniei electorale ?

Menționăm că nu am inclus în studiu site-urile de campanie ale politicienilor, ci doar blogurile active. Prin bloguri active înțelegem bloguri pe care există minimum 3 postări de actualitate, din timpul campaniei electorale. Am descoperit mai multe bloguri inative, însă acestea nu au fost incluse în calculele noastre.

Pentru a răspunde la prima întrebare, am sintetizat datele în tabelul 2 și în figura 1.

Tabelul 2. Candidații care au folosit blogul în campania din 2008

Numar candidati cu blog pe partide	Camera Deputaților	Senat	Total candidați cu blog
PNL	22	4	26
PSD+PC	13	4	17
PDL	18	11	29
TOTAL	53	19	72

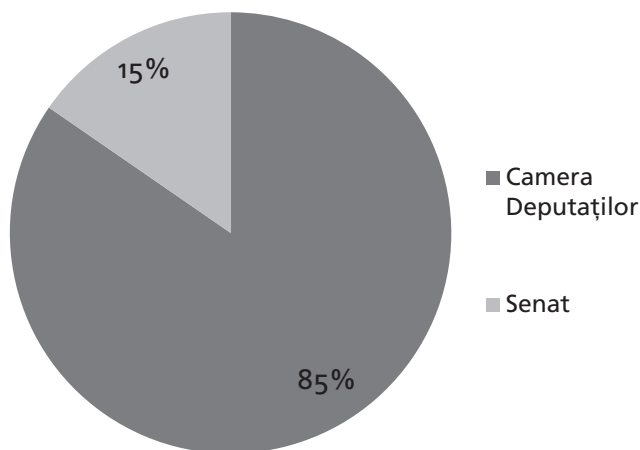
1 Dorina Guțu, *New media* (București: Tritonic, 2007), 150- 163.

2 Sorin Tudor, *Politica 2.0.08: politica marketingului politic* (București: Tritonic, 2008), 160-161

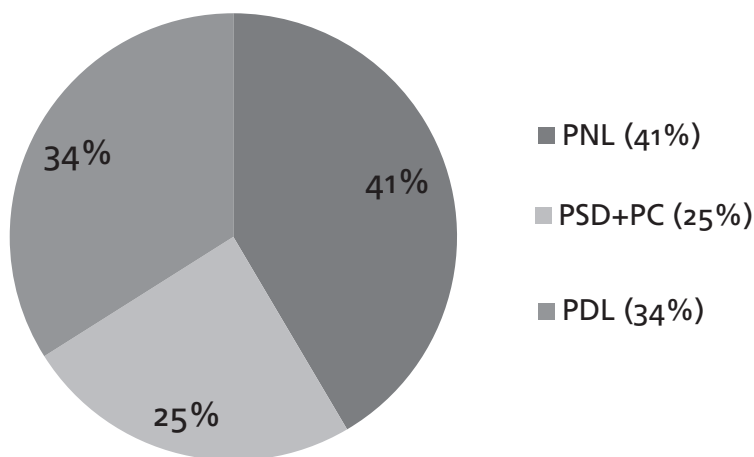
3 Paul Aparaschivei, „Euroimaginea candidatului român online” in Dorina Guțu (editor), *Bloguri, Facebook și politică*, (București: Tritonic, 2009), 88.

4 Inițiativa noastră nu a fost singulară. La adresa <http://www.dragosdehelean.ro/2008/11/03/lista-de-candidati-cu-blog-alegeri-parlamentare-2008/> se află o listă a parlamentarilor cu blog, listă realizată de deținătorul blogului.

După cum se poate observa cele trei formațiuni politice au susținut 1320 candidați pentru cele două camere ale Parlamentului României. Dintre cei 1320 de candidați doar 72 au folosit blogurile în campania electorală, adică din totalul candidaților înscrși în prima campanie electorală uninominală doar 5,45% au apelat la blog. Candidații pentru Camera Deputaților l-au folosit în proporție de 85% (53 de candidați din cei 72) iar cei pentru Senat l-au folosit în proporție de 15%. Candidații liberali se situează primii în topul candidaților-bloggeri (41 %) iar cei din alianța PSD+ PC pe locul al treilea (34%).

a) între cele două camere ale parlamentului

b) între partide

Figura 1. Distribuții ale blogurilor

Pentru a realiza un portret-robot al candidatului care și-a făcut blog pentru maximizarea șanselor în cadrul competiției electorale din 2008, am centralizat datele în funcție de următoarele variabile: apartenență politică, vârstă, sex, circumscripția electorală. Din păcate, variabila nivel educațional nu a putut fi identificată în cazul tuturor candidaților și s-a renunțat la aceasta. Circumscripțiile electorale au fost grupate pe regiuni geografice pentru ușurința prezentării grafice a datelor.

După cum se poate observa în tabelul 3 și în figurile 2 și 3, candidatul cu blog de campanie este mai degrabă bărbat (80,55 %) decât femeie . Poate fi întâlnit în toate intervalele de vârstă, însă cea mai mare pondere o are în intervalul 31-40 de ani (37,5 %).

Tabelul 3: Distribuția candidaților-bloggeri după vârstă și sex

Sex \ Vârstă	<=30 ani	31- 40 ani	41- 50 ani	peste 50 ani	Total
Femei	3	5	2	4	14
Barbati	7	22	16	13	58
Total	10	27	18	17	72

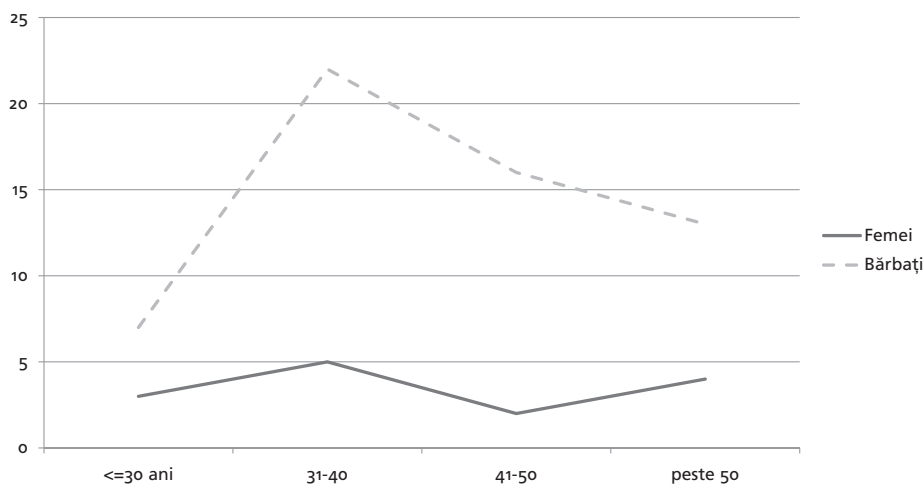

Figura 2. Evoluția numărului de candidați-bloggeri pe intervale de vârstă

Din punct de vedere geografic, cei mai mulți candidați cu blog sunt din Muntenia (29 %) și București (28 %).

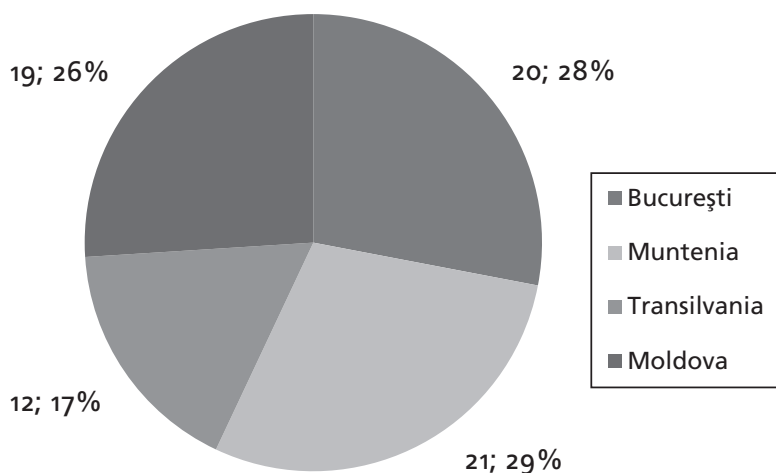

Figura 3. Distribuția candidaților cu blog în funcție de regiunea de proveniență

Dacă urmărim și topurile blogurilor realizate în funcție de numărul vizitatorilor din timpul campaniei electorale¹, vom constata că doar trei sunt blogurile cu un număr mai mare de vizitatori (cel al Elenei Udrea cu 32512, al Dianeî Tusă cu 2854 și al lui Mircea Geoană cu 1533 vizitatori), restul având sub o mie de vizitatori. Mai mult, analizând aceste clasamente constatăm că sunt mai accesate blogurile actorilor politici ce au notorietate mare în mediul offline decât ale candidaților mai puțin cunoscuți pe scena politică.

III. Concluzii

Alegerile parlamentare din 2008 au reprezentat primele alegeri din România postdecembristă care au introdus „votul uninominal”, deși finalitatea sistemului a fost una proporțională. În condițiile accentuării competiției electorale în interiorul circumscripțiilor, ne-am așteptat din partea candidaților la folosirea tuturor instrumentelor de comunicare pentru maximizarea șanselor de câștig. Deși blogul politic necesita investiții financiare minime și oferea posibilitatea tuturor candidaților de a concura democratic și „de la egal la egal” în mediul virtual, el a fost folosit într-o proporție foarte mică (5,45%) de candidații primelor trei formațiuni politice ale țării. Candidații-bloggeri care au reușit să atragă un număr mai mare de vizitatori au fost într-o măsură mai mare candidații care aveau deja notorietate în mediul offline în comparație cu cei necunoscuți opiniei publice. În alegerile parlamentare din 2008 comunicarea electorală prin intermediul blogului a ratat ocazia democratizării competiției electorale și a conservat în linii mari raporturile de forțe și discrepanțele de capital electoral existente în offline.

BIBLIOGRAFIE

ALBRECHT, Steffen, LÜBCKE, Maren and HARTIG-PERSCHKE, Rasco, „Weblog Campaigning in the German Bundestag Election 2005”, în *Social Science Computer Review* Vol. 25, No 4, Sage Publications, 2007

APARASCHIVEI, Paul, „Euroimaginea candidatului român online” în Guțu, Dorina (editor), *Bloguri, Facebook și politică*, Editura Tritonic, București, 2009

ARPAD, Teodor, „Anul electoral 2008: alegeri strategice și evoluția câmpului politic” în TEODORESCU, Gheorghe (coord.), *Alegeri 2008. Continuitate și schimbare*, Editura Polirom, Iași, 2009

ARTIMOF, Cosmin Andrei, „Particularitățile anului electoral 2008: „votul uninominal” și accentuarea absenteismului” în TEODORESCU, Gheorghe (coord.), *Alegeri 2008. Campanii, lideri și sondaje*, Editura Polirom, Iași, 2009

DIMITROVA, Daniela, „New Media Technologies” in Kaid, Lynda Lee, HOLTZ-BACHA, Christina, *Encyclopedia of Political Communication*, Sage Publications, Los Angeles, London, New Delhi and Singapore, 2007

GUȚU, Dorina, *New media*, Editura Tritonic, București, 2007

HOOGE, Marc, TEEPE, Wouter, „Party profiles on the web: an analysis of the logfiles of non-partisan interactive political internet sites in the 2003 and 2004 election campaigns in Belgium”, în *New Media Society* Vol 9, No 6, Sage Publications, pp. 965- 986, 2007

PAVEL, Dan, „Noul sistem. Cercetare asupra noilor tendințe din sistemul de partide și sistemul politic din România postcomunistă” în *Sfera politicii* No 131-132, 2009

ROSANVALLON, Pierre, *Contrademocrația. Politica în epoca neîncrederii*, traducere de Alexandra-Gabriela IONESCU, Nemira Publishing House, București, 2010

¹ <http://www.docstoc.com/docs/52288607/Top-Blog-uri>.

- STAN, Lavinia, VANCEA, Diane, „Alegerile parlamentare din 2008: Vin vechi în sticle noi”, în *Sfera politicii* No 131-132, 2009
- STANYER, James, *Comunicarea politică modernă: politici mediatice în vremuri nesigure*, traducere de Rareș NICULA, CA Publishing, Cluj- Napoca, 2010
- STRANDBERG, Kim, „Online Electoral Competition In Different Settings. A Comparative Meta-Analysis of the Research on Party Websites and Online Electoral Competition”, în *Party Politics* Vol 14, No 2, Sage Publications, pp.223- 244, 2008
- TEDESCO, John C., TECH, Virginia, „Changing the Channel: Use of the Internet for Communicating About Politics” in KAID, Linda Lee, *Handbook of Political Communication Research*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ, 2004
- TUDOR, Sorin, *Politica 2.0.08: politica marketingului politic* Editura Tritonic, București, 2008

Quelques remarques sur la démocratisation

du système local en Roumanie postcommuniste

■ DOMNICA GOROVEI

[The University of Bucharest]

Abstract

The article briefly examines from a political perspective the reforms introduced on the local level in Romania after the fall of the communist regime, in 1989. The hypothesis is that the democratization of this local level involves an augmentation of the participation of citizens to decision-making, thus creating a real local democracy. In order to sustain this point of view a case study of the founding principles of local public administration is made, and elements of local democracy and political representation are pointed out.

Keywords

democratization, local democracy, post-communist Romania, local system, participation, direct democracy, political representation

Introduction

Pour la Roumanie, tout comme pour les autres États de l'ancien bloc soviétique, la chute du régime communiste a ouvert la voie des réformes pour instaurer un véritable régime démocratique. Cette démocratisation du système devrait se produire tant au niveau national qu'au niveau local, impliquant par cela une reconstruction politique et administrative¹ et une redéfinition de la relation entre le centre et la périphérie. Le passage d'un régime basé sur le centralisme démocratique, qui prévoyait seulement en théorie l'élection libre des organes locaux de l'état, à un régime démocratique décentralisé et autonome s'avère être un défi pour le nouveau régime de Bucarest.

Nous utilisons l'expression *système local* dans l'acception d'Albert Mabilleau: «un ensemble d'institutions et d'acteurs territoriaux entretenant entre eux des relations coordonnées pour former un ensemble organisé»². Il faut préciser le fait que, tout comme dans le cas français, le législateur roumain évite l'utilisation de termes tels que *gouvernement local* ou *institutions locales* en faveur de la terminologie *autorités de l'administration publique locale*, en mettant ainsi

1 Cristian Preda, Sorina Soare, *Regimul, partidele și sistemul politic din România*, (Bucarest: Nemira, 2008), 51.

2 Albert Mabilleau, *Le système local en France* (Paris: Montchrestien, 1994), 7.

en évidence que les attributions politiques reviennent exclusivement aux institutions nationales¹.

Dans cet article nous allons identifier la manière dont le système local a été aménagé en Roumanie postcommuniste afin qu'il fonctionne d'après les exigences qu'implique un régime démocratique. Ainsi, nous analyserons les principes qui régissent le système local pour nous pencher dans un deuxième temps, sur l'exemple de la démocratie locale qui se revendique de la représentation politique et de la démocratie (semi-)directe.

Les principes de l'administration publique locale

Le choix du législateur roumain a consisté dans la conservation de la structure territoriale et administrative héritée du communisme. Ainsi, le troisième article de la Constitution de 1991 précise de manière explicite: «le territoire est organisé, du point de vue administratif, en communes, villes et départements». Ce choix semble avoir été guidé par des raisons pragmatiques, par le souci d'une efficacité immédiate, en considération du fait qu'un changement aurait eu des implications sur le fonctionnement de l'Etat, et cela d'autant plus que cette division ne paraissait pas avoir de problèmes de fonctionnement. En ce qui concerne la structure des autorités locales, on y retrouve le principe de la séparation des pouvoirs avec, d'un côté une instance législative² – le conseil local –, d'un autre côté l'instance exécutive – le maire –, et troisièmement un contrôle juridique opéré par le service déconcentré du préfet³. Mais, si la structure des unités administratives et territoriales reste presque inchangée, la vraie réforme s'opère dans le sens d'une redéfinition des principes qui fondent l'administration publique locale, par l'intermédiaire desquels est visée la démocratisation d'un pouvoir dont les compétences avaient été réduites au maximum pendant le communisme.

Un des spécialistes anglais dans le domaine du gouvernement local, Andrew Coulson⁴, note que l'engagement dans le sens de la réforme du système local comme gouvernement local⁵ a été assumé par tous les partis politiques au pouvoir en 1989 dans les pays de l'Europe de l'Est. Dans le cas de la Roumanie, on note un certain retard dans l'organisation d'un scrutin local – en 1992 – par rapport aux autres pays de la région, qui l'ont fait déjà depuis 1991⁶. Toutefois, une loi de l'administration publique locale est approuvée en 1991. De plus, l'importance accordée par le nouveau régime à la réforme du système local, à sa modernisation est à retrouver avant tout dans la Constitution qui énumère à l'article 119 les deux principes de base de l'administration publique locale – déjà consacrés dans les démocraties consolidées –, *l'autonomie locale* et la *décentralisation des services publics*. La révision constitutionnelle de 2003 entraînera une reformulation de ces principes, qui deviennent la

1 Mabileau, *Le système*, 7.

2 Il faut noter une autre réticence du législateur, cette fois dans le sens d'investir le conseil local avec des attributions législatives, qui restent la compétence exclusive des institutions nationales, utilisant un terme plus nuancé: autorité «délibérative».

3 Corneliu Manda, Cezar Corneliu Manda, *Dreptul colectivităților locale*, (Bucarest: Lumina Lex, 2002), 89.

4 Andrew Coulson, "From Democratic Centralism to Local Democracy", en Andrew Coulson (coordonateur), *Local Government in Eastern Europe. Establishing Democracy at the Grassroots*, (Vermont: Edeard Elgar Publishing Limited, 1995), 1.

5 «La notion de gouvernement local s'applique tout particulièrement aux Etats-Unis où, grâce à une extrême décentralisation, la scène politique locale constitue un ensemble spécifique s'autoréglant», en *Dictionnaire de la science politique et des institutions politiques*, Guy Hermet, Bertrand Badie, Pierre Birnbaum, Philippe Braud (coordonateurs), (Paris: Armand Colin, 2010, 7e édition), p. 133.

6 Coulson, «From Democratic», 4.

décentralisation, l'autonomie locale et la déconcentration des services publics¹. La consécration du principe de la décentralisation dans la Constitution de 1991 a été un pas important, mais sans impliquer par cela la décentralisation de facto. Dans un article de 2008, Emmanuelle Boulineanu et Marius Suciú indiquent que ce choix représente «plutôt un outil symbolique pour détruire la structure de l'Etat [...] la décentralisation étant stimulée par la transposition [...] des principes de la charte européenne de l'autonomie locale de 1985»².

La loi de l'administration publique locale, adoptée en 1991³, réitère, dans son premier article, les principes déjà consacrés par la loi fondamentale et en ajoute trois: (1) l'élection des autorités de l'administration publique locale, (2) la légalité et (3) la consultation des citoyens dans des questions locales à intérêt spécial.

Le système local, éléments de représentation politique et de démocratie directe

Dans ce qui suit nous nous appuyons sur les affirmations de Bernard Manin, qui utilise le terme de «démocratie représentative» en l'opposant à celui de «démocratie directe», deux aspects de la démocratie⁴. En analysant la législation sur la constitution, le fonctionnement et l'organisation des autorités de l'administration publique locale, on observe qu'il existe des mécanismes qui tiennent à la démocratie représentative ainsi que des mécanismes qui tiennent à la démocratie (semi-)directe⁵.

Le système local est représentatif puisqu'il est fondé, avant tout, sur le principe électif. Les cinq scrutins locaux organisés, tous les quatre ans⁶, après 1989 se sont déroulés conformément à deux lois sur les élections locales: la loi 70/ 1991 a fonctionné pour les élections de 1992, 1996 et 2000, tandis que les deux derniers scrutins - de 2004 et 2008 - se sont déroulés en vertu de la loi 67/2004. La manière imaginée par le législateur pour la représentation locale est hybride, ce qui a fait que certains spécialistes parlent d'une «institution confuse de la représentation»⁷. En 1991, deux systèmes de vote ont été introduits: un vote direct pour les conseils locaux (représentation proportionnelle sur liste) et pour les maires (scrutin majoritaire à deux tours) et respectivement un vote indirect pour les conseils départementaux (les élus locaux de chaque département élisent les conseillers départementaux, qui ensuite élisent leur président). Mais ce système a connu des changements dans le sens d'une

1 Ainsi, si l'autonomie locale reste inchangée, la décentralisation ne sera plus réduite au cas des services publics, qui tombent sous l'incidence de la déconcentration. A ce point il faut distinguer entre *déconcentration* et *décentralisation*: «*Déconcentration* - le gouvernement est obligé de déléguer une part de son autorité à des agents qui le représentent dans des circonscriptions administratives territoriales mais qui demeurent entièrement sous son contrôle hiérarchique», «Avec la *décentralisation*, les collectivités locales disposent de la personnalité juridique et d'institutions représentatives (assemblée délibérative et exécutif) issues du suffrage universel», en *Dictionnaire*, 78-79.

2 Emmanuelle Boulineanu, Marius Suciú, «Décentralisation et régionalisation en Bulgarie et Roumanie. Les ambiguïtés de l'euphémisation», *Espace géographique* tome 37 (2008/4): 351-352.

3 La loi 69/1991, changée en 1996 (loi 24/1996), remplacée en 2001 par une nouvelle loi (215/2001).

4 Bernard Manin, *Principes du gouvernement représentatif*, (Paris: Flammarion, 1996), 11.

5 La représentation politique est le système par lequel, par l'intermédiaire des élections, le peuple accepte de donner son droit de décision, sa volonté générale, à ses représentants. S'oppose à la démocratie directe, de type athénien, qui prévoit que les citoyens votent directement chaque décision, la volonté populaire s'exerce de manière directe, sans l'intermédiaire des représentants. Mais comme de nos jours il est impossible d'avoir une démocratie vraiment directe, la littérature de spécialité utilise plutôt le terme «semi-directe».

6 Il s'agit bien évidemment, de l'échéance normale, car comme pour les maires il s'agit d'un vote uninominal, il y a eu lieu des élections anticipées. Par exemple, dans le cas de Bucarest, des élections pour le maire général ont été organisées en 1998.

7 Preda, Soare, *Regimul*, 55.

légitimation plus forte du niveau départemental, avec l'introduction, à partir de 1996, d'un vote direct et pour le conseil départemental. Par ailleurs, si jusqu'en 2008 un mode d'élection indirect pour le président du conseil départemental restera en place, à partir de ce dernier scrutin local le suffrage universel direct est introduit aussi pour ce mandat, ajoutant un troisième système électoral, le scrutin majoritaire à un tour. Ce changement a visé la consolidation de la relation du président du conseil départemental avec ses votants, sans pour autant impliquer, «au moins sur le plan formel, des changements dans ses attributions»¹. Donc, on peut conclure que du point de vue de l'évolution du système de vote, sur le plan local il s'est produit une augmentation du pouvoir des citoyens, avec le suffrage universel qui s'impose face à celui indirect, afin de consolider la légitimité des autorités locales.

Même si ces changements ont été interprétés comme des calculs faits par les partis politiques pour gagner de l'influence², il s'agit également d'une réflexion qui prend place dans le contexte de ce qu'on appelle la «crise de la représentation politique», la «malaise de la démocratie»³. Nous partons de l'idée que même si les réformes implémentées en Roumanie ne sont pas toujours le résultat d'un débat interne, la réforme de ce système étant dans la plupart du temps associée au parcours européen, la Roumanie a toutefois implémenté des principes qui fonctionnent dans les démocraties consolidées. Dans ce sens-là, entrant dans la période de transition avec des enseignements tirés des expériences des pays occidentaux de la crise de la représentation, l'Assemblée Constituante a combiné dans la loi fondamentale des mécanismes de la représentation politique avec des mécanismes de la démocratie directe, au niveau national ainsi qu'à celui local, qui visent à «augmenter la participation des citoyens et, d'ici, trouver de nouveaux ressorts pour la légitimité politique, [...]»⁴.

L'augmentation du pouvoir de décision des citoyens se traduit par d'autres réformes instituées sur le plan local. L'exemple le plus évident est celui du référendum local, représentant dans sa forme classique la participation directe des membres du corps électoral au processus de décision, étant considéré le plus important moyen pour la consultation des citoyens⁵. La Constitution ne règle que le référendum national, par ailleurs la consultation locale est stipulée dans la loi de l'administration publique locale de 1991. Mais ce sera seulement la loi régissant le référendum⁶ qui mettra en évidence la distinction entre le référendum national et celui local. En plus, par les modifications opérées à la loi de l'administration publique locale, les citoyens obtiennent d'autres possibilités pour s'exprimer, étant introduites deux nouvelles formes de consultations, que les citoyens peuvent non seulement approuver ou rejeter, mais aussi initier. Il s'agit du référendum pour la destitution du maire⁷ et du référendum pour la dissolution du conseil local ou du conseil départemental⁸. De cette façon, il s'opère un contrôle continu de la décision politique, la logique entièrement représentative, qui ne donnait du pouvoir de décision aux citoyens que lors des élections, est transgressée. Les citoyens ont ainsi la possibilité non seulement de sanctionner lors des élections les élus locaux qui ne remplissent pas leurs fonctions,

1 Alexandra Ionașcu, «Alegerile locale in Romania», p.1, www.hotnews.ro, consulté le 15 avril 2011.

2 Surtout parce que les modifications étaient faites à la veille des moments électoraux, souvent par des arrêtés de gouvernement.

3 V. Pierre Rosanvallon, *Le peuple introuvable*, (Paris: Gallimard, 1998), 7-29 ; Manin, *Principes*, 247-248.

4 Jacques Chevallier, «Préface» à Marion Paoletti, *La démocratie directe et le référendum*, (Paris: L'Harmattan, 1997), 9.

5 Gîrlișteanu George Liviu, «Institutia referendumului local si principiul consultarii cetatenilor asupra unor probleme de interes deosebit pentru unitatile administrativ-teritoriale» drept.ucv.ro/RSF/Articole/2009/RSJ1/Ao6GirlesteanuGeorge.pdf, p. 5, consulté le 20 avril 2011.

6 La loi no 3/22 février 2002 concernant l'organisation et le déroulement du référendum.

7 Loi 215/2001, articles 74-76.

8 Introduits par la loi 286/2006, qui modifie la loi 215/2001 de l'administration publique locale, art. 58, 68, 73 et 111.

mais, après avoir parcouru une série de procédures légales¹, peuvent aussi mettre fin avant le terme au mandat de ces élus locaux.

Conclusion

La démocratie locale peut être réduite au sens de «démocratie du citoyen»². C'est pourquoi dans cet article nous avons analysé la démocratisation à partir du critère de la participation des citoyens à la vie locale. Ainsi, de l'étude de l'évolution du cadre législatif, on peut conclure que le pouvoir des citoyens sur le plan local a augmenté durant le postcommunisme. À part la mise en place d'un vrai système représentatif, manifesté par l'introduction du suffrage universel pour l'élection des autorités locales, les électeurs se voient dotés de nouvelles possibilités d'exprimer leur point de vue, de participer à la prise de décision sur des questions qui tiennent à la démocratie de proximité.

Nous devons faire une remarque finale, pour mettre en évidence le fait que dans cet article on s'est limité à une analyse succincte des dispositions légales, ce sera plutôt l'analyse de la mise en pratique de ce cadre normatif qui montrera ses vraies limites.

BIBLIOGRAPHIE

«Déconcentration», «Décentralisation», «Gouvernement local», en *Dictionnaire de la science politique et des institutions politiques*, HERMET, Guy, BADIE, Bertrand, BIRNBAUM, Pierre, BRAUD, Philippe (coord.), Paris: Armand Colin, 2010, 7e édition.

BAGUENARD, Jacques ; BECET, Jean-Marie, *La démocratie locale*, Paris: PUF, 1995.

BOULINEANU, Emmanuelle ; SUCIU, Marius, «Décentralisation et régionalisation en Bulgarie et Roumanie. Les ambiguïtés de l'eupéanisation», en *Espace géographique* tome 37 (2008/4): 351-352.

CHEVALLIER, Jacques, «Préface», PAOLETTI, Marion, *La démocratie directe et le référendum*, Paris: L'Hamattan, 1997.

COULSON, Andrew, "From Democratic Centralism to Local Democracy", COULSON Andrew (coord.), *Local Government in Eastern Europe. Establishing Democracy at the Grassroots*, Vermont: Edeard Elgar Publishing Limited, 1995.

GÎRLIȘTEANU, George Liviu, «Instituția referendumului local și principiul consultării cetățenilor asupra unor probleme de interes deosebit pentru unitățile administrativ-teritoriale», drept.ucv.ro/RSF/Articole/2009/RSJ1/Ao6GirlesteanuGeorge.pdf.

IONAȘCU, Alexandra, «Alegerile locale in Romania», www.hotnews.ro.

MABILEAU, Albert, *Le système local en France*, Paris: Montchrestien, 1994.

MANDA, Corneliu; MANDA, Cezar Corneliu, *Dreptul colectivităților locale*, Bucarest: Lumina Lex, 2002.

MANIN, Bernard, *Principes du gouvernement représentatif*, Paris: Flammarion, 1996.

PREDA, Cristian; SOARE, Sorina, *Regimul, partidele și sistemul politic din România*, Bucarest: Nemira, 2008.

ROSANVALLON, Pierre, *Le peuple introuvable*, Paris: Gallimard, 1998

¹ C'est vrai que ces procédures sont assez complexes, mais cela pour limiter les éventuels abus. D'ailleurs, ce genre de procédure a fonctionné, comme le montre l'exemple de la dissolution du Conseil local de la Commune Cornățelu, dép. Dâmbovița, suite à un référendum local de 2009.

² Jacques Baguenard, Jean-Marie Becet, *La démocratie locale*, (Paris: PUF, 1995), 13.

Ce sunt partidele politice?

Spre o nouă abordare în stasiologie

■ DANIEL BUTI

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

This study addresses the phenomenon of democracy in terms of political parties. It tries not to provide us with answers, but rather to pose questions. Is the traditional definition of the political party still in actuality? Can it provide us with an accurate perspective on current political organizations? Additionally, the study explores the hypothesis of a specific democratic model, with a particular model of organization and functioning of the political parties, which is characteristic solely to Central and Eastern Europe – a pattern in its own right, distinct from the Western model.

Keywords

democracy, political party, political power, individual interest

• A vând în vedere vasta literatură de specialitate referitoare la democrație, a scrie
• astăzi despre acest lucru riscă să fie un demers redundant. Totuși, democrația
• nu este un fenomen static. Ea se referă la indivizi și la grupuri sociale, prin
• urmare are o dinamică continuă. De altfel, la nivel mondial, există o gamă largă de companii, organizații și institute care măsoară gradul de democratizare al diferitelor societăți. Relativ recent, Economist Intelligence Unit a dat publicității un raport privind starea democrației în lume – *Democracy Index 2010*. Realizată și prezentată odată la doi ani, analiza cuprinde peste 150 de țări, folosind o serie de indicatori grupați în cinci categorii de bază: procesul electoral și pluralismul, libertățile civile, funcționarea guvernului, cultura politică.

• Rezultatele scot în evidență un declin al democrației la nivel mondial. Criza economică și financiară a stimulat regimurile autoritare și a accentuat tendințele politice negative existente deja, mai ales în Europa, atât în est, cât și în vest, se menționează în document. Cele mai democratice țări din lume sunt Norvegia (cu un indice al democrației de 9.80), Islanda (9.65) și Danemarca (9.52), în vreme ce, la coada clasamentului se află Coreea de Nord (1.08), Ciad (1.52) și Turcmenistan (1.72). România se află pe poziția 56, cu un indice al democrației de 6.60, fiind încadrată în categoria țărilor cu „democrație viciată” (*flawed democracies*).

Cifra în sine poate spune multe și în același timp puține despre starea democrației românești. Ea reprezintă un indicator numeric ce permite comparațiile și oferă imaginea unei realități ce cunoaște multiple nuanțe. Totuși, ea este susținută de o serie de date factice concrete: participarea electorală este tot mai scăzută¹, activismul civic este subdezvoltat, încrederea în partide și în parlament se află în mod constant în jurul valorii de 10%, principiul separației puterilor în stat tinde să devină tot mai fragil², Români apare tot mai mult în fața judecătorilor CEDO și pierde multe procese în fața instanței de la Strasbourg³ etc. Există așadar multiple argumente care pot susține caracterul „viciat” al democrației românești.

Dincolo de această etichetă, ceea ce contează cu adevărat sunt motivele sau cauzele pentru care democrația autohtonă nu funcționează la parametri optimi⁴. Una dintre aceste cauze, invocate adesea atât în spațiul mediatic, cât și în discursul academic este reprezentată de partidele politice. Calitatea democrației depinde de calitatea partidelor politice.

Deși sunt contestate, criticate și tot mai puțin apreciate, partidele politice rămân o condiție esențială pentru o societate democratică. Prin simpla lor existență partidele nu pot garanta democrația, dar pluripartidismul concurențial, bazat pe alegeri libere și corecte oferă indivizilor, membri ai unei comunități politice, posibilitatea de a-și urmări și satisface propriile interese. Pentru societățile din Europa Centrală și de Est, unde democrația este rezultatul înfrângerii comunismului, pluralismul politic s-a impus pe de o parte ca o condiție formală a modelului democratic, iar pe de altă parte ca mecanism de revendicare, preluare sau contestare a puterii, în vederea gestionării tranziției.

Acest studiu nu își propune să ofere răspunsuri, ci să ridice semne de întrebare. El încearcă să promoveze un alt tip de abordare în analiza partidelor și a sistemului de partide din fostul spațiu comunist în general și din România în special. În fața concluziilor repetate, conform cărora democrația românească este departe de cea occidentală, iar partidele sunt mistificări ale organizațiilor partizane din vest, se ridică în mod natural următoarele întrebări: Nu cumva abordarea analitică este greșită și ea va duce mereu într-o fundătură? Nu ne raportăm la o definiție anacronică? Nu suntem oare în fața unui model distinct de organizare și funcționare a partidelor și a sistemului partidist?

Catalogarea unor mecanisme și a unor relații instituționale existente în fostul spațiu comunist ca fiind excepții sau deviații de la regulă este expresia unei atitudini normativiste ce propune analiza sistemelor politice central și est europene prin raportare la democrațiile occidentale, prin prisma unei relații dintre model și reproducerea sale. Deși există o bogată literatură ce tratează extrem de minuțios sistemele politice din Europa centrală și de est, majoritatea teoreticienilor din domeniul științei politice analizează evoluția politică a țărilor foste comuniste prin prisma a două paradigme. Prima dintre ele pleacă de la premisa că dezvoltarea

1 Prezența la vot în cazul alegerilor parlamentare: 1990 – 86.19%; 1992 – 76.29%; 1996 – 76.01%; 2000 – 65.31%; 2004 – 58.51%; 2008 – 39.20%.

2 Un instrument constituțional excepțional – angajarea răspunderii guvernului în fața Camerei Deputaților și a Senatului (art. 114) – tinde să devină regulă de guvernare: în mandatul 1996-2000 au existat 5 angajări ale răspunderii, în guvernarea 2000-2004 s-a recurs de 3 ori la această procedură, în perioada 2004-2008, de 4 ori, iar din 2008 până în prezent guvernul s-a prezentat de 7 ori în fața Parlamentului cu 13 legi asumate individual sau la pachet.

3 Cu un număr de 11.950 de plângeri, România a urcat în 2009 la locul 3 la CEDO, în ceea ce privește adresabilitatea cetățenilor nemulțumiți de hotărârile pronunțate de judecătorii români, fiind devansată de Turcia și Rusia.

4 Parametrii optimi sunt dați de gradul de satisfacție al populației față de instituții, politicieni, nivelul de trai, economie, viața de zi cu zi.

democratică a societăților postcomuniste trebuie să urmeze modele patentate în occident. Abordarea, ce pune accent pe aspectele formale, instituționale ale sistemului democratic, se bazează pe analiza comparată a sistemelor politice din Europa centrală și de est cu cele occidentale. Scopul este acela de a determina gradul de fidelitate al democrațiilor incipiente în raport cu modelul vestic. În subsidiar, se consideră că adoptarea unor forme pre-definite va conduce în timp la cristalizarea fondului, adică la dezvoltarea unor atitudini și comportamente specifice. În cazul partidelor politice, aceste demersuri, ce au un fundament sociologic¹ au condus, în mare, la același rezultat: sistemul democratic, în general și cel partidist, în particular nu funcționează asemeni modelului occidental (cu mențiunea că și acest model a suferit de-a lungul timpului modificări ce îi pot spori convergența cu replicile sale din centrul și estul Europei).

A doua abordare, izvorâtă în bună măsură din eșecul (parțial) al celei dintâi, are la bază premisa conform căreia societățile foste comuniste din centrul și estul Europei dezvoltă propriile modele politice. Specificul acestor state (istoric, social, cultural, politic, economic etc.) face ca sistemul politic să nu aibă aceeași arhitectură și mai ales să nu funcționeze după ceasul occidental. În acest caz, este luată serios în calcul ipoteza conform căreia în Europa centrală și de est se dezvoltă un alt model de partidism, un *pattern* distinct, de sine stătător, cu o dinamică specifică și cu propria logică de funcționare. Într-o abordare normativistă, el poate fi pus față în față cu o serie de valori și de principii ce definesc un ideal-tip, dar acest lucru îl situează pe o poziție analitică similară cu cea a modelului occidental.

În mod tradițional, partidul politic este definit ca asociație voluntară ce are la bază un proiect politic și care acționează, prin intermediul alegerilor, pentru a cuceri și exercita puterea. Rolul său este acela de a transpune în practică principiul reprezentativității, de a acționa ca releu de transmisie și de transfer a intereselor și preferințelor, din spațiul social în cel politic. Din această perspectivă, partidul are o menire generoasă și umanistă, fiind interesat în mod altruist de soarta diferitelor categorii sociale.

Sondajele de opinie arată că o astfel de abordare este departe de realitate. Mult mai potrivită pentru a descrie și defini formațiunile politice partizane pare a fi viziunea propusă de Anthony Downs, ce pleacă de la premisa că subiectivitatea și egoismul reprezintă elemente centrale ale comportamentului actorilor politici². Conform teoriei sale, dorința de a cuceri și de a exercita puterea are la bază interese private ale indivizilor. Plecând de la această premisă, existența și rolul partidelor politice, precum și relația lor cu societatea capătă noi semnificații. Prin prisma interesului individual, privit ca sursă a deciziilor și acțiunilor membrilor societății, partidul politic este un grup de indivizi care urmărește să dețină puterea exclusiv pentru plăcerea câștigului, a prestigiului și a influenței pe care aceasta le oferă. În acest fel, funcția socială a partidelor politice – aceea de a elabora și de a implementa, atunci când se află la guvernare, politici – devine un produs secundar, un derivat al motivației private care le determină existența și activitatea.

Teoria economică a acțiunii politice propusă de Downs oferă o altă perspectivă asupra rolului partidelor politice. Acestea constituie mai degrabă mijloacele pe care unii membri ai societății le folosesc pentru a câștiga, a exercita sau a influența puterea politică. Ca atare, se naște în mod legitim următoarea întrebare: partidele

1 Din această perspectivă, partidele politice „sunt veritabile rele pentru voința politică a societății” sau „curele de transmisie” între societate și stat, între grupurile sociale și puterea politică.

2 Anthony Downs, „An Economic Theory of Political Action in a Democracy”, *The Journal of Political Economy*, 2 (1957): 135-150.

politice apar și se dezvoltă ca răspuns la o nevoie socială sau ele servesc exclusiv interese personale (interesele fondatorilor sau ale liderilor)?

Analizând infrastructura¹ principalelor partide politice din Ungaria, Cehia și Polonia, precum și strategia de comunicare a acestora, James Toole oferă un răspuns deloc surprinzător la această întrebare. Acesta a formulat o concluzie pe care a extins-o la nivelul tuturor sistemelor partidiste din regiune: „*Organizațiile construite de partidele politice central și est europene în primii ani de conducere postcomunistă par a fi modelate mai degrabă de nevoile elitelor politice decât de interesele sociale ale alegătorilor*”².

Pe o poziție similară se situează și Ingrid van Biezen care susține că partidele din „noile democrații” au ratat etapa clasică a partidelor de masă³. Van Biezen consideră că structurile partizane postcomuniste fac un „salt evolutiv” important, ajungându-le rapid din urmă pe cele occidentale. De aceea, autoarea nu notează diferențe semnificative în modul de organizare al partidelor din vechile și noile democrații, deosebiri fiind mai degrabă de grad decât de natură.

Aceste considerații nu marchează o premieră. Încă din 1995, Petr Hopecy afirma⁴ că partidele din estul și centrul Europei „se dezvoltă ca formațiuni cu un bazin electoral volatil, nestructurat, în care membrii de partid joacă un rol marginal, neimportant și în care rolul dominant aparține liderilor. (...) ele sunt orice, dar nu partide de masă. (...) este mult mai probabil ca ele să prezinte trăsăturile partidului de tip catch-all⁵, al partidului electoral-specializat⁶ sau al partidului cartel”⁷. Capacitatea formațiunilor politice din această parte a Europei de a crea legături stabile cu susținătorii lor este limitată. Funcția lor de principal susținător al intereselor unor grupuri și organizații particulare ale societății este neglijabilă.

Kopecky, Toole și mulți alții propun aceeași paradigmă de interpretare și analiză a sistemului politic din Europa centrală și de est, prin raportare directă la modelul Occidental. Încercând să identifice acele diferențe majore care deosebesc sistemul de partide consolidat și stabilizat din Vest de sistemele partidiste emergente în societățile post-comuniste, Peter Mair “descoperă” o serie de factori endemici, care fac ca sistemele politice din Europa centrală și de est să poată constitui un model de democrație specific, de sine stătător⁸. Altfel spus, analiza lui Mair, permite ca demersul comparativ Europa vestică vs. Europa centrală și de est să depășească stadiul unei abordări ce presupune, indirect, realizarea unei ierarhii. Diferențele pe care acesta le identifică, specifice în primul rând sistemului de partide⁹, dezvoltă și explică în bună măsură relația partide politice-societate civilă:

1 Numărul de membri și dimensiunea birocrației de partid au fost variabilele cu ajutorul cărora Toole a operaționalizat și măsurat infrastructura partidelor.

2 James Toole, „Straddling the East-West Divide: Party Organisation and Communist Legacies in East Central Europe”, *Europe-Asia Studies*, 1 (2003): 112.

3 Ingrid van Biezen, „Patterns of Party Organization in New Democracies: A Comparative Assessment of Southern and East-Central Europe” (APSA, Boston, 2003)

4 Petr Kopecky, „Developing Party Organizations in East Central Europe. What Type of Party is Likely to Emerge?”, *Party Politics*, 4 (1995): 517-518

5 Otto Kirchheimer, „The Transformation of West European Party Systems”, în Joseph LaPalombara, Myron Weiner (eds), *Political Parties and Political Development*, (Princeton: Princeton University Press 1966), 177-200

6 Angelo Panebianco, *The Political Parties: organization and power*, (Cambridge: Cambridge University Press), 1988

7 Richard Katz, Peter Mair, „Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party”, *Party Politics* 1 (1995): 5-28

8 Peter Mair, „What is Different about Post-Communist Party Systems?”, *Studies in Public Policy* 259 (Glasgow, 1996)

9 Mair definește sistemul de partide în sens sartorian, ca structură rezultată în urma competiției între-partinice.

1. Democratizarea societăților postcomuniste este diferită. Contextul în care acest proces are loc în Europa centrală și de est este cu totul altul decât cel specific societății occidentale la început de secol XX.
2. Electoratul este diferit. Dacă în democrațiile consolidate electoratul este relativ închis și previzibil, în pofida unor încercări de a scoate în evidență producerea unor mutații în acest sens, în noile democrații alegătorii sunt mai deschiși și mai disponibili, ceea ce înseamnă un electorat volatil și imprevizibil. În aceste condiții, și partidele politice se organizează și acționează diferit.
3. Contextul competițional este diferit. Acest lucru se referă atât la mediul instituțional, care este „în mod excepțional și inevitabil” instabil și conflictual, cât și la sistemul de partide care este de asemenea instabil și neprevizibil. Având o legătură slabă cu electoratul, comportamentul partidelor și evoluția lor pe scena politică nu sunt foarte dependente de dorințele și de reacțiile mediului social, iar acest lucru favorizează la rândul său mișcarea oarecum haotică a acestora.
4. *Pattern*-ul competițional este diferit. Mai se referă la comportamentul elitelor politice care este mai degrabă unul de tip conflictual, adversativ, concurențial.

Conceptul de „cartelizare” dezvoltat de Katz și Mair are un rol important în toată această discuție. Rolul său nu este acela de a susține existența unui model distinct de partidism în fostul spațiu comunist. Dimpotrivă, el realizează o convergență între „vechile” și „noile democrații”. „Partidul cartel” este important deoarece reprezintă mai mult decât o tipologie. El exprimă de fapt un nou tip de definiție a partidului politic, ce scoate în evidență faptul că formațiunile politice nu reușesc să își îndeplinească rolul de curele de transmisie, prin care spațiul social comunică cu cel politic. Existența unei percepții publice defavorabile, conform căreia partidele politice urmăresc mai degrabă satisfacerea unor interese particulare, înguste a contribuit la o îndepărtare a acestora de populație. Pe fondul unei încrederi populare tot mai scăzute în capacitatea lor de a reprezenta interese publice, partidele nu mai sunt considerate părți ale societății civile. Ele capătă un statut distinct ce, nu de puține ori, intră în conflict cu societatea civilă.

Fără a considera „partidul cartel” o tipologie distinctivă de organizație partizană, Pippa Norris constată că¹, dincolo de explicațiile pe care diferitele studii și analize ale partidelor politice din Europa le oferă, premisele de la care acestea pleacă sunt aceleași: partidele traversează o etapă de diminuare graduală a bazei sociale, în urma reducerii numărului de membri, de activiști și de voluntari; în paralel, acestea înregistrează o creștere a personalului specializat angajat, pe criterii profesionale, în parlament și în structurile centrale de conducere ale partidului; de asemenea, se constată o majorare a resurselor financiare obținute din fonduri publice.

Resursele par a fi factorul-cheie și pentru Doug Prekins. Politicienii se asociază în jurul resurselor sau în jurul celui care are acces la resurse. Prin urmare, acesta este stimulul care mobilizează și care conduce la coagularea partidelor politice. Analizând factorii pe care îi consideră esențiali în formarea unui partid politic² și în structurarea modelului organizațional, Perkins concluzionează: partidele sunt tot mai dependente de stat, îndepărtându-se astfel de baza socială; legătura lor cu electoratul este din ce în ce mai slabă. Această realitate specifică atât Europei de est și fostelor state sovietice, cât și celei occidentale are semnificații și implicații cu totul diferite pentru cele două *pattern*-uri democratice avute în vedere. Explicația constă în experiența democratică ce deosebește cele două părți ale continentului. Momentul istoric în care partidele politice din estul și vestul Europei manifestă ten-

1 Pippa Norris, „Development in Party Communications”, research paper in *Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives Project* (NDI, Washington, 2005)

2 Resursele de stat, organizațiile secundare și anvergura pieței media.

dințe similare de organizare, de poziționare și de acțiune la nivelul societății are o încărcătură distinctă, ce deosebește fundamental sistemele politice avute în vedere. Background-ul pe care se produc aceste schimbări este total diferit. Astfel, în vest, sistemul democratic este unul consolidat, iar capacitatea tot mai redusă a partidelor politice de a canaliza nevoile cetățenilor și de a-i proteja în fața autoritarismului poate fi suplinită de societatea civilă activă și dezvoltată. Formațiunile politice nu mai au rol atât de pregnant în ceea ce privește socializarea cu valori și norme democratice; acest lucru înseamnă că ele au avut astfel de funcții și că în acest moment nu și le exercită la capacitate maximă. În schimb, în fostele state comuniste însuși procesul de democratizare se bazează pe organizații politice care încă de la naștere nu au decât legături conjuncturale și extrem de firave cu societatea. Ca atare, ele nu pot acționa, pentru că nu au instrumentele necesare să o facă, în vederea socializării electoratului cu norme democratice. Izolarea de societate face ca multe dintre aceste partide să devină dependente de stat și de resursele acestuia. Pe cale de consecință, ele aleg strategia cartel. „*Aceasta este cea mai proastă alegere posibilă pentru consolidarea democrației*”. Astfel, absența unei legături naturale dintre partidele politice și societate devine o trăsătură endogenă, structurală a sistemului democratic din Europa de est.

În acest caz, ne putem întreba dacă organizațiile cărora le oferim titulatura de „partid politic” (dincolo de dimensiunea lor juridică) nu fac ceea ce de fapt ar trebui să facă. Definite ca organizații care exprimă și urmăresc interese personale, ele folosesc diferite instrumente și strategii pentru atingerea obiectivelor dorite, cu costuri minime. Într-un context economic, social, politic și cultural dat, indivizii grupați în „partide” caută cele mai bune metode pentru a-și satisface interesele. În lipsa unor elemente solide de ponderare și control, care să vină din zona societății civile organizate, dar și a indivizilor neangajați politic, disonanța dintre guvernanți și guvernați crește, iar nemulțumirea față de modul în care se exercită puterea politică se accentuează.

Suntem așadar în fața unei realități care impune nu neapărat o schimbare de perspectivă în definirea partidului politic, cât mai ales declanșarea unui proces de reflecție în acest sens. Este clar că structurile de partizanat politic din centrul și estul Europei (dar tot mai mult și cele din vest) nu corespund întru totul definiției clasice, tradiționale. În acest caz, opțiunile merg fie spre o redefinire a conceptului, fie spre renunțarea la titulatura de „partid” în cazul grupurilor politice actuale. Departe de a fi o concluzie, această afirmație ar trebui să dea de gândit actorilor politici, dar mai ales stasiologilor.

BIBLIOGRAFIE

DOWNS Anthony, *An Economic Theory of Political Action in a Democracy*, în „The Journal of Political Economy”, vol. 65, nr. 2, 1957

KATZ Richard, MAIR Peter, *Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party* în „Party Politics”, vol.1, nr.1, 1995

KIRCHHEIMER Otto, „The Transformation of West European Party Systems”, în Joseph LaPalombara, Myron Weiner (eds), *Political Parties and Political Development*, Princeton: Princeton University Press, 1966

KOPECKY, Petr, *Developing Party Organizations in East Central Europe. What Type of Party is Likely to Emerge?*, în „Party Politics”, vol. 1, nr. 4, 1995

1 Doug Perkins, *Political Parties and Democracy: A Comparative Analysis of Party Mobilization* (APSA, Boston, 1998), 15

- MAIR, Peter, *What is Different about Post-Communist Party Systems?*, în „Studies in Public Policy”, Glasgow: 259, 1996
- NORRIS Pippa, „Development in Party Communications”, research paper in *Political Parties and Democracy Project*, Washington: National Democratic Institute for International Affairs, 2005
- PANEBIANCO Angelo, *The Political Parties: organization and power*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988
- PERKINS Doug, *Political Parties and Democracy: A Comparative Analysis of Party Mobilization*, Boston: APSA, 1998
- TOOLE, James, *Straddling the East-West Divide: Party Organisation and Communist Legacies in East Central Europe*, în „Europe-Asia Studies”, nr. 1, 2003
- VAN BIEZEN Ingrid, *Patterns of Party Organization in New Democracies: A Comparative Assessment of Southern and East-Central Europe*, Boston: APSA, 2003

Tipuri de coaliții în Europa Centrală și de Est¹

■ DANA IRINA IONIȚĂ

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

One of the major research interests in political science is to explain how representative democracy works. Regarding this aspect, some authors tried to explain the way coalitions form in order to ensure parliamentary support to governments. In the first part of the paper, I present the earliest theories concerning the models of coalition formation. The second section discusses the frequency of the types of coalitions formed in Central and Eastern Europe. The last part of the paper consists of conclusions regarding the adequacy of using these models to explain coalition formation processes.

Keywords

coalitions, office-seeking, policy-seeking, cabinets, Central and Eastern Europe

În ultima jumătate de secol, una dintre preocupările majore ale cercetătorilor din știința politică a fost explicarea mecanismelor democrației reprezentative. O temă importantă în studierea democrației reprezentative o reprezintă explicarea modalității de formare a executivelor. Dat fiind faptul că în spațiul european majoritatea statelor au un sistem multipartit, o mare parte a teoreticienilor din știința politică s-au concentrat pe formularea unor modele care să explice formarea coalițiilor guvernamentale.

Această lucrare se concentrează pe explicarea primelor modele enunțate privind formarea coalițiilor și analiza apariției acestora în Europa Centrală și de Est. Astfel, în prima secțiune a lucrării sunt expuse modele de formare a coalițiilor. În cea de-a doua secțiune este arătată frecvența apariției tipurilor de coaliții în Europa Centrală și de Est în perioada 1990-2010 în zece state din această zonă. Aceasta va fi urmată de o secțiune de concluzii privind adecvarea folosirii acestor modele în explicarea procesului de formare a coalițiilor.

¹ Beneficiară a proiectului „Burse doctorale în sprijinul cercetării : Competitivitate, calitate, cooperare în Spațiul European al Învățământului Superior”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Modele de formare a coalițiilor

Primele teorii privind formarea coalițiilor au la bază argumentele teoriei alegerii raționale din știința politică. Aceste teorii au definit acest proces ca pe un joc de sumă nulă în care jucătorii sunt partidele politice parlamentare, iar rezultatele jocului sunt reprezentate de intrarea la guvernare sau rămânerea în opoziție.

Cel mai cunoscut model de formare a coalițiilor este cel al lui William Riker (1962). Acesta teoretizează ceea ce se va numi coaliția minimal câștigătoare. Autorul pleacă în argumentația sa de la definirea partidelor ca urmărind obținerea de funcții. Astfel, modelul lui se rezumă la „Într-un joc cu n persoane, de sumă nulă, unde costurile marginale sunt permise, unde jucătorii sunt raționali și au informație perfectă, se formează numai coaliții minim câștigătoare [...] În situații sociale similare la jocuri cu n persoane, de sumă nulă, unde costurile marginale există, participanții crează coaliții atât de largi cât cred ei că asigură câștigul și nu mai mari”¹. Modelul teoretizat de William Riker privește partidele ca actori unitari și susține ideea că o coaliție câștigătoare va cuprinde atâtea partide cât pentru a se asigura majoritatea, dar nu mai multe, astfel încât beneficiile să nu se împartă și cu partide care nu sunt necesare asigurării majorității.

Rafinările modelului lui Riker se referă mai ales la compoziția partidelor care fac parte din coaliția de guvernare. Gamson (1961) introduce expresia de „minimum de locuri” prin care autorul arată că o coaliție minimal câștigătoare va cuprinde partide ale căror membrii vor însuma o majoritate parlamentară, dar această majoritate va fi cea mai mică posibilă. Gamson numește modelul său coaliția „ieftină” câștigătoare care este „acea coaliție minimal câștigătoare cu cele mai apropiate resurse totale de punctul de decizie.”²

O altă rafinare a teoriei minimal câștigătoare se referă la expresia „minimum de partide”. Această teorie este dezvoltată de Michael Leiserson și susține că atunci când există diferite soluții minimal câștigătoare, se va forma coaliția minimal câștigătoare care cuprinde cel mai mic număr de partide. Această teorie are la bază argumentul că între mai puține partide, procesul de negociere al beneficiilor are loc mai rapid, și există șanse mai puține să apară conflicte în coalițiile ce includ un număr minimal de partide³.

Toate aceste teorii au la bază asumția că partidele urmăresc obținerea de funcții. O serie de critici la acest tip de teorii au apărut din perspectiva definirii partidelor ca urmărind implementarea unui anumit set de politici⁴.

Primul model de formare a coalițiilor care a luat în considerare comportamentul de implementare a unui anumit set de politici a partidelor a fost cel teoretizat de Robert Axelrod (1970). În formularea modelului său, autorul pleacă de la asumțiile că: partidele folosesc funcțiile ocupate pentru a implementa politici, preferințele pot fi reprezentate pe o singură dimensiune și preferințele cu privire la politici sunt unice. O altă asumție importantă a lui Axelrod este aceea că partidele tind să gu-

1 William Riker, *The Theory of Political Coalitions* (New Haven: Yale University Press, 1962): 32-33.

2 William M. Gamson, „A Theory of Coalition Formation”, în *American Sociological Review*, Vol. 26, No. 3 (Jun., 1961): 376.

3 Lieven de Winter, Patrick Dumont, „Parties into Government: Still many Puzzles”, în Richard S. Katz, William Crotty (eds.), *Handbook of Party Politics*, (Sage Publications Ltd., London, 2009): 176.

4 Distincția dintre „office-seeking” și „policy-seeking” reprezintă una dintre cele mai importante criterii în clasificarea modelelor clasice de formare a coalițiilor. În literatura recentă se încearcă o conciliere a celor două direcții de cercetare a coalițiilor. Pentru mai multe detalii vezi Michael Laver și Norman Schofield *Multiparty government: the politics of coalition in Europe*, (Oxford, Oxford University Press 1998) capitolul 3.

verneze minimizând conflictul de interese dintre membrii coaliției de guvernare, utilitatea guvernării unui partid fiind invers proporțională cu variația de poziții cu privire la implementarea anumitor politici ale celorlalte partide de la guvernare. Consecința acestei asumptii este aceea că partidele vor tinde să formeze coaliții cu partidele cele mai apropiate ideologic de acestea. Modelul propus astfel de Axelrod este cel al coaliției minim conectate. Acesta susține că, dacă două partide vor dori formarea unei coaliții, vor include în aceasta partidele care se află între ele, chiar dacă nu au nevoie de ele pentru a asigura majoritatea legislativă. Motivul pentru care autorul propune acest tip de model este faptul că atât timp cât partidele vor fi conectate ideologic între ele se asigură coerență guvernării.

Leiserson adoptă de asemenea, o poziție teoretică față de formarea coalițiilor care ia în calcul comportamentul de implementare a unui set de politici. El introduce expresia de „distanța minimală” prin care stipulează că partidele vor dori să facă parte dintr-o coaliție minimal câștigătoare cu diversitate ideologică minimală. Astfel, din setul de coaliții minimal câștigătoare posibile, se va forma coaliția cu cea mai mică distanță ideologică dintre cele două extreme¹.

Un model care renunță în totalitate la criteriul de obținere a funcțiilor, este cel al lui Abram De Swaan (1973). Acesta introduce expresia de „distanță de politici minimală”, prin care prezice că dintre toate coalițiile câștigătoare se va forma o coaliție în care membrii consideră ca aceasta va adopta politica cea mai apropiată posibil de politica preferată a lor².

Aceste modele reprezintă câteva dintre teoriile existente pentru studiul coalițiilor guvernamentale având la bază argumentele teoriei alegerii raționale. Abordarea de tip alegere rațională în studiul coalițiilor a dus la formularea unor modele teoretice greu aplicabile în cercetările empirice datorită asumptiilor tari de la care acestea pleacă.

Unul dintre aceste tipuri de contraargumente aduse, spre exemplu, lui William Riker este faptul că autorul consideră partidele ca actori raționali, ceea ce implică deținerea informației perfecte cu privire la alternativele dorite. În acest sens, condiția de incertitudine, presupusă de Koehler (1975), modifică forma coaliției dezirabile așa cum este văzută de Riker. Incertitudinea rezultă atât din faptul că partidele nu au informație perfectă asupra strategiilor adoptate de către celelalte partide, dar și din faptul că partidele politice au interesul de a altera informațiile accesibile partidelor care participă la jocul formării coalițiilor. „Astfel, selecția de către conducere a unei strategii de coaliție minim câștigătoare constă în alegerea uneia dintre două posibile abordări. În primul rând, liderii pot încerca să aproximeze numărul de posibili participanți și apoi să construiască o coaliție care să fie egală cu 50%+1 din acești participanți. În al doilea rând, atunci când astfel de estimări sunt imposibile sau predispușe erorilor, conducerea poate hotărî să formeze coaliția cea mai mică pentru asigurarea succesului. Aceasta va include 50%+1 din cei eligibili să voteze, sau, altfel spus, o majoritate constituțională. Aceasta, singurul element la intersecția dintre setul tuturor coalițiilor minimal câștigătoare posibile și setul tuturor coalițiilor sigur câștigătoare, este coaliția maximal minim câștigătoare”³.

În privința modelelor care au la bază definirea partidelor ca urmărind implementarea unui anumit set de politici, principalele rafinări ale acestora se referă la poziționarea unidimensională a partidelor pe axa ideologică. Astfel, criticile se referă la faptul că pe scena politică reală spațiul ideologic este multidimensional. Autori precum Crombez, Carruba și Volden au dezvoltat modele de formare a coa-

1 De Winter, Dumont, „Parties into government...”: 177.

2 De Winter, Dumont, „Parties into government...”: 177.

3 David H. Koehler, „Legislative Coalition Formation: The Meaning of Minimal Winning Size with Uncertain Participation”, în *American Journal of Political Science*, vol.19, nr.1 (1975): 30.

lițiilor în care spațiul este multidimensional¹. Problema cu aceste modele este faptul că cercetarea empirică este îngreunată de procesul poziționării partidelor politice în spațiul multidimensional.

Tipuri de coaliții în Europa Centrală și de Est

În această lucrare voi identifica ce tipuri de coaliții s-au format în Europa Centrală și de Est în perioada 1990-2010. Astfel, voi lua în considerare guvernele care au avut la bază coaliții de partide din Bulgaria, Republica Cehă, Slovacia, Polonia, Ungaria, România, Slovenia, Estonia, Letonia și Lituania. Aceste zece state reprezintă țările fost comuniste care au aderat la Uniunea Europeană.

În această analiză au fost incluse 82 de coaliții guvernamentale formate în statele studiate în perioada 1990-2010.

În ceea ce privește culegerea datelor pentru identificarea coalițiilor am folosit studiul realizat de Courtenay Ryals Conrad și Sona N. Golder² privitor la cele formate până în 2008 și website-urile oficiale ale statelor studiate pentru coalițiile formate până la începutul anului 2010. Am coroborat aceste date cu cele existente în baza de date ParlGov³. Am exclus din această cercetare guvernele interimare și guvernele formate dintr-un singur partid.

În ceea ce privește numărul mandatelor parlamentare ale partidelor guvernamentale am folosit datele furnizate de Universitatea din Essex⁴ pentru perioada 1990-2002 și pe cele furnizate de European Election Database⁵ pentru perioada ulterioară.

Pentru identificarea poziției ideologice a partidelor parlamentare din statele studiate am folosit scorul RILE (Right-Left) al partidelor politice, furnizat de „Comparative Manifestos Project”⁶ (CMP) pentru perioada 1990-2009. Metoda care stă la baza scorului RILE este analiza de conținut a documentelor programatice a partidelor politice. Metoda de calculare a acestui indicator folosită de cei de la CMP a fost dezvoltată de către Michael Laver și Ian Budge (1992). Aceasta constă în analiza factorială a celor șapte variabile indicator, fiecare reprezentând un domeniu de politici publice din schema de categorii și cuprinzând 28 de puncte de referință. Din această analiză au fost extrași doi factori care corespund cu distincția dintre Stânga și Dreapta. Toate unitățile de referință sau variabilele indicator corespunzând fie factorului „Stânga”, fie factorului „Dreapta” au fost incluse în respectiva scală. Scala finală a fost construită prin scăderea dimensiunii „Stânga” din dimensiunea „Dreapta”⁷.

În următorul tabel se găsesc tipurile de coaliții care respectă criteriile enunțate mai sus – minimal câștigătoare, minimum de locuri, minimum de partide, minimal conectate, distanța minimală și distanța minimală de politici – în cele 82 de cazuri studiate.

1 Craig Volden, Clifford J. Carruba, *The Formation of Oversized Coalitions in Parliamentary Democracies*, în „American Journal of Political Science”, vol 48, nr.3 (2004).

2 Courtney Ryals Conrad, Sona Golder, „Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies”, în *European Journal of Political Research*, 49 (2010): 119-150.

3 Holger Döring, Philip Manow, *Parliament and government composition database (ParlGov): An infrastructure for empirical information on parties, elections and governments – Version 10/02*, (2010) disponibilă on-line pe www.parlgov.org.

4 Marina Popescu, Martin Hannaway, *Project on Political Transformation and the Electoral Process in Post-Communist Europe*, disponibil on-line la <http://www.essex.ac.uk/elections/>.

5 Disponibilă on-line pe http://www.nsd.uib.no/european_election_database/.

6 Andrea Volkens, Onawa Promise Laceywell, Sven Regel, Henrike Schultze, Annika Werner (eds.): *The Manifesto Data Collection*, (Social Science Research Center Berlin (WZB), December 2009) disponibilă on-line pe <http://manifestoproject.wzb.eu/>.

7 Einas Dinas, Kostas Gemenis, „Measuring parties' ideological positions with manifesto data – A critical evaluation on the competing methods”, în *Party Politics OnlineFirst*, published on December 3, 2009 as doi:10.1177/1354068809343107: 3.

Tabel – Tipuri de coaliții în Europa Centrală și de Est

Stat	Tipul de coaliție						Total coaliții guvernamentale
	Minimal-câștigătoare (Riker)	Minimum de locuri (Gamson)	Minimum de partide (Leiserson1)	Minimal conectată (Axelrod)	Distanță minimală (Leiserson2)	Distanță minimală de politici (DeSwan)	
Bulgaria	2	0	0	0	0	0	3
Republica Cehă	4	3	2	0	2	2	5
Estonia	5	1	3	0	1	0	6
Ungaria	2	2	2	2	2	2	6
Letonia	4	0	0	1	2	2	14
Lituania	1	0	1	0	3	3	5
Polonia	7	3	7	0	1	2	11
România	1	0	1	0	4	2	11
Slovacia	5	1	1	1	1	0	9
Slovenia	4	4	4	0	1	0	9
Total	39	14	21	4	17	13	82 98

După cum putem observa numărul total al coalițiilor diferă de numărul total al tipurilor de coaliții formate. Un tip de explicație pentru această diferență este faptul că o formulă guvernamentală care stă la baza unui cabinet poate respecta mai multe condiții în același timp. De exemplu, cabinetul condus de Emil Boc în perioada 22.12.2008-1.10.2009 era compus din două partide – PD-L și PSD. Acesta este o coaliție minimal câștigătoare pentru că nici unul dintre partide nu ar fi contat pe o majoritate parlamentară astfel încât să formeze singur guvernul, iar în cadrul coaliției nu au fost incluse mai multe partide decât au fost necesare să asigure majoritatea parlamentară. Fiind compus doar din două partide, cabinetul condus de Emil Boc respectă și condiția enunțată de Michael Leiserson, aceea a minimului de partide, dar nu o respectă pe cea enunțată de Gamson, a minimului de locuri, întrucât cele două partide de la guvernare însumau 229 din 330 de mandate în Camera Deputaților și 100 din 137 de mandate în Senat. Formula guvernamentală care ar fi respectat și condiția de minimum de locuri ar fi fost o coaliție formată din PSD și PNL care împreună ar fi însumat 179 din 330 de mandate în Camera Deputaților și 77 din 137 de mandate în Senat.

Pe de altă parte, anumite cabinete nu respectă niciunul dintre criteriile enunțate de teoreticienii coalițiilor. Un exemplu în acest sens este cabinetul sloven condus de Janez Drnovsek în perioada 12.01.1993-29.03.1994. Acesta avea la bază o coaliție supradimensionată formată din patru partide – LDS, ZLSD, SKD și SDSS¹. Distanța ideologică dintre cele mai depărtate partide de la guvernare fiind de 75,67, această formulă nerespectând niciuna dintre condițiile de urmărire a unui set de politici enunțate.

Concluzii

Teoriile privind formarea coalițiilor au în comun faptul că încearcă să ofere o explicație comprehensivă asupra modului în care acestea ar trebui să se formeze astfel încât să asigure stabilitatea guvernamentală.

¹ LDS – Partidul Liberal Democrat, ZLSD – Lista Unită a Social Democraților, SKD – Creștin-Democrații Sloveni, SDSS – Partidul Social-Democrat Sloven.

Modelele care au la bază teoria alegerii raționale se concentrează pe modelarea coalițiilor astfel încât acestea să asigure câștigul în jocul formării acestora, indiferent dacă acest câștig se traduce prin obținerea de funcții sau prin producerea unui bun public preferat. Ceea ce nu explică acest tip de modele este viabilitatea coalițiilor. Cercetarea de față se concentrează pe cabinetele care au fost formate prin coaliții. În statele studiate, cabinetele formate nu au avut la bază numai coaliții, o parte din ele fiind formate numai dintr-un singur partid. În cazul guvernelor majoritare formate dintr-un singur partid explicația este faptul că acestea nu au avut nevoie de includerea altor partide în guvern pentru asigurarea majorității parlamentare. Spre deosebire de acestea, existența guvernelor minoritare formate dintr-un singur partid nu este explicată de niciun model de tip alegere rațională privind formarea guvernelor.

O altă limită a acestor modele face referire la faptul că, așa cum am văzut din analiza realizată, setul de coaliții valabil posibil este prea mare pentru a putea face predicții asupra lui. De asemenea, acest tip de modele consideră că procesul de formare a coalițiilor are loc într-un spațiu liber de orice tip de constrângeri instituționale. În realitate, în procesul de formare a coalițiilor sunt implicați mai mulți actori și instituții (Șeful Statului, Parlamentul sau sistemul electoral), în afara partidelor politice.

BIBLIOGRAFIE

DINAS, Einas și GEMENIS, Kostas, „Measuring parties' ideological positions with manifesto data – A critical evaluation on the competing methods”, în *Party Politics OnlineFirst*, publicat pe 3 Decembrie 2009, doi:10.1177/1354068809343107.

DÖRING, Holger și MANOW, Philip, *Parliament and government composition database (ParlGov): An infrastructure for empirical information on parties, elections and governments – Version 10/02*, 2010, disponibil on-line pe www.parlgov.org.

GAMSON, William M., „A Theory of Coalition Formation”, în *American Sociological Review*, Vol. 26, Nr. 3, Jun., 1961.

KOEHLER, David H., „Legislative Coalition Formation: The Meaning of Minimal Winning Size with Uncertain Participation”, în *American Journal of Political Science*, vol.19, nr.1, 1975.

POPESCU, Marina și HANNAWAY, Martin, *Project on Political Transformation and the Electoral Process in Post-Communist Europe*, disponibil on-line pe <http://www.essex.ac.uk/elections/>.

RIKER, William, *The Theory of Political Coalitions*, New Haven: Yale University Press, 1962.

RYALS CONRAD, Courtney și GOLDER, Sona, „Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies”, în *European Journal of Political Research*, 49, 2010.

VOLDEN, Craig și CARRUBA, Clifford J., *The Formation of Oversized Coalitions in Parliamentary Democracies*, în „American Journal of Political Science”, vol 48, nr.3 2004.

VOLKENS, Andrea, LACEWELL, Onawa Promise, REGEL, Sven, SCHULTZE, Henrike și WERNER, Annika (eds.): *The Manifesto Data Collection*, Social Science Research Center Berlin (WZB), December 2009, disponibil on-line pe <http://manifestoproject.wzb.eu/>.

De WINTER, Lieven și DUMONT, Patrick, „Parties into Government: Still many Puzzles”, în KATZ, Richard S. și CROTTY, William (eds.), *Handbook of Party Politics*, Sage Publications Ltd., London, 2009.

www.nsd.uib.no/european_election_database/

Contexte și diferențe

în compararea regulii majorității simple
cu regula majorității absolute¹

■ RODICA-CORINA CRISTEA

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

In this article, I analyze and compare the simple majority rule with the absolute majority rule. My question is „Which of the two rules perform better in a democratic society?”

Keywords

simple majority rule, absolute majority rule, voting rules, social choice, robustness

• În Dicționarul Explicativ al Limbii
• Române, termenul de „majoritate” în-
• seamă „partea sau numărul cel mai
• mare dintr-o colectivitate” cât și „supe-
• rioritatea numerică cerută (prin lege)
• sau obținută în alegeri”². Cel de-al doi-
• lea sens este cel lagat de alegerea soci-
• ală și de mecanismele prin care indivi-
• zii dintr-un grup sau societate votează
• pentru o alternativă din mai multe.
• Acest sens este cel la care mă voi referi
• pe parcursul articolului.

• „Teoria democratică se bazează
• pe premisa că rezoluția unei probleme
• de politică socială, alegere de grup sau
• acțiune colectivă ar trebui fundamenta-
• tă pe dorințele sau preferințele indivi-
• zilor care fac parte din societate, grup
• sau colectiv”³. Teoria alegerii sociale
• oferă un cadru teoretic prin care deci-
• ziile colective sunt agregate, în funcție
• de preferințele, dorințele și valorile in-
• divizilor. Acesta are în vedere faptul că
• indivizii își fac alegerile rațional și că își
• ordonează preferințele. Teoria alegerii
• sociale îmbină elemente din matemati-
• că, economie și sistemele de vot, fiind
• o teorie metodologic individualistă. Pe

¹ Beneficiar al proiectului „Burse doctorale pentru dezvoltarea societății bazate pe cunoaștere”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

² <http://dexonline.ro/definitie/majoritate>.

³ Peter C. Fishburn- „The Theory of Social Choice” (Princeton University Press, 1973), 3.

baza ordonării preferințelor indivizilor și ținând cont și de echitate, putem construi relații de preferințe sociale.

Preferințele indivizilor sunt foarte diverse și ele pot fi ordonate ca urmare a unui comportament sincer sau strategic. Teoria Alegerii Sociale se ocupă cu agregarea relațiilor de preferință individuală în vederea obținerii unei relații de preferință socială, mai precis găsirea unei formule pentru stabilirea alternativei preferate colectiv.

Regula majorității este o metodă de luare a deciziilor într-o societate democratică. Deciziile pot fi luate printr-o majoritate simplă, adică prin numărul cel mai mare de voturi obținut de un candidat sau de o decizie în raport cu voturile obținute de fiecare din ceilalți candidați sau celelalte decizii. Majoritatea simplă mai este numită și majoritate relativă.

Majoritatea absolută înseamnă că o anumită alternativă a fost aleasă de cel puțin de jumătate plus unul din decidenți. „Preferința socială pentru o alternativă x în raport cu o altă y aflate pe agenda grupului este aceea care beneficiază de sprijinul, adică de preferința strictă față de y , a jumătate plus unu din toți membrii grupului”¹.

Regula majorității simple

Regula majorității simple este considerată a fi regula majorității, fiind cea mai folosită regulă de vot atât în cadre formale, cât și în cadre informale. Mulți dintre adepții ei o laudă pentru eficiență, simplitate, usurința cu care este înțeleasă de participanții la procesul decizional și corectitudine. Criticii ei se sprijină pe argumentul conform căruia nu este îndeajuns de reprezentativă și poate schimba situația de status-quo mult prea repede.

Partha Dasgupta și Eric Maskin² au susținut regula majorității simple, demonstrând că este cea mai robustă dintre regulile de vot. Pentru aceștia, regula majorității face parte din democrație. Regula majorității simple (RMS) este neutră, anonimă și satisface regula Pareto. Din Teoria de Imposibilitate a lui Arrow s-a conchis că nicio regulă de vot care satisface anonimitatea, neutralitatea și regula Pareto poate fi tranzitivă dacă domeniul profilelor preferințelor individuale nu este restrictiv. De aici, concluzia ar fi că regulile de vot trebuie să nu fie tranzitive. Autorii doresc să demonstreze în studiu că regula de vot este o funcție socială a bunăstării dacă este tranzitivă.

Ei arată că regula majorității are un atu, de care alte reguli nu se bucură în aceeași măsură: robustețea. Ei se referă la regula majorității simple, care este imaginea standard a regulii majorității. Demonstrația lor este că regula majorității are un merit mare, pe lângă că satisface neutralitatea, anonimitatea și regula Pareto, este tranzitivă în domenii foarte vaste de preferințe individuale. Ei pleacă de la o asumție, conform căreia numărul votanților este un continuum. Practic, ei ajung să demonstreze că robustețea oferă regulii majorității un statut special între toate celelalte reguli deoarece reflectă quasi-acordul, dar și poate duce la bunăstare, fiind o regulă tare.

Autorii spun că „un domeniu p reflectă quasi-acordul dacă în cazul a trei alternative $\{x, y, z\}$, există un membru, de exemplu x , care pentru (a) toate $P \in p$, xPy și xPz ; sau (b) pentru toate $P \in p$, yPx și zPy ; sau (c) pentru toate $P \in p$, ori $yPxPz$ ori

¹ Adrian Miroiu- „Fundamentele politicii” (vol. I, București: Ed. Polirom, 2006), 137.

² Partha Dasgupta, Eric Maskin- „On the Robustness of Majority Rule”, *Journal of the European Economic Association*, vol. 6, (septembrie 2008): 949-973.

$zPxPy$ ¹, unde P este profilul care aparține domeniului p și care evidențiază o relație de ordonare a preferințelor sociale.

Astfel, F este o regulă de vot dacă este o relație binară reflexivă și completă. F satisface regula neutralității, anonimității și independența alternativelor inrelevante, adică este rezonabilă, dar este și tranzitivă. În funcție de F, autorii au demonstrat mai multe teoreme care arată ca regula majorității simple este atât anonimă, neutră, sensibilă pozitiv și rezonabilă, cât și satisface regula Pareto și reflectă qvasi-acordul dintre indivizi. Totuși, ei mai arată că dictatură aleatoare și regula pluralității satisfac qvasi-acordul, ceea ce înseamnă că dacă judecăm dictatura aleatoare și regula pluralității în funcție de cât de rezonabile sunt, atunci nu se diferențiază prea mult de regula majorității. Din această cauză, regula majorității se diferențiază, fiind cea mai robustă dintre reguli.

Un alt avantaj pe care îl are este ușurința înțelegerii ei și simplitatea formulei folosite pentru stabilirea alternativei câștigătoare. Indivizii doresc în mod rațional să economisească timp în sistemul de vot în orice domeniu, iar regula majorității relative este atât facil de explicat indivizilor, independent de nivelul lor de educație, cât și facil de aplicat, oferind rezultatul într-un timp scurt.

Totuși, unul dintre motivele pentru care poate fi vehement criticată este deficitul de reprezentativitate. Să luăm un exemplu: avem un grup de 200 de oameni care au de ales dintre alternativele x și y, iar din acei 200 de oameni, 150 sunt indiferenți, 30 de oameni susțin varianta x, iar 20 susțin varianta y. Regula majorității simple denumește alternativa x câștigătoare. Cât de relevant este acest rezultat în condițiile în care nu susțin alternativa x nici măcar 20% dintre indivizii grupului? Alternativele x și y nu trebuie să fie neaparat două alternative care nu au legătură cu status-quo-ul, ele pot reprezenta schimbarea și menținerea stării de fapt.

Pentru a rezolva parțial problema reprezentativității reduse, s-a introdus în multe sisteme de vot, mai ales în cadrul legislativelor qvorumurile, care reprezintă un număr minim de membri necesar, potrivit legii, pentru ca o adunare să fie valabil constituită sau să poată lua o hotărâre valabilă. Alegerea acestor qvorumuri este destul de importantă pentru că ține cont de numărul indivizilor care trebuie să aleagă o alternativă.

Din perspectiva construcției „tehnice” a majorității, circularitatea este o altă limită a acestei reguli de vot. Se poate întâmpla de mai multe ori ca majoritatea simplă să nu poată genera un rezultat. Atunci când avem trei indivizi care au de ales între alternativele x, y, z și fiecare susține o altă alternativă trebuie să apeleze la alte reguli de vot care să impună o ierarhie personală a celor trei alternative. „Apariția majorităților circulare dovedește că raționalitatea preferințelor individuale nu garantează raționalitatea preferinței sociale”².

Regula majorității absolute

Regula majorității absolute este o altă transformare a regulii majorității, însă cu cerințe mai stricte. Cum am arătat și mai sus, o alternativă poate fi aleasă social prin regula majorității absolute, dacă și numai dacă primește 50%+1 din voturile celor implicați în procesul deciziei. Această condiție elimină de la început posibilitatea apariției majorităților ciclice. De asemenea, această regulă impune ca un vot pentru status-quo să fie echivalent cu o abținere, întrucât într-un sistem cu regula majorității absolute, atât abținerile, adică relațiile de preferință indiferentă, cât și absențele sunt importante și pot să schimbe rezultatul voturile.

1 Dasgupta, Maskin, „On the Robustness”, 956.

2 Miroiu, „Fundamentele”, 159.

Adrian Vermeule¹ consideră că regula majorității absolute este superioară regulii majorității simple. El arată că regula majorității absolute asigură majoritatea împotriva votului strategic al minorităților și combină efectele supermajorității cu simbolismul majoritar. Teza articolului său se bazează pe faptul că pentru ca o regulă de vot să fie completă trebuie să precizeze atât un multiplicator, cât și un deînmulțit. Astfel, regula majorității absolute are ca deînmulțit toți membrii eligibili la vot dintr-un grup sau dintr-o instituție, în timp ce în cazul regulii majorității simple, deînmulțitul se referă la toți cei prezenți la luarea unei decizii. Din această perspectivă, regula majorității absolute deține un control mai accentuat al majorității asupra minorității. În cazul regulii majorității simple, minoritățile pot exploata absenteismul pentru a obține rezultate contramajoritare. Analiza are două condiții: opțiunile sunt ori status-quo-ul ori schimbarea și transparența procesului de vot.

De asemenea, potrivit lui Vermeule, regula majorității absolute susține status-quo-ul și ține cont de abțineri și absențe, astfel încât majoritatea controlează procesul de decizie cu adevărat, fără să existe riscul pe care regula majorității simple îl perpetuează. Regula majorității absolute oferă și o asigurare că alternativă aparține deciziei majorității. Tot această regulă reduce costurile absenteismului majorității ori a non-participării, prin obligarea decidenților de a participa la procesul de vot.

Totuși se pune întrebarea dacă nu este posibil ca și majoritatea să nu aleagă decizia bună pentru întreaga societate. Regula majorității absolute este o regulă strictă și mai puțin flexibilă la nivel de condiții pentru alegerea unei alternative.

Regula majorității absolute oferă multă reprezentativitate și disciplină unui sistem de vot. Ea responsabilizează decidenții și dă valoare absențelor și abținerilor. Printre limitele acesteia se enumeră rigiditatea, greutatea de a schimba status-quo-ul și blocarea deciziilor. Cu cât o regulă de vot este mai complexă, cu atât este mai greu de obținut un rezultat rapid și schimbările, chiar dacă uneori necesare, sunt efectuate mai dificil. Minoritatea este mult mai puțin avantajată de această regulă și se poate instaura mult mai ușor „tirania majorității”, argument împotriva regulii majorității despre care vom vorbi mai multe în ultima parte a lucrării.

Comparația celor două reguli

Regula majorității simple și regula majorității absolute sunt folosite în toate democrațiile în multe contexte și domenii. Ne punem întrebarea care dintre ele este mai eficientă sau mai corectă. Nu ne așteptăm ca analiza comparativă dintre ele să denumească pe una dintre ele ca fiind cea mai bună, însă ne interesează mai mult care sunt limitele și punctele tari ale uneia în raport cu alta, care sunt actorii și alternativele care au de câștigat de pe urma lor și valorile, aspectele sociale și democratice pe care fiecare le susține.

Autorii Keith L. Dougherty și Julian Edward² au vrut să determine dacă regula majorității simple (cu mai multe tipuri de quorum) sau a celei absolute este mai dezirabilă prin compararea abilităților ei de a îndeplini cinci criterii:

- Criteriul Pareto. Dintre alternativele y și z, y este preferată Pareto nu există niciun individ în grup care să prefere z sau să sufere consecințe negative fără z.
- Criteriul Buchanan și Tullock (BT). Propunerea x este preferată BT x este preferată Pareto lui y. Criteriul BT judecă toate cazurile nedeterminate de Pareto ca și cum ar favoriza status quo-ul.

1 Adrian Vermeule- „Absolute Majority Rules”, *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press, 37, (2007): 643-658.

2 Keith L. Dougherty, Julian Edward- „The properties of Simple vs. Absolute Majority Rule: Cases where absences and abstentions are important”, *Journal of Theoretical Politics* 22(1) (2010): 85-122.

- Criteriul Câștigului Social Așteptat se referă la un număr așteptat de indivizi în favoarea alternativei adoptate și implică o regulă de vot care maximizează câștigul social.
- Criteriul responsabilității. În acest caz, putem să avem de-a face cu un individ pivot care poate să schimbe alegerea adunării prin schimbarea acțiunii lui, astfel încât criteriul se referă la probabilitatea ca un individ arbitrar să fie pivotal, acest criteriu recomandând ca o regulă de vot care maximizează responsabilitatea.
- Versiune modificată a criteriului lui Rae. are în vedere suma dintre probabilitatea ca un individ să voteze în favoarea propunerii, dar societatea să aleagă status-quo-ul și probabilitatea ca un individ să voteze în favoarea status-quo-ului, însă societatea să aleagă propunerea. Criteriul lui Rae recomandă regula de vot care minimizează indexul lui Rae.

Consider că aceste criterii propuse de Dougherty și Edward sunt potrivite pentru compararea celor două reguli. Criteriul Pareto se referă la eficiență și are în vedere faptul că soluția aleasă nu afectează un individ care preferă o altă alternativă. Deci, o decizie este Pareto-tip - sau optim Pareto – dacă aceasta cazului duce la îmbunătățirea vieții situației individ fără ca acest lucru duce la agravarea situației altora. Criteriul Buchanan și Tullock se traduce, de asemenea, prin eficiență și este potrivit pentru că se referă la status-quo. Criteriul Câștigului Social Așteptat poate fi privit din perspectivă utilitaristă, referindu-se la un număr așteptat de indivizi în favoarea alternativei adoptate și implicând o regula de vot care maximizează beneficiile sociale. Acest criteriu este o dovadă importantă pentru afișarea rezultatelor pozitive ale societății sau colectivității. Criteriul responsabilității recomandă o regulă de vot care să maximizeze responsabilitatea. De fapt, acest criteriu atrage atenția asupra necesității că alegerea făcută să se bucure de sprijinul mai multor persoane. Criteriul lui Rae modificat evaluează controlul pe care o regula de vot îl poate avea asupra deciziilor a acelor indivizi care votează împotriva alternativei alese. Acest tip de „control” trebuie să fie la un nivel mediu, nu să domine preferințele indivizilor.

În textul celor doi autori, regula majorității simple este definită ca o regulă care compară voturile „pentru” cu cele „împotriva”, fără să bage în seamă abținerile și absențele, în timp ce regula majorității absolute înseamnă o regulă care trece dacă mai mult de jumătate dintre membrii eligibili votează „pentru” și tratează abținerile sau absențele ca voturi împotriva deciziei.

Pentru a efectua comparația, autorii iau în calcul două alternative, acceptarea propunerii și menținerea status-quo-ului, dar și două cadre. Primul dintre cadre reprezintă o versiune modificată a modelului votului sincer, care permite abțineri și absențe. În acest context, regula majorității simple surclasează regula majorității absolute din perspectiva criteriului Pareto și Rae, dar și din perspectiva criteriilor Responsabilității și a Câștigului Social Așteptat în cele mai multe cazuri. Astfel, dacă avem de-a face cu un comportament sincer al individului, regula majorității simple se dovedește a fi mai responsabilă, are un index Rae mai mic decât regula majorității absolute, produce mai mult câștig social și are șanse mai mari să selecteze alternativa preferată Pareto. De asemenea, criteriul Buchanan și Tullock favorizează regula majorității absolute, însă există excepții când este vorba de grupuri sub o mie de indivizi.

Al doilea cadru determină probabilitatea de a adera la fiecare dintre cele cinci criterii într-un joc complet cu informații complete. În acest cadru, regula majorității absolute tinde să performeze relativ mai bine decât regula majorității simple, cu excepția criteriului Buchanan și Tullock. De altfel, în termenii criteriului Pareto, regula majorității simple performează la fel de bine, însă contează quorumul. Practic, acest cadru are în vedere comportamentul strategic al individului și presupune că analiza este bazată pe asumția implicită că probabilitatea fiecărei acțiuni este fixată și exogenă regulii de vot.

În concluzie, potrivit celor doi autori, regula majorității simple performează în majoritatea dintre cazuri, în funcție de aceste criterii mai bine decât regula majorității absolute. Astfel, analiza pune în lumină faptul că, dacă judecăm regula majorității simple cu un quorum aceasta are capacitatea de a fi mai eficientă, flexibilă, responsabilă, utilă și cu un control mai moderat asupra votantului decât regula majorității absolute.

Legat de regula majorității, Remzi Sanver¹ arată că într-o societate care se confruntă cu efectuarea unei alegeri colective dintr-o pereche de alternative date, apar două concepții ale majoritarismului. Una dintre ele se referă la sprijinul relativ al alternativelor care contează, în timp ce cea de-a doua are în vedere faptul că decizia colectivă contează dacă alternativele se bucură de sprijin absolut. Prima abordare se referă la majoritarismul relativ, iar cea de-a doua la cel absolut. Demonstrația sa ulterioară se bazează pe conceptul de „regularitate”, care este definită ca o conjuncție dintre unanimitate, anonimitate, neutralitate și monotonie. Fiecare regulă a alegerii sociale regulată poate fi exprimată ca o funcție a diferențelor de voturi și a numărului maxim de perechi anulate. Această echivalență nu doar identifică clasa regulilor alegerii sociale regulate, dar și permite conturarea unei percepții unitare a caracteristicilor a variate majorități. Prin diferența de vot, autorul se referă la valoarea absolută între numărul de votanți care sprijină o alternativă și numărul de votanți care o sprijină pe cealaltă. O pereche anulată înseamnă oricare doi votanți care au viziuni diferite. Astfel, dacă c este numărul maxim de perechi anulate și d este diferența de vot, atunci numărul total de votanți este $2c+d+\omega$, care se referă la numărul votanților indiferenți.

Regula alegerii sociale este o regulă elementară de agregare depinde de 2 parametri de prevalență a profilului de preferință: diferența de vot (de a vota) și numărul maximal de perechi anulate. Condițiile elementare ale unei reguli de agregare sunt tratament egal, monotonie elementară și consens. De aici, regulile „regulate” ale alegerii sociale sunt acelea care pot fi exprimate printr-o regulă elementară de agregare. Sanver demonstrează următoarele teoreme:

- Regula majorității simple este independentă de perechile anulate și regulată.
- Regula majorității absolute este cumulativă, regulată și decisivă.

Analiza lui Sanver evidențiază că regula majorității simple se dovedește a fi mult mai flexibilă și mai independentă decât regula majorității absolute. Cu toate acestea, regula majorității absolute este capabilă să cumuleze toate preferințele de vot, inclusiv cele care fac parte dintr-o relație de indiferență.

Concluzii

Principiul majorității, transpus în regula majorității, este una dintre condițiile democrației actuale, fiind considerată un generator de rezultate corecte și eficiente, care, în istoria ideilor politice, s-a construit din nevoia de a ajunge la un rezultat colectiv care să mulțumească cât mai mulți indivizi.

Regula majorității simple și regula majorității absolute sunt printre cele mai folosite reguli de vot, mai ales în cadrul sistemului legislativ, în adoptarea legilor. Cele două reguli au aceleași proprietăți de bază, însă ca mecanism diferă deoarece se raportează diferit la relațiile de preferință de indiferență, mai precis la abțineri și absențe, și la relația cu situația de status-quo. Astfel, dacă regula majorității absolute sprijină status-quo-ul, regula majorității simple susține schimbarea, iar dacă pentru un sistem bazat pe regula majorității absolute absențele pot face diferența,

¹ M. Remzi Sanver- „Characterizations of majoritarianism: a unified Approach”, *Soc Choice Welf* 33 (2009): 159–171.

pentru cel bazat pe regula majorității simple, acestea nu sunt atât de importante. Totuși, când este vorba de criterii și de votul sincer, regula majorității simple performează mai bine decât regula majorității absolute, dovedindu-se mai eficientă, mai utilă, mai independentă și mai „egalitară”.

De ce se întâmplă așa? Regula majorității absolute este mai reprezentativă și conduce la stabilitate mult mai mare, însă performează mai bine în cazul votului strategic decât în cazul celui sincer, tocmai pentru că, fiind construită să mențină mai ușor status-quo-ul, are tendința de a susține mai bine înclinația spre tiranie a majorității.

Consider că regula majorității simple cu quorum, care să fie un număr cât mai reprezentativ, poate să împrumute o parte din calitățile regulii majorității absolute, precum reprezentativitate și stabilitate mai mare, și poate să construiască o relație „sănătoasă” cu minoritățile.

BIBLIOGRAFIE

- ARROW, Kenneth, „*Social Choice and individual values*”, London: Yale, 1963.
- DASGUPTA, Partha, MASKUN, Eric, „On the Robustness of Majority Rule”, *Journal of the European Economic Association*, vol. 6 (septembrie 2008): 949-973.
- DOUGHETERY, Keith L., EDWARD, Julian, „The properties of Simple vs. Absolute Majority Rule: Cases where absences and abstentions are important”, *Journal of Theoretical Politics* 22(1), (2010): 85-122.
- FREIXAS, Josep, ZWICKER, William S., „Anonymous yes-no voting with abstention and multiple levels of approval”, *Games and Economic Behavior* 67 (2009): 428-444.
- MIROIU, Adrian, „*Fundamentele politicii*”, vol. I, București: Editura Polirom, 2006.
- MIROIU, Adrian, „Characterizing majority rule: from profiles to societies”, *Economics Letters* 85 (2004): 359-363.
- MULLER, Dennis C., „*Public Choice III*”, New York: Cambridge University Press, 2003.
- SAMET, Dov, „Between liberalism and democracy”, *Journal of Economic Theory* 110 (2003): 213-233.
- SANVER, M. Remzi, „Nash implementation of the majority rule”, *Economics Letters*, 91 (2006): 369-372.
- SANVER, M. Remzi, „Characterizations of majoritarianism: a unified Approach”, *Social Choice Welfare* 33 (2009): 159-171.
- SEN, Amartya, „Rationality and Social Choice”, *The American Economic Review*, 85 (1995): 1-24.
- VERMEULE, Adrian, „Absolute Majority Rules”, *British Journal of Political Science*, Cambridge University Press, 37 (2007): 643-658.

Primii israelieni de origine română¹

■ ADINA BABEȘ

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

*"It's good to be a million,
You look at them and your eyes grows moist,
Tears twinkle. And why?
For we've said it, brother – statistics,
Is not always something dry..."*
(Tom Segev, „The First Israelis”)

Abstract

The immigration of Romanian Jews to Israel is the subject of this paper. The aliyah of the Romanian Jews to Israel was important for the government and institutional structures of both Israel and Romania. This paper presents a sociological portrait of the Romanian Jews who requested emigration in the year of 1949. The sociological portrait is based on information found in letters requesting emigration addressed to the Israeli Legation in Bucharest. The important aspects that were considered are: age/date of birth, gender, marital status, deportation, place of habitation, work. The analysis was done considering the person who emigrated, and other members of their family. The information was collected into a data base using the Statistic Program for Social Sciences (SPSS).

Keywords

immigration, aliyah, Romanian Jews, political context, sociological portrait

Imigrarea în Israel, un proces deloc ușor

Imigrarea reprezintă un subiect fascinant deoarece acesta este un fenomen care se produce zilnic, fiind cauzat de diferiți factori: financiar, economici, sociali, educaționali sau chiar personali. Finalul secolului al XIX-lea a marcat începutul acestui proces, în timp ce secolul al XX-lea poate fi caracterizat ca secolul mutării.

La începutul secolului al XIX-lea, în lume existau mai puțin de 4 milioane evrei dar, la finalul secolului, populația evreiască se extinsese considerabil. Din cele 65 milioane de oameni care au emigrat din Europa între 1800 și 1940, aproximativ șase la sută au fost evrei. Șaptezeci la sută dintre emigranții evrei au mers în Statele Unite, iar zece la sută în Palestina. Holocaustul din anii 1939-1945 a dislocat populația evreiască din Europa și țări întregi au fost golite de populația lor evreiască. În 1945, supraviețuitorii din Polonia totalizau un număr de 300.000 evrei și în România 400.000, jumătate dintre cei care trăi-

¹ „Este beneficiară a proiectului „Burse doctorale pentru dezvoltarea societății bazate pe cunoaștere”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.”

seră în aceste țări în perioada interbelică. Pentru Israel, emigrarea a semnatificat dublarea populației sale între 1948 și 1951. O altă migrație trebuie menționată, cea a evreilor din Orientul Mijlociu, Africa de Nord și Asia. Persecutarea evreilor în propriile țări a forțat evreii orientali să-și părăsească teritoriile natale, astfel încât între anii 1940 și 1950 aproape 700.000 evrei afro-asiatici au sosit în Israel. De la momentul creării statului, au existat patru valuri principale de imigrare: „între 1948 și 1951, atunci când refugiații europeni și mii din Irak, Yemen și Libia au intrat în țară; 1955 - 1957, atunci când evreii din Africa de Nord și Polonia au constituit marea parte a imigranților; între 1961 și 1964 atunci când aproape 250.000 au venit în Israel, în mare parte din Africa de Nord și România; și între 1967 și 1973, atunci când au venit imigranți de pe continentele americane, Europa vestică și, pentru prima dată după anii 1920, din URSS.”¹ În primele ore care au urmat Declarației de Independență, două vapoare au intrat în portul Tel Aviv, ‘Medinat Israel’ și ‘Lanitsahon’ care transportau mai multe sute de imigranți. Legea întoarcerii, promulgată în iulie 1950, a fost precedată de abolirea reglementării britanice care restricționa imigrarea evreilor, ceea ce a deschis porțile tuturor evreilor. În plus, anterior Declarației, MAPAI a început redactarea politicii de imigrare și absorbție, inclusiv constituirea unui buget pentru imigrarea a 150.000 olim, cu toate că s-a considerat că acest număr ar putea crește pentru a atinge 250.000. Nimeni nu și-a imaginat că cifra finală va fi 400.000. Imigrarea a sporit, în mod evident, imaginea politică, socială, economică, ideologică și psihologică a noului stat. Astfel, unul dintre principalele obiective ale politicii externe a Israelului a fost imigrarea. Reprezentanții diplomatici din Washington, Paris și Londra au activat pentru a facilita plecarea evreilor din Africa de Nord, Libia, Egipt, Irak, Iran și Yemen. Eforturi similare au existat în Europa de Est, conduse de Israel Barzilai, Ambasadorul israelian la Varșovia, și de Golda Meir, Ambasadorul israelian în Uniunea Sovietică. Efraim Shiloh, unul dintre agenții sub acoperire ai Israelului, a stabilit legături în Bulgaria cu mult timp anterior Declarației de Independență.

Cu toate că erau nori la orizont, procesul imigrării în masă a început. Printre eforturile făcute de Israel pentru a deschide porțile pentru migrarea evreilor, crearea și dezvoltarea legăturilor comerciale cu țările din Europa de Est au fost cele mai importante. Astfel, în mai 1949, a fost „semnat” primul acord comercial cu Polonia prin care Israelul s-a angajat să cumpere în următorul an bunuri poloneze în valoare de 16 milioane dolari. Acordul a favorizat interesele economice ale Poloniei, astfel încât, la două luni de la semnarea acestuia, evreilor din Polonia le-a fost permis să plece. Respectarea acordului a fost crucială pentru imigrarea evreilor. Ambasadorul israelian în Polonia, Israel Barzilai, a fost diplomat dar, și agent de turism, fiind implicat în organizarea detaliilor tehnice ale imigrării, inclusiv emiterea pașapoartelor, ca și furnizarea orarelor trenurilor. Totuși, această situație nu a fost întâlnită doar în Polonia, evreii din Bulgaria având o situație similară, Shilo a plătit cincizeci de dolari pentru fiecare evreu care a părăsit Bulgaria, o sută de dolari pentru fiecare tânăr evreu și trei sute de dolari pentru fiecare prizonier zionist. Banii au provenit de la Comitetul Distribuției Comune din America, iar plata a fost efectuată în Praga, Cehoslovacia sau în Zurich, Elveția. În alte țări ale Europei de Est, situația a fost similară dar, mult mai dificilă. Aceste tipuri de negocieri au avut loc cu guvernul Ungariei care a cerut două milioane de dolari în schimbul a 25.000 evrei. Totuși, după un timp maghiarii au crescut prețul, cerând una mie dolari pentru fiecare persoană, cu toate că tot ei propuseseră să elibereze doar bărbați cu vârsta peste 50 de ani și femei peste 40 de ani. Guvernul israelian a ezitat, temându-se că prețul mare ar conduce la crearea unui precedent periculos, și s-a fost convenit că va fi plătit un

1 Zvi Gitelman, *Becoming Israelis. Political Resocialization of Soviet and American Immigrants*, (New York: Praeger Publishers, 1982), 9-10.

milion de dolari pentru 3.000 imigranți. Negocierile au fost foarte dure și au durat mai multe luni până când s-a ajuns la un acord.

Cazul României

Contextul politic general

După cel de-al doilea război mondial, România era țara din sud-estul Europei cu cel mai mare număr de evrei. Evreii care supraviețuiseră Holocaustului au descoperit că, odată cu venirea comunismului, singura lor salvare era emigrarea în Israel.

În conformitate cu cifrele publicate în 1947 de secția română a Congresului Mondial Evreiesc, populația evreiască totală care trăia în România¹ după 1947 însuma 428.000 persoane.² Modificările în numărul populației evreiești din România și cauzele producerii acestora prezintă interes pentru a fi menționate aici. În anul 1944, se estima că populația evreiască însuma în jurul a 300.000 persoane, în timp ce în 1947 numărul crescuse la 428.000³. Înainte de război, în România trăiau 757.000 evrei, dar doar 300.000 au fost descoperiți în România în luna septembrie 1944.⁴

Totuși, pentru a înțelege în totalitate situația în care se afla populația evreiască din România între 1948 și 1952, nu trebuie să ignorăm doi factori determinanți: evoluția internațională a regimului comunist român și politica Uniunii Sovietice referitoare la Israel. Evoluția regimului comunist din România a urmat un pattern comun tuturor țărilor satelit, eliminarea tuturor grupărilor politice oponente și purificarea propriului partid. Cu toate că această purificare a făcut parte dintr-o campanie împotriva „caracterului cosmopolit” pentru avansarea către lumea sovietică, în prima sa fază aceasta nu a implicat eliminarea evreilor. Această idee va fi lansată în mai 1952, atunci când campania va căpăta un caracter antisemit distinct.⁵

Al doilea factor este, în mod evident, cel mai complex și cel mai important. Emigrarea evreilor din România a depins mult de interesele Uniunii Sovietice referitoare la consolidarea unui reazem pe partea estică a Mediteranei care și-a atins punctul maximal în 1947. Aceasta a fost percepută și în România în discursul politic, ca și în lucrarea „Unirea” a Comitetului Democratic Evreiesc (CDE) care începea să pună accentul pe teoria că „emigrarea în Palestina poate fi justificată doar ca refugiu împotriva impulsului antisemit din unele țări ale Europei Occidentale.”⁶

În septembrie 1948, atunci când Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a anunțat noua politică anti-sionistă și anti-israeliană, conducătorii Partidului Comunist din România au adoptat-o rapid. Aceasta a luat forma unei campanii ideologice, ca și cea a unei represiuni politice. Aceasta a fost însoțită de atacuri politice la adresa vieții comunității evreiești, ca și la adresa tuturor organizațiilor sioniste, și de apetență violentă pentru eradicarea influenței sioniste din viața evreilor. La începutul lunii decembrie, comuniștii au ocupat sediul central și birourile organizațiilor sioniste din întreaga țară, iar la 23 decembrie 1948 Comitetul Central al Organizațiilor Sioniste a votat suspendarea tuturor activităților sale. În același timp, Comitetul Democratic

1 Se înțelege România minus Dobrogea sudică, Bucovina de nord și Basarabia.

2 Nicolas Sylvain, „România”, în Peter Meyer, Bernard D. Weinryb, Eugene Duschinsky, Nicolas Sylvain, (coordonatori) *The Jews in the Soviet Satellites*, (USA:Syracuse University Press, 1953), 516.

3 Diferența de aproximativ 100.000 provenea, majoritar, din evreii supraviețuitori din Transnistria, lagărele maghiare și germane, ca și din refugiații evrei din Bucovina de Nord și Basarabia. Aceștia erau, de fapt, supraviețuitorii celor 457.000 evrei care trăiseră în Basarabia, Bucovina și Transilvania. Suplimentar la aceasta, restul de 28.000 puteau să fie refugiați proveniți în principal din Polonia, iar un anumit număr putea să fie atribuit creșterii naturale a populației.

4 Sylvain, „România”, 516-517.

5 Sylvain, „România”, 532-533.

6 Sylvain, „România”, p. 533.

Evreiesc a organizat o serie de adunări în țară pentru avertizarea populației evreiești cu privire la „pericolele” sionismului, iar ziarul ‘Unirea’ a inițiat o campanie violentă împotriva sionismului. În toată țara, CDE a organizat conferințe și a publicat apeluri în ziarul ‘Unirea’ referitoare la combaterea sionismului. În iulie 1949, un nou apel de „continuare a luptei împotriva naționalismului sionist care creștea în intensitate” a fost publicat în ‘Unirea’ cu scopul de a „elibera Muncitorii Evrei de influențele naționalismului sionist” și o atenție specială a fost acordată tineretului care se reunise în kibbutz-uri.¹

Dacă situația politică a afectat evreii din România, activitatea lor economică a început să fie afectată atunci când, în iunie 1948, a fost proclamată naționalizarea industriei. Aproximativ patruzeci la sută din populația evreiască din România era implicată în domeniul comercial, ceea ce înseamnă că aproximativ 140.000 persoane erau private de orice sursă de venituri regulate, acest număr incluzând copii, casnicele și persoanele vârstnice. Pentru a ajuta acești oameni, a fost propus un plan de reabilitare pe o perioadă de trei ani, iar acesta viza un număr estimativ de 75.000 (sau 100.000) evrei șomeri. Acest program implica instruirea în anumite meserii sau pentru activități agricole, ca și crearea cooperativelor. Un plan promițător care costa aproximativ 25.000.000 USD și care ar fi fost finanțat de Comitetul de Distribuție Comun American. Totuși, CDCA nu a putut plăti întreaga sumă și, de asemenea, nu o putea lăsa în mâinile autorităților comuniste din România. Eforturile comitetului nu au putut reface situația existentă anterior naționalizării și, în timpul acestei perioade, evreii au constituit un procent mare al celor închiși pentru infracțiuni economice ca sabotarea naționalizării, evaziune fiscală, activarea pe piața neagră, infracțiunea de nerespectare a regulilor raționalizării și comerțul extern ilegal².

Procesul emigrării

Emigrarea evreilor români după anul 1945 a fost formată din două categorii de evrei ce doreau să emigreze. Prima categorie era alcătuită din cei care se înregistraseră la Oficiul de Emigrare Palestinian și care erau privați de toate mijloacele de trai. A doua categorie includea refugiații și persoanele eliberate din lagărele de concentrare. Aceștia au reprezentat numărul cel mai mare. În iunie 1947, Agenția Telegrafică Evreiască a raportat că, pentru emigrarea în Palestina, erau înregistrați aproximativ 150.000 evrei, mai mult decât dublu prin comparație cu 70.000 înregistrați la sfârșitul anului 1944.³

Totuși, numărul celor care au emigrat legal sau ilegal din România în 1947 însumează 40.000.⁴

În 1948, emigrarea directă era încă permisă, dar sume mari de bani trebuiau să fie plătite pentru emiterea pașapoartelor și vizelor de ieșire din țară. La finalul lui 1948, CDE a insistat să dețină controlul complet asupra emigrării și a exclus organizațiile sioniste și agențiile evreiești străine din cadrul acestui proces. Atunci când CDE a preluat controlul, procesul emigrării s-a îndreptat spre un final abrupt. La începutul anului 1949, doar 1.300 evrei au fost aprobați pentru a părăsi țara dintre cei înregistrați la CDE, iar în februarie doar 16 au putut emigra.⁵ La 9 iunie 1948, Moshe Sharett, ministrul afacerilor externe din guvernul israelian provizoriu al anului 1948, a trimis o telegramă prin care îi cerea Anei Pauker, la acel moment ministrul afacerilor externe din guvernul României, să recunoască oficial Statul Israel și guvernul acestuia. La 11 iunie 1948, Ana Pauker a transmis recunoașterea oficială de către România a Statului Israel și guvernului acestuia. În data de 3 iulie 1948, Ana Pauker

1 Sylvain, „România”, p. 537.

2 Sylvain, „România”, 541-543.

3 Sylvain, „România”, 530.

4 Sylvain, „România”, 531.

5 Sylvain, „România”, 548.

a răspuns din nou lui Moshe Sharett pentru a exprima acordul guvernului român cu privire la crearea Legației Statului Israel la București. 13 noiembrie 1948 a fost data când dnul. Reuven Rubin¹ a primit acreditarea ca primul reprezentant al Statului Israel la București.

România a fost unul dintre primele state care a recunoscut Israelul și singura țară din Europa comunistă care a avut, în a doua parte a secolului al XX-lea, relații continue și neîntrerupte cu Statul Israel. Următoarele documente oficiale între cele două țări au discutat aspectul important al imigrării. La 11 martie 1949, Moshe Sharett i-a trimis Anei Pauker o scrisoare care aborda în mod specific problematica imigrării.² Scrisoarea menționează motivele pentru care emigrarea este importantă pentru statul Israel. Este un aspect care este vital pentru progresul său economic și pentru securitatea sa. De asemenea, scrisoarea aduce în prim-plan aspectul situației grave a evreilor sioniști și a organizațiilor sioniste din România și impactul pe care aceasta o poate avea asupra emigrării.³ În același an 1949, în 11-17 februarie, au apărut zvonuri în București cu privire la faptul că Legația Israeliană primea solicitări de emigrare. Solicitățile erau înaintate în număr foarte mare. La 14 februarie, zece mii de evrei s-au adunat în fața Legației pentru a cere emigrarea liberă, iar autoritățile comuniste au răspuns prin atacarea demonstranților.⁴ În lunile iulie și august, Israelul a trimis României câteva note diplomatice prin care se cerea desfășurarea negocierilor cu privire la emigrare. După negocierile inițiate de Shmuel Eliashiv, director al Diviziei pentru Europa de Est a Ministerului Afacerilor Externe israelian, interdicția referitoare la emigrare a fost diminuată.⁵

Eforturile făcute pentru emigrare și mijloacele financiare și economice care au fost utilizate sunt descrise foarte bine de Radu Ioanid, sociolog român, în cartea sa „Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel.” Emigrarea a fost permisă începând din luna august 1949 atunci când Secretariatul Partidului Comunist Român a ajuns la un consens cu privire la acest aspect.

Eforturile Israelului de a ușura emigrarea evreilor români nu au fost în zadar. La 29 noiembrie 1949, Ministerul de Interne român „a relaxat precaut” criteriile pentru emigrare. Totuși, evreilor le era permis să emigreze doar individual, cu excepția tehnicienilor. Așa cum spune Robert Levy în cartea sa despre Ana Pauker, în ultima parte a anului 1949 emigrarea a implicat un număr de 500 sau 600 evrei, escaladând la 2.500 persoane pe lună la începutul anului 1950, astfel încât un total de 15.500 persoane au părăsit țara între noiembrie 1949 și aprilie 1950. La 31 martie 1950, Ministerul de Interne s-a reunit într-o ședință pentru a discuta decizia partidului de a emite 10.000 sau 12.000 vize de ieșire din țară începând cu luna aprilie 1950. Astfel, între 1 ianuarie și 1 iunie 1950, 47.000 de persoane au primit vize de emigrare, 37.000 dintre acestea fiind acordate în lunile aprilie și mai.⁶ Acest exod a continuat în 1951, atunci când între 50.000 și 60.000 evrei au primit vize de ieșire, iar la finalul acestei perioade vizele de ieșire emise au fost acordate unui număr de 100.000 evrei.⁷

Noile criterii pentru emigrare adoptate în anii 1948 și 1949 au fost văzute de regimul comunist ca o importantă sursă de venituri. În jurnalul său despre România, Ben Gurion nota „Nu se poate face nimic fără bani. De la vlădică până la opincă,

1 Reuven Rubin s-a născut la 13 noiembrie într-un oraș din sud-estul României. Acesta a fost reprezentantul Statului Israel în România din 30 noiembrie 1948 și până în 10 decembrie 1949.

2 Ministerul Afacerilor Externe Român, Departamentul Arhivelor Diplomatice, *România-Israel, Documente diplomatice*, (București, Sylvi Publishing House, 2000, vol. I), 6.

3 MAE, DAD, *România-Israel*, 7.

4 Sylvain, „România”, 548.

5 Sylvain, „România”, 549.

6 Radu Ioanid, *The Ransom The Ransom of the Jews. The Story of the Extraordinary Secret Bargain Between Romanian and Israel*, (Chicago Ivan R. Dee Publisher, 2005), 61.

7 Ioanid, *The Ransom*, 62.

chiar și [Partidul] Comunist vrea bani.”¹ În toamna anului 1949, Legația a fost obligată să plătească 57 USD pentru un bilet la clasa a treia din România spre Israel, sub control rusesc. După ce Rubin s-a întors în Israel, și urmând mențiunii Anei Pauker cu privire la faptul că această contribuție pentru emigrare nu era adecvată, acesta a propus creșterea prețului la 120 USD pe baza promisiunii României de a elibera 50.000 evrei. Într-o ședință din iunie 1950, Consulul israelian și Conducătorul Adjunct al Misiunii Haley au stabilit că Legația Israeliană va plăti 90 USD pentru fiecare dintre cele 1.300 bilete pe unicul vapor desemnat de autorități pentru emigrarea spre Israel, *Transilvania*. În ciuda neînțelegerilor, s-a confirmat că, pentru fiecare pasager, costul a fost 100 USD.² Persoanele care au emigrat în noiembrie 1949 proveneau din anumite categorii alcătuite în principal din vârstnici și persoane înfirmе și cei care aveau rude apropiate în Israel. Tehnicienii, inginerii, muncitorii calificați și medicii încă aveau interdicții de a părăsi țara. Autoritățile române nu erau interesate doar de bani ca monedă de schimb dar, și de echipamente, mai ales cele din industria petrolieră. Ca alte țări din zonă, România dorea să-și reabiliteze industria petrolieră distrusă de război. Cu toate că Israelul avea păreri împărțite cu privire la acord, ambele părți au avut de beneficiat în final. Israelul a primit în jur de 100.000 cetățeni noi din România în decursul a doi ani, în timp ce economia românească a primit un impuls sub forma „banilor și echipamentelor pentru industria extractivă.”³

Această parte a introducerii s-a concentrat pe aspectele istorice, diplomatice și economice ale emigrării evreilor români în anii 1948, 1949 și 1950. După prezentarea unei abordări cantitative, această lucrare va discuta mai detaliat acest subiect al emigrării.

Aliaua din România este un proces continuu, la anumite momente mai intens decât în altele, incluzând o perioadă dintre 1953-1957 atunci când aceasta a fost oprită de regimul comunist. Primii olim din România au ajuns în Israel în anul 1882, 50 de familii alcătuite din 228 persoane, cu toate că sunt disponibile puține date statistice cu privire la acestea, astfel îngreunând identificarea numărului de olim care au părăsit România pentru a se stabili în Israel între 1880 și 1919. În timpul Mandatului Britanic, aproximativ 40.000 olim din România s-au stabilit în Israel. După crearea statului Israel, aliaua din România a trecut prin perioade bune, dificile și foarte dificile. Perioada 1948 – 1951 este denumită „aalia haamonit”. Datele statistice ne permit crearea unui portret sociologic al olimilor, prin referirea la trei perioade distincte, 1948-1951, 1969-1973 și 1983. O treime a evreilor români care au imigrat în Israel între 1948 și 1951 aveau fie sub 14 ani, fie peste 60 ani. Femeile au emigrat în număr mai mare decât bărbații. Cei mai mulți olim erau căsătoriți, urmați de văduvi și văduve din punct de vedere statistic. Slujbele lor erau: funcționari publici, comercianți și muncitori simpli. Aceștia s-au stabilit în principal în Haifa, Tel-Aviv și zonele centrale ale țării. Aliaua din perioada 1969 – 1973 a fost alcătuită în principal din persoane între 18 și 29 de ani, cu toate că au luat parte și oameni care aveau peste 55 ani. Aceștia aveau studii superioare, cu o medie de 10,6 ani de școlarizare, iar o treime urmaseră o facultate. Religia era semnificativă doar pentru 20% dintre ei, cu o diferență considerabilă între persoanele vârstnice (peste 65 de ani), care primiseră educație evreiască, și persoanele tinere (sub 30 de ani) care nu fuseseră educați în spirit evreiesc. Viața universitară și intelectuală era bine reprezentată, spre deosebire de categoria muncitorilor. Ebraica era limba vieții de zi cu zi în Israel pentru majoritatea olim. Totuși, româna era limba utilizată pentru comunicarea cu familia sau prietenii. Acest lucru era relevant, de asemenea, pentru viața lor socială

1 Ioanid, *The Ransom*, 63.

2 Ioanid, *The Ransom*, 63.

3 Ioanid, *The Ransom*, 67.

care avea loc, în principal, între olim români deoarece doar olim tineri erau deschiși relaționării cu olim din alte țări.

În anul 1983, numărul olim născuți în Rbomânia era de 283.000. Numărul celor care utilizau ebraica a crescut, dar totuși, aproximativ 40% dintre olim continuau să vorbească română acasă. Slujbele predominante între aceștia erau, în principal, cele din universități.

Rezultatele analizării datelor din scrisorile de solicitare a emigrării din 1949

Datele care pot fi găsite în scrisorile de solicitare a emigrării au fost incluse într-o bază de date prin utilizarea unui program special creat pentru aceasta, Programul Statistic pentru Științe Sociale (SPSS).

La momentul alcătuirii bazei de date, unele aspecte specifice au fost luate în considerare: vârsta și/sau data naștere, sexul, starea civilă, deportarea, situarea locuinței, activitatea profesională.

Am luat în considerare toate aceste variabile pentru membrii familiei nucleare (copii, frați și surori, părinți, bunici, soți), dar am inclus, de asemenea, membrii familiei extinse, 'relație nementionată'. Aspectele specifice care au contribuit la cererea migrării de către o persoană au fost luate în considerare, de asemenea, pentru membrii familiei. Baza de date creată în SPSS este alcătuită din 78 variabile. Între aceste variabile se numără: data când scrisorile au fost expediate, menționând separat dacă acestea au constituit răspunsul trimis Legației Israeliene la București.

Analizarea bazei de date a cuprins două operațiuni principale. Prima a fost frecvența variabilelor.

A doua operațiune este numită crosstabulare.¹

Prin luarea în considerare mai întâi a persoanei care cerea permisiunea de a emigra, iar apoi a familiei acesteia, nucleară și extinsă, rezultatele cercetării devin mai clare. Cu toate că numărul scrisorilor de solicitare a emigrării a fost în jur de 2.200, prezenta cercetare s-a centrat pe 150 dintre acestea.

Majoritatea celor care au semnat scrisorile erau bărbați cu vârstă medie, unii dintre ei mai tineri de 30 de ani sau ușor peste. Între persoanele mai tinere a existat un copil sub 10 ani. În ceea ce privește data nașterii, cei mai mulți oameni erau născuți între 1900 și 1910. Cele mai multe dintre persoanele care solicitau emigrarea erau căsătorite, cu toate că existau și văduvi/văduve, ca și persoane divorțate. Iar cea mai mare parte a persoanelor care solicitau emigrarea trăiau în orașe din Moldova, din Muntenia și într-un sat din Moldova. Activitatea profesională era fie intelectuală, fie muncă calificată. Marea majoritate a persoanelor interesate de emigrare erau implicate în activități calificate. Este important de reliefat că unele dintre scrisorile menționau locația de deportare, locul predominant de deportare fiind Transnistria. Cei mai mulți dintre oamenii care solicitau emigrarea erau părinți. Aceștia aveau unul, doi sau trei copii. Sexul copiilor era specificat, cele mai multe persoane având o fiică și/sau unul sau doi fii și/sau două fiice. Vârsta copiilor arată că aceștia aveau sub sau peste 18 ani. Cu privire la data nașterii, toate fiicele și majoritatea fiilor erau născuți după 1900. Situarea locuințelor membrilor familiei ne oferă informații privitoare la un motiv specific pentru solicitarea emigrării în Israel. Mulți dintre oa-

¹ Prin combinarea variabilelor, a reieșit o imagine mai completă și mai complexă a persoanelor care au solicitat emigrarea și a membrilor familiilor acestora. De exemplu, se poate face o crosstabulare între activitatea profesională a persoanei care solicita emigrarea și locul de muncă al soțului acesteia, sau o crosstabulare între situarea locuinței persoanei care solicita emigrarea și situarea locuinței membrilor familiei lui/ei. Acest ultim tip de crosstabulare este un indicator bun al unui motiv specific al emigrării: reunificarea familiei.

menii au menționat locul unde trăiau copiii lor; cei mai mulți fii trăiau într-un oraș din Israel sau într-un oraș din Moldova, același lucru fiind valabil pentru fiice. Locul de muncă al copiilor este o altă variabilă care a contribuit la portretul general al emigrării. Se menționează, în principal, dacă aceasta era legată de Hagana în cazul fiilor. Fiicele efectuau activități intelectuale sau calificate. Cei mai mulți părinți nu au menționat dacă copiii lor fuseseră deportați sau dacă aceștia muriseră în lagărele de concentrare din Transnistria sau Auschwitz. Trei persoane au menționat că fiii lor muriseră în Transnistria, iar trei alte persoane au menționat că fiicele lor muriseră în Transnistria și Auschwitz.

Cazul fraților și surorilor este discutat în cele ce urmează.

Atunci când se ajunge la numărul fraților, cele mai multe dintre persoanele care solicitau emigrarea aveau unul, doi sau trei frați. Vârsta fraților și surorilor era, în principal, peste 18 ani. Atunci când starea civilă este menționată, aceștia erau căsătoriți. Locația reședinței fraților și surorilor și informațiile despre situarea reședinței copiilor contribuie la înțelegerea motivului pentru emigrare, acesta fiind reunificarea familiei. Cei mai mulți frați trăiau într-un oraș sau kibutz din Israel, același lucru fiind adevărat, mai mult sau mai puțin, pentru surori. Locul de muncă era menționat de câțiva, cu toate că activarea în cadrul Hagana era motivul indicat cel mai des. Pentru soț, situația este următoarea: multe persoane au menționat sexul soțului. Vârsta medie constituia grupul de vârstă predominant. Principala situație a locuinței era un oraș din România. Activitatea lor profesională era, în principal, calificată. Transnistria era menționată ca locul de deportare al soților.

În categoria 'relație nementionată', am inclus persoanele din familia extinsă (unchi, mătuși, veri) ale celor care solicitau emigrarea. Persoanele care au solicitat emigrarea aveau o rudă inclusă în categoria 'relație nementionată' indicată în scrisoarea de solicitare a emigrării. Puține informații sunt disponibile cu privire la vârsta acestora dar, de obicei, aceasta era peste 18 ani, în timp ce reședința acestora era, în principal, un oraș din Israel. Scrisorile de solicitare au fost scrise, cel mai frecvent, în noiembrie 1949. Este important de menționat, de asemenea, faptul că unele scrisori de solicitare a emigrării erau răspunsuri la scrisorile trimise de Legația Israeliană la București.

Procesul de crosstabulare este a doua parte a prezentării rezultatelor¹. Aceasta oferă o imagine mai completă a persoanelor care solicitau emigrarea, ca și o imagine completă a membrilor familiilor lor.

Așa cum am menționat deja, persoanele care solicitau emigrarea erau, de cele mai multe ori, bărbați de vârstă a doua, născuți după 1900. Cei mai mulți bărbați între 40 și 50 de ani erau căsătoriți. În cazul femeilor, cele mai multe dintre acestea erau văduve de vârstă a doua. Oamenii cu vârsta peste 40 de ani trăiau în principal într-un oraș sau într-un sat din Moldova. Vârsta predominantă a persoanelor care efectuau munci calificate era între 50 și 60 de ani. Totuși, persoanele care locuiau într-un oraș din Moldova efectuau activități intelectuale. Persoanele care fuseseră deportate în Transnistria aveau între 50 și 60 de ani, în timp ce oamenii deportați la Auschwitz aveau între 30 și 40 de ani, multe dintre aceștia fiind femei văduve. Cei mai mulți copii care aveau sub 18 ani trăiau în România, cu toate că unii trăiseră și în Israel, acolo unde fiii luptaseră în cadrul Hagana. Doi băieți sunt menționați ca decedați în Transnistria, în timp ce două fiice ca decedate una în Transnistria și cealaltă la Auschwitz.

Un portret al fraților și surorilor reliefează doar cele mai importante aspecte; pentru vârstă și pentru starea civilă există puține informații, în timp ce situarea locuinței acestora era menționată de două persoane ca fiind un oraș din Israel. Frații care

¹ Pentru această parte voi prezenta doar datele semnificative, fără a furniza detalii care nu sprijină datele semnificative.

trăiau într-un oraș din Israel erau soldați în cadrul Hagana. Același lucru este valabil pentru cei care trăiau într-un kibutz, dar un frate din Israel era intelectual. Vârsta fraților și surorilor deportate în Transnistria și la Auschwitz nu este menționată.

O femeie care locuia într-un oraș din Israel era căsătorită cu un bărbat care locuia în România, în timp ce patru soți trăiau într-un oraș și un kibutz din Israel și aveau vârste medii. Cu privire la genul soților și locul de muncă, doi oameni care solicitau emigrarea au menționat că soțiile lor lucrau în cadrul Hagana și aveau activități intelectuale. În cazul 'relației nementionate', se poate spune că persoanele care locuiau în Israel erau predominante iar vârsta lor era, în principal, peste 18 ani.

Concluzii

După cel de-al doilea război mondial, România a fost țara cu cea mai mare populație evreiască care a supraviețuit Holocaustului. Statul Israelian nou creat a făcut eforturi însemnate pentru a ajuta cât mai mulți evrei posibil să emigreze din Europa Centrală și de Est, inclusiv din România. Pentru autoritățile comuniste române, aceasta a însemnat oportunitatea de a dezvolta o afacere cinică, dar profitabilă prin solicitarea unei răscumpărări pentru cetățenii săi de origine evreiască.

Intenția acestei lucrări a fost de a construi un portret sociologic al evreilor români care au solicitat emigrarea în anul 1949. Este o cercetare empirică, implicând analizarea datelor care pot fi găsite în scrisorile de solicitare a emigrării adresate Legației Israeliene la București.

Un portret general al persoanelor care solicitau emigrarea ar fi: bărbat, cu o vârstă predominantă între 40 și 50 de ani, căsătorit, cu unul sau doi copii, care trăiește într-un oraș din Moldova, posibil un supraviețuitor al lagărelor de deportare din Transnistria. Activitatea sa profesională este, predominant, calificată. Vârstele copiilor sunt sub 18 ani, iar locul unde aceștia trăiesc este, în principal, Israelul. Locații similare apar în cazul fraților și surorilor. Portretul soțului nu prezintă prea multe diferențe.

Un aspect important pe care îl evidenție este motivul pentru emigrare. Ca imagine generală, majoritatea scrisorilor care solicitau emigrarea menționau existența rudelor (copii, frați, soți, părinți) în Israel. Mai mult, limbajul scrisorilor de solicitare era un aspect care sublinia suplimentar o situație de trai dificilă. Ceea ce se poate concluziona de aici este că un motiv principal pentru emigrare era reunificarea familiei, la fel ca și situația grea de trai din România. În cazul copiilor, situarea reședinței fiilor era, predominant, un oraș sau un kibutz din Israel. În cazul fiicelor, chiar dacă un oraș din România este menționat în principal, acesta este urmat îndeaproape de un oraș sau un kibutz din Israel. Mai mult, persoanele menționau și părinții, bunicii sau rudele cu 'relație nementionată' care trăiau în Israel. Anterior creării Statului Israel, în timpul Mandatului Britanic, evreii români emigraseră într-un număr ce atinsese aproximativ 40.000.¹ Mai mult, „*Europa de Est era leagănul mișcării sioniste; evreii din Rusia și Europa de Est emigraseră în Yishuv în valuri, de la finalul secolului al XIX-lea. În perioada de început a independenței Israelului, acest grup reprezenta până la go la sută din evreii Yishuv.*”²

Un alt motiv important pentru emigrare era situația nefericită a majorității populației evreiești în România postbelică. Aproximativ 20% din persoanele care solicitau emigrarea menționaseră în scrisorile lor de solicitare faptul că erau supravie-

1 Informațiile care pot fi găsite în lucrarea lui Carol Bines nu iau în considerare modificările teritoriale cu care s-au confruntat românii în prima jumătate a secolului al XX-lea.

2 Dvora Hacoen, *Immigrants in Turnmoil. Mass Immigration to Israel and its Repercussions in the 1950s and After*, (New York Syracuse University Press, 2003), 3.

țuitori ai lagărelor de deportare din Transnistria sau Auschwitz. În scrisorile oamenilor care solicitau emigrarea, se menționau în principal soții care fuseseră deportați și femeile care erau văduve după ce soții lor decedaseră în lagărele de deportare. Traiul în singurătate și mijloacele de trai dificil de obținut erau menționate, în general, ca motive pentru emigrare, mai ales de văduve.

Așa cum am menționat deja, 2.200 persoane solicită emigrarea dar, este încă dificil de spus câte dintre acestea au primit un răspuns 'pozitiv' sau 'negativ' fără o analiză a documentelor care se află în arhivele românești.

Este evident din informațiile empirice că dificultățile emigrării de după 1945 trebuie încă filtrate și analizate. De ce au existat atât de multe obstacole în calea emigrării? Suplimentar, cercetări ulterioare trebuie să poată dezvălui eforturile herculiene la care au fost supuși supraviețuitorii care încercau să înceapă viața din nou.

BIBLIOGRAFIE

Surse empirice

150 scrisori de solicitare a emigrării, fondul Elenbogen, Arhiva Centrului pentru Studierea Istoriei Evreilor din România, Universitatea Ebraică din Ierusalim .

The Romanian Ministry for Foreign Affairs, Department for the Diplomatic Archives, „Romania-Israel, Diplomatic documents”, Sylvi Publishing House, 2000, Bucharest, Romania, vol. I

Sursele secundare (doar titlurile citate)

BINES, Carol, *Din istoria emigrărilor în Israel*, București: Editura Hasefer, 1998.

ETTINGER, Amos, *Blind Jump. The Story of Shaike Dan*, Massachusetts: The Rosemont Publishing and Printing Corporation, 1992.

GITELMAN, Zvi, *Becoming Israelis. Political Resocialization of Soviet and American Immigrants*, New York: Praeger Publishers, 1982.

HACONEN, Dvora, *Immigrants in Turnmoil. Mass Immigration to Israel and its Repercussions in the 1950s and After*, New York Syracuse University Press, 2003.

IOANID, Radu, *The Ransom of the Jews. The Story of the Extraordinary Secret Bargain Between Romanian and Israel*, Chicago Ivan R. Dee Publisher, 2005.

SEGEV, Tom, 1949. *The first Israelis*, New York: The Free Press, 1986.

SYLVAIN, Nicolas, „România”, în Peter Meyer, Bernard D. Weinryb, Eugene Duschinsky, Nicolas Sylvain, (coordonatori) *The Jews in the Soviet Satellites, (USA)* Syracuse University Press, 1953).

Între „sferele dreptății” și „dreptul la cetățenie”.

Limitele teoriei comunitariste a lui Michael Walzer¹

■ VIOREL ȚUTUI

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

In this paper I present and analyze the communitarian theory of Michel Walzer regarding the difference between the spheres of social justice. From the perspective of this theory, Walzer argues that the distribution of citizenship should be open to those categories of foreigners, such as refugees or guest workers that inhabit the territory of a political community. I will underline the fact that this theory of „potential citizenship” is not compatible with the communitarian theory mentioned above. In the final section of the paper I suggest that a solution for maintaining the potential citizenship thesis is to offer a weaker reading of the communitarian thesis, according to which the acceptance of some principles of distribution should be based on the fact that a justification would be available for the belief that those principles are likely to be the right ones.

Keywords

spheres of justice, distribution, social goods, citizenship, communitarianism

Sferele dreptății sociale¹

În lucrarea *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*, Michael Walzer argumentează în favoarea tezei că esența ideii de dreptate socială constă în diferențierea sferelor de distribuție a bunurilor. Aceasta presupune existența unor criterii de distribuție specifice fiecărei sfere, astfel încât distribuția bunurilor caracteristice unei sfere să nu determine în mod direct pe cea corespunzătoare altei sfere: „Niciun bun social x nu trebuie distribuit unor bărbați sau femei care posedă un alt bun y doar pentru simplul fapt că ei posedă y și fără a lua în considerare semnificația lui x”². În acest fel niciun bun nu va putea fi dominant, astfel încât monopolul asupra lui să dea naștere dominației sociale nelegitime sau tiraniei. De exemplu, monopolul asupra banilor pe care îl pot avea anumite categorii sociale sau indivizi nu trebuie să se reflecte și într-un monopol asupra funcțiilor dintr-un stat, asupra puterii politice, asupra beneficiilor educației sau sistemului de sănătate, asupra onorurilor publice etc.

¹ *Acknowledgments*: This work was supported by the Romanian Research Authority CNCSIS–UEFISCSU [project number PNII–IDEI 1997/2008: „Equity, Responsibility, Solidarity. The Demands of Moral Reconstruction in the Post-Adhesion Romanian Society”].

² Walzer, Michael, *Spheres of Justice: In defense of pluralism and equality*, (New York: Basic Books, 1983), 20.

O consecință a acestei poziții este ideea că nu există o singură listă de bunuri principale comună oricăror societăți umane. Bunurile nu au o semnificație proprie și independentă de contextul social al conceperii și creării lor. Toate bunurile distribuite în cadrul unei societăți sunt bunuri sociale, în sensul că ele sunt concepute, create și valorizate în cadrul unor procese sociale, iar aceste procese și semnificații pot diferi de la o societate la alta¹. Din acest motiv nu există o sigură procedură justă de distribuire, în opinia lui Walzer, ci procedurile variază de la o societate la alta și chiar în cadrul aceleiași societăți de la o perioadă istorică la alta: este justă acea distribuție care se face conform criteriilor ce rezultă din semnificația socială a bunurilor împărtășită de membrii societății respective.

De aici rezultă o altă consecință importantă: dreptatea socială de tip distributiv nu poate fi judecată decât cu referire la o societate dată, la membrii acesteia, la semnificațiile acordate bunurilor sociale în cadrul ei și la procedurile de distribuție aplicate. Nu se pot face judecăți transcendente acestui cadru care ar fi valabile pentru orice societate din orice etapă istorică.

Comunitatea politică și calitatea de membru

Ideea dreptății sociale în concepția lui Walzer presupune raportarea la o societate dată, la o „lume limitată” pe care el o numește „comunitate politică” și pe care o caracterizează ca fiind „un grup de oameni angajați față de divizarea, schimbul și împărtășirea bunurilor sociale, în primul rând între ei”². Prin urmare, un individ este sau nu îndreptățit să ia parte la acest proces de distribuire în funcție de apartenența sau non-apartenența sa la respectiva comunitate politică. De aceea, deși a susținut că nu există o listă de bunuri principale valabile în cazul oricărei comunități umane, Walzer afirmă că există un bun principal prin raportare la o comunitate anume: *calitatea de a fi membru* al acesteia (*membership*).

Astfel, primul bun care va fi distribuit și împărtășit în cadrul unei comunități este calitatea de a fi membru. Care este criteriul distribuției acestui bun? Cum devine cineva membru? Prin faptul că este ales de către cei care sunt deja membri ai comunității respective. Walzer insistă asupra faptului că alegerea nu va fi totuși una arbitrară și nici nu se va face la fel în cadrul oricărei societăți și cu referire la orice categorie de străini: ea este dependentă de modul în care este concepută relația cu străinii în acea comunitate, de contactele, convențiile sau alianțele stabilite în afara granițelor. Dincolo de aceste criterii, el recunoaște necesitatea menținerii limitelor comunității politice și dreptul membrilor de a impune o politică care presupune includerea și excluderea controlată a străinilor, politică ce diferă de la o comunitate la alta³.

Mobilitatea forței de muncă și problemele de integrare în comunitatea politică

O problemă importantă care apare și căreia Walzer îi acordă o analiză relativ detaliată este cea a aspectelor referitoare la statutul și la integrarea în comunitatea politică a străinilor care, dintr-un motiv sau altul, sunt incluși, în fapt, în această comunitate fără a se bucura de calitatea de membri deplin. Comunitatea politică închisă ale cărei granițe sunt absolute impenetrabile reprezintă doar un construct teoretic, în realitate acestea fiind mai mult sau mai puțin permeabile, ele permi-

¹ Walzer, *Spheres of Justice*, 7.

² Walzer, *Spheres of Justice*, 31.

³ Walzer, *Spheres of Justice*, 32.

țând imigrarea sau emigrarea. Un motiv important pentru această situație este și *asimetria existentă între imigrație și emigrație*. Dacă o comunitate are dreptul de a impune condiții străinilor care doresc să facă parte din ea, nu are însă dreptul de a restricționa posibilitatea ca proprii membri să aleagă să o părăsească prin emigrație¹. Astfel, statul de origine are obligația de a lăsa cetățenii să plece, dar nu există o obligație corespunzătoare în sarcina celorlalte state de a-i primi pe cei care pleacă, în lipsa unor acorduri exprese în acest sens.

Această situație face ca, în fapt, în fiecare moment, o societate să cuprindă diverse categorii de străini care sunt luați în considerare în procesele de distribuție a bunurilor sociale: au sau nu au locuințe, au sau nu au slujbe, beneficiază de sau nu de remunerația pentru muncă și de serviciile de asistență socială și sănătate, se bucură sau nu de o reputație favorabilă etc. Din acest motiv, pentru fiecare dintre aceștia se pune problema dreptății sociale: în ce măsură distribuția bunurilor față de ei este sau nu făcută cu respectarea semnificațiilor împărtășite în sânul respectivei comunități, în conformitate și cu statutul pe care comunitatea îl rezervă acestor străini: refugiați, azilanți, muncitori etc.

Procedura dublului control

În cazul categoriilor menționate mai sus, Walzer susține că există o procedură dublă de admitere în sânul unei comunități: într-o primă etapă este controlată respectarea condițiilor pentru admiterea cu statutul limitat de refugiat, azilant, muncitor străin etc., iar în a doua etapă are loc controlul pentru „naturalizare” sau dobândirea calității de membru deplin.

O realitate a societății contemporane este aceea că, din motive economice, politice sau de altă natură, statele dezvoltate au adesea proceduri de control relativ permissive pentru prima etapă și extrem de restrictive pentru cea de a doua. Se pune problema dacă nu cumva acest lucru facilitează existența nedreptății sociale împotriva acestor categorii. Răspunsul lui Walzer este unul afirmativ, el considerând că refuzul naturalizării (cetățeniei depline cu toate drepturile pe care le presupune) poate da naștere unui tip de dominație nelegitimă a cetățenilor statului gazdă și în special a reprezentanților acestuia față de străinii care sunt obligați să rămână cu un statut precar, dominație pe care el nu se sfiește să o compare cu tirania².

De ce susține el că această situație este una nedreaptă mai ales dacă ținem cont că majoritatea acestor străini, în special cei care vin la muncă, au încheiat anumite acorduri care prevedeau statutul respectiv? Motivul ține, în opinia lui Walzer, de faptul că asemenea situații de dominație se produc atunci când bunurile care au legătură cu sfera de distribuție a puterii politice își manifestă influența în mod nelegitim în cadrul altei sfere, de exemplu în cea economică. Muncitorii străini au semnat un contract care le rezervă anumit statut, dar acordul lor dat la un anumit moment este suficient doar pentru a legitima tranzacții pe piața muncii nu și pentru a legitima forme de dominație politică: refuzul absolut al dreptului de a dobândi cetățenie sau de a avea o locuință, pericolul permanent al expulzării etc.

Care este soluția la această problemă? În opinia filosofului menționat, răspunsul constă în legătura care trebuie să existe între cele două etape ale procedurii amintite mai sus. Aceste categorii de străini deja admiși pe teritoriul unui stat trebuie să fie considerați a fi „cetățeni potențiali”: „procesul de auto-determinare prin care un stat democratic își structurează viața internă, trebuie să fie deschis, mai exact deschis în mod egal, față de toți bărbații și femeile care locuiesc pe teritoriul lui, lucrează în

¹ Walzer, *Spheres of Justice*, 39.

² Walzer, *Spheres of Justice*, 59.

economia locală și sunt supuși legilor locale”¹. Prin urmare tot ce poate să impună statul gazdă este o listă de condiții (care sunt la alegerea sa) pentru dobândirea cetățeniei, condiții care odată îndeplinite să fie suficiente în acest proces.

„Dilema comunitariană simplă”

Afirmația lui Walzer referitoare la necesitatea ca străinii care au trecut de primul control al procedurii de mai sus să aibă deschisă calea naturalizării este interesantă și provocatoare. Problema este că acest principiu generos cu privire la statutul respectivelor categorii de străini nu poate fi întemeiat de pe pozițiile concepției sale comunitariste, nefiind compatibil cu alte teze fundamentale ale ei.

O serie de argumente importante în acest sens sunt oferite de Joshua Cohen într-o recenzie la cartea lui Walzer. Cohen susține că particularismul și comunitarismul lui Walzer face astfel încât dreptatea socială să depindă de faptul dacă aranjamentele noastre sociale actuale corespund înțelegerilor noastre comune cu privire la valori. Însă, oamenii pot să se conformeze aranjamentelor instituționale actuale nu doar pentru că împărtășesc valorile pe care acestea le întruchiează, ci și datorită altor motive precum frica, dezinteresul, interesul personal îngust, necunoașterea alternativelor, comportament strategic etc. Deci fenomenul conformării la anumite practici nu garantează existența unei înțelegeri comune cu privire la valori².

În plus, o altă problemă este aceea că valorile unei comunități sunt identificate de Walzer prin practicile ei. El nu admite o perspectivă critică, filosofică, din afara acestor practici și care să investigheze dacă practicile însele sunt rezonabile. Cum poate el atunci să justifice o judecată critică precum cea care susține, de exemplu, că aranjamentele instituționale actuale în privința distribuirii anumitor bunuri ar trebui să fie modificate? Și dintre acestea trebuie menționate, în primul rând, regulile de dobândire a cetățeniei, dar și de distribuire a beneficiilor sistemului medical, a veniturilor în anumite condiții etc. Dacă identificăm valorile ca fiind diferite de practici, atunci ce evidență mai avem că am interpretat în mod corect valorile respectivei comunități? Cohen numește această problemă „dilema comunitariană simplă”.

O variantă de răspuns ar fi să afirme că doar anumite practici întruchiează valorile împărtășite, însă atunci apare problema principiului după care le vom selecția pe acestea dintre toate. O alta ar fi să susțină că nu există un singur set de valori, ci mai multe. Atunci s-ar deschide următoarele posibilități: 1) dacă ar afirma că avem mai multe seturi de valori la fel de legitime aflate în conflict, aceasta ar însemna că nici nu există o comunitate politică, 2) dacă ar afirma că avem mai multe seturi de valori dintre care doar una este corectă, atunci nu avem un principiu de selecție a celei corecte, pentru că nu există niciun criteriu de corectitudine a valorilor în afară de faptul că sunt ale noastre (și toate seturile ar fi ale noastre, conform ipotezei), 3) dacă ar susține că avem de-a face doar cu interpretări diferite ale setului de valori real, dintre care doar una este corectă, avem aceeași problemă: nu avem un principiu de selecție a interpretării corecte³.

Relativismul și progresul moral

Stabilirea criteriului dreptății sociale în valorile împărtășite la nivelul comunității morale dă naștere unei probleme semnificative și în ceea ce privește raporturile

¹ Walzer, *Spheres of Justice*, 60.

² Cohen, Joshua, Review of *Spheres of Justice: In defense of pluralism and equality*, by Michael Walzer, in *The Journal of Philosophy*, (August 1986), 462-3.

³ Cohen, Review of *Spheres of Justice*, 464-6.

dintre comunități diferite sau dintre momente diferite din evoluția istorică a aceleiași comunități. În ce măsură aceste raporturi pot fi judecate în termenii dreptății sau nedreptății sociale?

Walzer asumă în mod explicit o viziune relativistă conform căreia judecățile făcute în cadrul unei comunități sunt diferite de cele din cadrul altei comunități, toate fiind legitime și neexistând posibilitatea unei ierarhizări a acestora dintr-o perspectivă care le transcende¹. Problema este însă că o chestiune precum cea a statutului categoriilor speciale de străini menționate mai sus pare să reclame tocmai astfel de judecăți în care apreciem dreptatea sau nedreptatea în raporturile dintre aceștia și cetățenii sau instituțiile statului gazdă. De exemplu, în cazul în care practicile din statul gazdă diferă de regulile recomandate de Walzer pentru naturalizare, nu avem niciun temei transcendent sau immanent practicilor pe baza căruia să susținem că acestea ar trebui modificate în sensul dorit de el.

O problemă și mai importantă ce derivă de aici este cea legată de faptul că nu avem niciun temei pentru a susține superioritatea morală a unui set de valori sau a unor aranjamente instituționale față de altele, din perspectiva teoriei lui Walzer, atât timp cât există o autonomie a „sferelor dreptății” și o distribuție a bunurilor conformă cu înțelegerile comune din cadrul respectivei comunități. Dar, așa cum am arătat mai sus, imposibilitatea unei critici a practicilor unei comunități face ca această conformitate să existe în orice moment, în afara unor situații de tipul existenței unui regim care s-ar afla într-un evident conflict cu societatea (de exemplu tirania).

Prin urmare, modelul lui Walzer nu pare să permită forme obișnuite și mai subtile de emancipare și progres moral în sânul unei societăți de la o etapă la alta a istoriei acesteia. Pentru că se pune problema: Cum s-ar putea justifica schimbarea practicilor curente din moment ce ele reflectă valorile respectivei comunități? Singurul fundament al legitimității setului nostru de valori este faptul că *sunt ale noastre*. Schimbarea nu se poate face pe baza comparației cu valorile altora, din moment ce acestea nu sunt legitime pentru noi. Nu se poate face nici printr-o inițiativă a unui individ sau grup, pentru că această inițiativă nu este legitimă din moment ce nu este împărtășită de întreaga comunitate.

Astfel, Walzer nu poate depăși cadrele viziunii sale, pe care aş numi-o „descriptivistă”, din moment ce afirmă că justificarea valorilor unei comunități constă doar într-o corectă identificare a acestora, pentru a susține o concepție de tip normativist, care să ne ofere posibilitatea de a judeca diferențele dintre valorile specifice unor comunități diferite sau unor etape diferite din istoria aceleiași comunități.

Dar, dacă revenim teza „cetățeniei potențiale” pe care am amintit-o mai sus, observăm că ea are tocmai caracterul unei recomandări de tip normativ cu privire la tratamentul ce trebuie să fie acordat străinilor în cadrul comunităților politice: să se mențină posibilitatea ca aceștia să dobândească cetățenia. Ce se întâmplă însă dacă la nivelul unei comunități politice există o atitudine exclusivistă și discriminatorie în ceea ce privește acordarea cetățeniei, atitudine ce nu respectă această recomandare? Poate Walzer să mențină această recomandare în ciuda faptului că semnificațiile împărtășite la nivelul acelei comunități prescriu altceva? Consider că răspunsul ar trebui să fie negativ dacă el dorește să rămână consecvent cu teza conform căreia justificarea principiilor de distribuție rezidă doar în semnificațiile acordate la nivelul comunității respective acestui bun social de bază care este calitatea de membru al acelei comunități.

¹ Vezi și Walzer, Michael and Dworkin, Ronald, 'Spheres of Justice': An Exchange, in *The New York Review of Books*, July 21, 1983, <http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/jul/21/spheres-of-justice-an-exchange/>.

Sugestii privind o posibilă soluție

Din cele prezentate în secțiunile anterioare s-ar părea că Walzer are de ales între teza aceasta comunitariană strictă și generoasa doctrină a „cetățeniei potențiale”. În opinia mea, date fiind problemele menționate mai sus, cu care se confruntă teoria comunitariană, dar și plauzibilitatea intuitivă a doctrinei cetățeniei potențiale, soluția ar fi renunțarea la prima teză (sau nuanțarea ei) în favoarea celei de-a doua.

Desigur însă că, în acest caz, trebuie să furnizăm o soluție alternativă tezei comunitariste stricte la problema dezacordurilor din cadrul aceleiași comunități (într-o anumită etapă ori de la o etapă la alta din evoluția sale) și a celor ce apar între membri ai unor comunități diferite.

Pentru conturarea acestui răspuns cred că trebuie să pornim de la observația că Walzer propune o concepție prea îngustă cu privire la tipurile de dezacorduri posibile. Astfel, în replica pe care o adresează lui Ronald Dworkin în articolul *'Spheres of Justice': An Exchange*, el susține că există doar două moduri în care acestea pot surveni: dezacordurile din interiorul aceleiași tradiții culturale și cele dintre cetățeni aparținând unor tradiții culturale radical diferite. În primul caz, conflictul apare datorită interpretării diferite a semnificațiilor sau datorită asumării unor poziții diferite în ceea ce privește disputele legate de aspecte de graniță sau de suprapunere a granițelor sferelor ce corespund unor bunuri diferite. Însă, aceste dispute nu fac altceva decât să confirme existența semnificațiilor comune, și nu să o nege. Disputele aparținând celui de-al doilea tip, apar între societăți radical diferite sau în cadrul unor societăți divizate, situație care impune tipuri de distribuție alternativă, care să corespundă acestor înțelegeri diferite.

În opinia mea, Walzer utilizează în acest punct un argument de genul falsei dileme, sugerând că doar aceste două tipuri de dezacorduri pot exista. Există însă și dezacorduri mai profunde în cadrul aceleiași societăți, dezacorduri ce nu sunt cauzate doar de interpretări diferite date unor probleme de graniță sau care țin de faptul că societatea este divizată în mai multe tradiții culturale radical diferite. Așa cum subliniază Ronald Dworkin, nu trebuie să considerăm că semnificațiile de la nivelul unei societăți sunt fie împărtășite până la capăt, fie diferite. O concepție mai apropiată de realitate pare a fi aceea conform căreia între cetățenii unei comunități politice poate exista acord cu privire la un anumit nivel abstract de interpretare a principiilor de distribuție, dar și dezacord cu privire la interpretarea de la un nivel mai concret.

Putem observa că o asemenea diferență poate exista între oameni cu simpatii politice diferite. De exemplu, un liberal poate susține că dreptatea cere ca serviciile medicale să fie distribuite pe piață, în timp ce un socialist poate susține că dreptatea reclamă un sistem național de sănătate. La fel, un conservator poate susține restricționarea posibilității de obținere a cetățeniei de către anumite categorii de străini, iar un liberal poate cere aplicarea acelorași condiții tuturor tipurilor de străini. În acest caz, ei aparțin aceleiași tradiții până la un anumit nivel și aparțin altei tradiții dincolo de acest nivel, pentru că „dacă societatea este divizată cu privire la o anumită problemă, atunci tradiția dispăre acolo unde dezacordul apare”¹.

Dar, dacă lucrurile stau astfel, atunci dezacordurile acestea mai profunde din cadrul unei societăți nu mai pot fi soluționate prin intermediul apelului la semnificații comune acordate anumitor bunuri sociale, din moment ce, potrivit ipotezei, nu există asemenea semnificații comune referitoare la acele bunuri sociale, deși pot exista cu referire la alte bunuri sociale. Într-o asemenea situație avem nevoie de anumite criterii ce transcend granițele comunităților particulare și ne permit rezolvarea acestor situații.

¹ Walzer and Dworkin, 'Spheres of Justice': An Exchange, <http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/jul/21/spheres-of-justice-an-exchange/>.

În acest sens, în articolul *To each his own*, Ronald Dworkin precizează că semnificațiile sociale nu sunt de fapt împărțite până la capăt, ci sunt disputate și contestate în permanență. Pentru rezolvarea dezacordurilor trebuie să ne situăm pe o poziție ce transcende tradițiile și înțelegerea noastră, făcând apel la principii generale¹.

În replica pe care o oferă în articolul '*Spheres of Justice*': *An Exchange*, Walzer observă că, și în cazul în care o asemenea soluție ar putea fi oferită, ceea ce i se pare a fi îndoielnic, ea ar fi contestată în permanență. Prin urmare, singura variantă disponibilă i se pare a fi menținerea tezei comunitariste stricte, conform căreia dezacordurile se pot soluționa doar pe baza semnificațiilor comune acordate bunurilor sociale².

Consider că prin această replică Walzer nu face altceva decât să reafirme falsa dilemă amintită mai sus într-o nouă formă: semnificațiile sociale sunt fie împărțite până la capăt, fie contestate în întregime. Acesta ar presupune fie că dezacordul nu există, fie că el este de nesoluționat. În opinia mea, falsa dilemă este cauzată de o înțelegere greșită a ceea ce înseamnă atât acordul, cât și dezacordul asupra principiilor care guvernează distribuția bunurilor sociale. Atât acordul, cât și dezacordul nu sunt recunoscute în mod spontan fără a fi nevoie de o justificare în virtutea căreia ele sunt constatate. Chiar dacă ar exista o acceptare unanimă a unor principii de distribuție în cadrul unei comunități politice, aceasta nu ar însemna că acordul a fost obținut în mod natural, spontan. În subsidiar, trebuie să existe un *proces de argumentare* a faptului că acele principii sunt acceptate de toți nu pentru că sunt specifice acelei comunități, ci pentru că tuturor membrilor comunității le apar ca fiind cele corecte. Prin urmare, așa cum menționează Ronald Dworkin în replica pe care o adresează lui Walzer, este necesar ca motivul pentru care noi acceptăm că anumite principii sunt cele ce guvernează distribuția anumitor bunuri să fie acela că respectivele principii ni se par a fi cele corecte și nu faptul că ele corespund unei practici convenționale.

Este însă rezonabilă ideea existenței unui asemenea proces de argumentare în cadrul unei societăți pluraliste? În plus, asumarea acestei idei nu ne-ar forța să respingem cu totul orice asumție comunitaristă, conform căreia există anumite semnificații și valori împărțite, pentru a adopta, de exemplu, o concepție proceduralistă potrivit căreia nu trebuie să existe decât proceduri neutre de decizie? Cred că răspunsul poate fi afirmativ în măsura în care dăm o interpretare nuanțată atât ideii de argumentare, cât și tezei comunitariste.

Astfel, în primul rând, trebuie să observăm că orice argumentare se poate desfășura doar în condițiile unui acord anterior minimal. Ea nu mai este posibilă atunci când dezacordul este prea profund. Argumentarea nu se manifestă însă nici atunci când acordul este necondiționat, natural. De exemplu, acordul asupra unui principiu de distribuție trebuie să intervină doar pentru că membrii comunității au motive să creadă că respectivul principiu satisface anumite condiții care indică faptul că este principiul corect. Iar dezacordul asupra faptului dacă principiul respectă sau nu aceste condiții trebuie să fie măcar posibil, chiar dacă el nu se manifestă într-o situație dată. Prin urmare, acordul membrilor comunității asupra unui principiu de distribuție este mereu condiționat și există mereu posibilitatea ca anumiți membri ai comunității să-l pună în discuție în mod argumentat.

În al doilea rând, putem oferi o interpretare mai slabă tezei comunitariste care să corespundă cu modul de asumare a principiilor de distribuție schițat mai sus. Mai întâi trebuie subliniat faptul, recunoscut și de Walzer, că o comunitate politică nu are caracterul unei familii sau al unui club. Astfel, dacă apartenența la o familie se dobândește doar în mod natural prin naștere și se pierde în mod natural prin

1 Dworkin, Ronald, „To Each His Own”, Review of *Spheres of Justice: In defence of pluralism and equality*, by Michael Walzer, in *The New York Review of Books*, April 14, 1983, <http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/apr/14/to-each-his-own/>.

2 Walzer and Dworkin, '*Spheres of Justice*': *An Exchange*, <http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/jul/21/spheres-of-justice-an-exchange/>.

moarte, apartenența la o comunitate politică se poate dobândi și pierde în mod condiționat și într-o manieră mai flexibilă. Ea nu se dobândește însă la un moment dat prin aplicarea unor criterii strict exclusiviste sau de împărțire a valorilor așa cum se întâmplă cu apartenența la un club. În plus, o comunitate politică este o realitate istorică dată (deși aflată în transformare) de care aparțin oameni ale căror seturi de valori se suprapun doar parțial. Comunitatea politică nu este niciodată divizată în tradiții culturale radical diferite despărțite de granițe absolute, pentru că, dacă ar fi așa, ea nu ar putea funcționa. Mai degrabă, așa cum sugerează Dworkin, există mai multe niveluri la care se poate manifesta acordul sau dezacordul, astfel încât anumiți cetățeni pot aparține de aceeași „tradiție” până la un anumit nivel și de „tradiții” diferite dincolo de acel nivel.

În opinia mea, această viziune este mai adecvată decât teza comunitaristă strictă pentru a răspunde problemelor menționate mai sus. Acordul dintre membrii unei comunități nu mai este doar descriptiv, expunând o stare de fapt a existenței unor semnificații împărțite cu privire la bunurile sociale, ci este normativ, el reflectând un proces de argumentare ce justifică, pentru membrii comunității respective, ideea că principiile de distribuție alese sunt cele corecte. De asemenea, acest proces de argumentare explică și posibilitatea progresului social și moral în cadrul unei comunități și posibilitatea existenței unor comparații și influențe între comunități politice distincte, lucru ce ne ajută să evităm pericolul relativismului.

În concluzie, putem spune că există posibilitatea de a combina acceptarea tezei existenței unor sfere autonome ale dreptății sociale, între care să nu existe influențe directe, cu teza conform căreia stabilirea principiilor în funcție de care se face distribuția bunurilor sociale trebuie să fie raportată la semnificațiile acordate acelor bunuri sociale în comunitatea respectivă. Însă, procesul prin care se stabilește acordul cu privire la setul de principii asumate de acea comunitate nu trebuie perceput ca fiind descriptiv sau interpretativ, ci drept argumentativ sau normativ. Doar dacă pornim de la o asemenea premisă putem explica modul în care semnificațiile acordate bunurilor sociale pot fi relevante și în ceea ce privește statutul străinilor care locuiesc pe teritoriul comunității politice și se pot modifica de la o etapă la alta a evoluției acelei comunități, inclusiv sub influența semnificațiilor acordate acelor bunuri sociale în cadrul unor comunități politice diferite.

BIBLIOGRAFIE

COHEN, Joshua, Review of *Spheres of Justice: In defense of pluralism and equality*, by Michael Walzer, in *The Journal of Philosophy*, (August 1986).

DWORKIN, Ronald, „To Each His Own”, Review of *Spheres of Justice: In defense of pluralism and equality*, by Michael Walzer, in *The New York Review of Books*, April 14, 1983, <http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/apr/14/to-each-his-own/>.

WALZER, Michael, *Spheres of Justice: In defense of pluralism and equality*, New York: Basic Books, 1983.

WALZER, Michael and Dworkin, Ronald, ‘Spheres of Justice’: An Exchange, in *The New York Review of Books*, July 21, 1983, <http://www.nybooks.com/articles/archives/1983/jul/21/spheres-of-justice-an-exchange/>.

Mircea Eliade – Un episod legionar

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE

[The University of Bucharest]

Mircea Eliade – Un episod legionar

Arhivele se deschid (totuși) dar asta e o condiție necesară nu și suficientă. Până când primele rezultate ale cercetărilor vor da roade, mai durează. Un fapt care poate anticipa acest moment este publicarea, fie și parțială, a unor documente relevante din dosare complicate, urmând ca mai târziu să apară și istoricii care să le analizeze. Să recunoaștem că acesta este stadiul actual al cercetării istorice. Încet, încet, vom ajunge la descrierea/clarificarea unor evenimente care din cauza circumstanțelor, a trecerii anilor, a depărtării, a încurcatei istorii postbelice au rămas în umbră. Episodul deținerii lui Mircea Eliade, odată cu vârfurile legionare în lagărul de la Miercurea Ciuc este unul dintre acestea. Cu acest episod am luat cunoștință în 1990 când la redacția revistei „22” s-a prezentat un fost legionar cu un fragment de memorii, unde povestea acest episod. Luați atunci de fierbințeala momentului, dominat de lupte politice ascuțite, subiectul a rămas într-un sertar. A mai fost și argumentul pudic, că nu e „cazul să dezgropăm” un episod incomod. Să o lășăm pentru mai târziu. Au trebuit să treacă mulți ani ca să ne referim la această poveste mai detașați. Și încă nu cred că în ciuda apariției a numeroase materiale, a unor cărți, a unor dezbateri în radio sau tv, că am ajuns în punctul să spunem tot adevărul legat de arhive, și să ne plasăm neutru, în această istorie.

Mircea Eliade – The Iron Guard Chapter

Even if access to the archives is now granted, this does not necessarily imply sufficiency. Some more time has to pass until we can see the first results of the ongoing researches. However, we can anticipate these results by publishing, partially or entirely, some relevant documents, parts of some salient dossiers. Sooner or later, we would get the description / clarification of some events which, due to circumstances, to passage of years, to remoteness, to the intricate nature of postwar history, remained under wraps. But up till then we ought to admit that this is the current pace of the Romanian historical research. A chapter of the kind is Mircea Eliade's imprisonment at Miercurea Ciuc, along with some other Iron Guard leaders. I came to know this episode in 1990 when writing for „22” weekly magazine, a man, ex Iron Guard member, handed me some fragments from his journal, evoking this episode. Caught in the ardent daily political struggles going on those days, the subject remained in a drawer, consigned to oblivion. Of course, I then thought, it

wasn't a very good moment for disclosing such an uneasy chapter. I thus postponed it. Many years had to pass in order to be able to look at this story straight in the eyes.

However, despite those many debates and books that eventually came to light, I still believe we haven't yet arrived at that unequivocal moment when we can freely speak about what the archives divulge. We are still incapable of placing ourselves impartially and dispassionately in our own history.

CNSAS

filele 1,2,3,4

MINISTERUL AFACERILOR PUBLICE
PREFECTURA POLIȚIEI CAPITALEI
BRIGADA SPECIALĂ

Legionar

FIȘA PERSONALĂ

Numele **Eliade** Prenumele **Mircea**
Nume fals Poreclă

STAREA CIVILĂ:

Născut în anul **1907** luna **februarie** ziua **25**
Localitatea **București** județul **București** Religia **ortodoxă**
Originea etnică **română** căsătorit cu **Nicoleta Eliade**
Copii Numele, prenumele și domiciliul părinților
Domiciliul actual **str. Gh. Palade 43**
Domicilii anterioare

STUDII:
PROFESIA (funcțiunea, meseria sau ocupația) **ziarist**
SITUAȚIA MATERIALĂ (venituri, proprietăți)
SITUAȚIA MILITARĂ
Contingentul .. **1P32** .. gradul .. **caporal T.R.** .. unitatea .. **C.T. București** ..
Mobilizări și concentrări (durata și unitatea)

SEMNALMENTELE:

Talia Fruntea
Părul Gura
Ochii Barba
Sprâncenele Nasul
Urechile Vorbirea
Mers, ținută
Semne Particulare
.....

FOTOGRAFIA

ACTIVITATEA POLITICĂ

Decâdactivează în mișcarea legionară: **1935**
Ce grad și funcția a avut în mișcare **membru marcant**

Ce activitate a avut înainte de 6 Septembrie 1940:

Este autorul romanului „Huliganii” apărut în 1936, în care se face propagandă pentru mișcarea legionară

Ce activitate a avut pe timpul regimului legionar:

A făcut parte din Centrul de Studii și documentare a mișcării, înscris în cuibul „ Ceahlău”, familia „ Axa”. A activat în grupul scriitorilor și poeților legionari de sub conducerea profesorului Radu Dumitrescu Gyr. A scris diferite articole în presă, favorabile mișcării legionare.

Ce funcție publică a avut sub regimul legionar și cum s-a comportant în această funcțiune:

Dacă a participat la rebeliunea din Ianuarie 1941 sau a avut legătură cu rebelii și cum:

Condamnări sau trimiteri în judecată:

I s-a fixat domiciliul obligatoriu la Miercurea Ciuc în anul 1938

Internări în lagăr, domiciliu obligatoriu:

Alte cari n-au făcut obiectul unei cercetări judiciare dar care ating onoarea, moralitatea, ordinea politică, etc.

Ce activitate a avut după data de 23 Ianuarie 1941:

Certific exactitatea datelor din prezenta fișă, de care răspund

.....

**MINISTERUL DE INTERNE
Cabinetul Domnului Ministru**

Am onoare a raporta următoarele:

Astăzi 27 August 1938, s-a prezentat la Inspectoratul General d-na ***Nina Eliade*** soția lui ***Mircea Eliade*** care se găsește cu domiciliul obligatoriu în Miercurea Ciuc și a predat petiția alăturată prin care solicita permisiunea D-voastră de a se procura pentru soțul Domniei Sale, miere și fructe fiind suferind de stomac.

Deasemenea cerea a se ridica pentru dânsul consemnul de a nu fuma.

Pe această petiție D-Voastră ați pus următoarea rezoluție: ***Va fi dus într-un spital sub pază. I se vor autoriza alimentele cerute și tutunul.***

Doamna ***Eliade*** ne comunică însă că soțul D-sale nu are nevoie de tratament spitalicesc, că dânsa nu a cerut internarea în spital și ne roagă să dăm dispoziția numai în ceea ce privește partea a doua a Ordinului dumneavoastră, adică autorizarea de fructe, miere și tutun.

Cum procurarea de alimente din afară este interzisă prin instrucțiunile asupra regimului aplicat în Domiciliul Obligator iar fumatul a fost interzis de D-voastră din iunie ca măsură disciplinară, cu onoare vă rugăm să binevoiți a ne ordona dacă aprobarea D-voastră se referă numai pentru cazul că ***Mircea Eliade*** ar fi internat în spital, sau pentru cazul că rămâne în Domiciliul Obligatoriu unde ceilalți internați nu au acest favor.

În așteptarea ordinului Dvs. nu am dat nici un curs cererii D-nei **Nina Eliade**.

INSPECTOR GENERAL AL JANDARMERIEI
General, **Ioan Topor**
Șeful Serv. Jandarmeriei
Lt. Colonel **Șt. Gherovici**

.....

Domnule Ministru,

Soțul meu **Mircea Eliade** scriitor și asistent universitar cu domiciliul forțat la Miercurea Ciuc, suferind de stomac și prin nemișcare agravându-se starea, respectuos vă rog să binevoiți a-i îngădui ca prin D-1 Comandant al Lagărului să-și poată procura Fructe și Miere. Totodată vă rog a-mi da autorizația de a trimite prin Inspectoratul Jandarmeriei următoarele cărți necesare pentru studiile sale: Gotica lui Pârvan, Petrarca.

Respectuos vă mai rog a se ridica consemnul de a nu fuma deoarece starea lui nervoasă din cauza nedreptăței făcute se accentuează în urma acestei privațiuni.

Vă aduc toate acestea la cunoștință căci luându-i-se libertatea, cel puțin fizicește să poată rezista, țara mai având nevoie de elemente de valoare lui **Mircea Eliade**.

Primiți domnule Ministru asigurarea deosebitei mele stime

Nina Eliade
Palade 43

.....

STRICT SECRET
29 X 1938

PREFECTURA POLIȚIEI CAPITALEI
Serv. Poliției Sociale

Am onoare a vă face cunoscut că în urma hotărârei Domnului Ministru de Interne, numitul **Mircea Eliade**, din București, str. Palade 43, căruia i se fixase domiciliu obligator din Miercurea Ciuc a fost pus în libertate pe ziua de **29 Octombrie 1938** și se află actualmente în sanatoriul Moroeni-Dâmbovița.

Cum numitul a dat o declarație, pe onoare și conștiință, că se va abține de la orice activitate politică, oricare ar fi ea, și că nu va mai întreprinde nici o activitate sau o agitațiune interzisă de legi, cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune să fie ținut în strictă supraveghere.

ȘEFUL SERV. JANDARMERIEI
Lt. Colonel **Șt. Gherovici**

Șeful Secției a III-a
Maior **Dumiru Birț**

Index de Autori

Adina Babeș – Doctorandă în științe politice al Școlii Naționale pentru Studii Politice și Administrative și asistent de cercetare la Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România “Elie Wiesel”. Este beneficiară a proiectului „Burse doctorale pentru dezvoltarea societății bazate pe cunoaștere”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Daniel Buti – Licențiat în Științe politice (2003). Doctorand în Științe politice (SNSPA). Lector universitar la Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”.

Rodica-Corina Cristea – Doctorandă, Școala Națională de Studii Politice și Administrative.

Domnica Gorovei – PhD candidate, Faculty of Political Science, University of Bucharest.

Iulia Huiu – politolog, doctorand în sociologie. Este coautor al volumelor: Dan Pavel, Iulia Huiu, „*Nu putem reuși decât împreună. O istorie analitică a Convenției Democratice. 1989-2000*”, Editura Polirom: Iași, 2003; *Sursele Securității informează. Documente din arhiva CNSAS*, Editura Humanitas: București, 2008; *Personalități ale exilului românesc în arhivele Securității*, Editura Corint: București, 2007.

Dana Irina Ioniță – Doctorandă, Școala Națională de Studii Politice și Administrative.

Dan Mihalache – doctor în științe politice, lector asociat la Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”. În prezent îndeplinește funcția de consilier politic al președintelui Partidului Național Liberal. A fost consilier al primului-ministru, deputat și membru al Parlamentului European.

Dan Pavel – Predă științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. A înființat la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de Științe-Politice, Administrație Publică și Jurnalism, împreună cu Emil Boc și Vasile Pușcaș. Fost redactor-șef adjunct și fondator al publicațiilor 22, *Sfera Politicii*, *Polis*. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. În prezent, coordonează firma de consultanță politică, DDHM Strategic Consulting. Ultima carte publicată "Democrația bine temperată. Studii instituționale", Editura Polirom, 2010.

Monica Pătruț – Lector universitar doctor, Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

Vasile Pleșca – Dr., cercetător științific principal gradul III, Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane”, Academia Română, Filiala Iași.

Călin Sinescu – Profesor universitar, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București. Apariții recente: *Teoria conflictelor politice*, Ed. Pro Universitaria, București, 2009, *Comunicare politică*, Ed. Universitară, București, 2009.

Lavinia Stan – Associate Professor, St. Francis Xavier University, Canada. Apariții recente: Lavinia Stan and Lucian Turcescu, eds., 1989-2009: *Incredibila aventura a democrației după comunism* (Iași: Editura Institutului European, 2010); Lavinia Stan and Lucian Turcescu, *Religion and Politics in Post-Communist Romania* (New York: Oxford University Press, 2007); Lavinia Stan, ed., *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past* (London: Routledge, 2009).

Oana Surdescu – Lect. univ. drd. la Facultatea de Drept și Administrație Publică, Universitatea Spiru Haret, avocat în Baroul București.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Publicații recente: *Cioran și Securitatea*, Iași, Polirom, col. „Istorii subterane”, 2010; *Clienții lu’ tanti Varvara*, București, Humanitas, [2005], a 2-a ediție, 2008; *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, București, Humanitas, [1999] a 2-a ediție, 2009.

Liliana Trofin – Lector universitar, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București. Apariții recente: *O istorie a creștinismului la Dunărea de Jos până în secolul al XIII-lea*, Editura Universității din București, București, 2007; *Istoria creștinismului la nordul Dunării de Jos (secolele I-XIV)*, Editura Universității din București, Curs universitar, București, 2008.

Viorel Țuțui – Asistent cercetător doctor în cadrul Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice a Universității „Al. I. Cuza” Iași.

SUMMARY

Editorial

The theory of failed democracy. A refutation	3
<i>Dan Pavel</i>	

How Does Democracy Work?

Romanian positions on lustration: An analysis of parliamentary discourse	12
<i>Lavinia Stan</i>	
Reinventing Democracy.....	24
<i>Vasile Pleșca</i>	
Strengthening participatory democracy at European Union level: european citizens' initiative.....	30
<i>Oana Surdescu</i>	
Religious Pluralism And Its Forms Of Expression In A Democratic Society.....	36
<i>Călin Sinescu și Liliana Trofin</i>	
External Voting: Debating Issues.....	50
<i>Dan Mihalache și Iulia Huiu</i>	
Blog - a tool for democratizing the electoral communication?	57
<i>Monica Pătruț</i>	
A Few Remarks on the Process of Democratizations of the Local System in Post-Communist Romania.....	65
<i>Domnica Gorovei</i>	
Defining political parties. Towards a new analytical approach in stasiology	70
<i>Daniel Buti</i>	
Types of coalitions in Central and Eastern Europe	77
<i>Dana Irina Ioniță</i>	
Contexts and differences in comparison with the simple majority rule/ absolute majority rule	83
<i>Rodica-Corina Cristea</i>	
The First Israelis of Romanian Origin.....	90
<i>Adina Babeș</i>	

Essay

Between „Spheres of Justice” And „The Right To Citizenship”.	
The Limits Of Michael Walzer’s Communitarian Theory.....	100
<i>Viorel Țuțui</i>	

Archive

Sfera Politicii’s Archives – Mircea Eliade – The Iron Guard Chapter	108
<i>Stelian Tănase</i>	

Index of authors	112
------------------------	-----

How Does Democracy Work?

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform
legilor în vigoare.

